

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd

2005

číslo 1 • ročník II

AUSPICIJA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
JIHOČESKÁ POBOČKA ČESKÉ SPOLEČNOSTI PRO POLITICKÉ VĚDY
ČESKÉ BUDĚJOVICE

2005

AUSPICIA

recenzovaný časopis pro otázky společenských věd
vydává Vysoká škola evropských a regionálních studií
České Budějovice, Česká republika

Předseda redakční rady:

prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.

Odpovědný redaktor:

Dr. Mgr. Milena Berová

Odborný redaktor:

doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc.

Garanti:

prof. dr hab. Tomasz Weclawski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
prof. JUDr. Ing. Antonín Cyrner, CSc.
Vysoká škola evropských a regionálních studií, ČB
prof. PhDr. Jaroslav Erneker, DrSc.
Akadémia Policajného zboru Bratislava, SR
prof. Ing. Vladimír Gozora, PhD.
Slovenská poľnohospodárska univerzita Nitra, SR
PhDr. Jan Stráský
Krajský úrad, Jihočeský kraj, ČB
prof. Ing. Ivo Janík, CSc.
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D.
Jihočeská univerzita, ZSF, ČB
Ing. Taťána Kozáková
Jihočeská hospodářská komora
doc. Ing. Růžena Krninská, CSc.
Jihočeská univerzita, ZF, ČB
doc. ThDr. Jan B. Lášek,
Karlova univerzita, Husitská teologická fakulta, Praha
prof. PhDr. Emanuel Pecka, CSc.
Vysoká škola ekonomická, Praha
doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc.
Vysoká škola politických a společenských věd, Kolín
JUDr. Daniel Prouza, Ph.D.
Okresní soud, ČB
PhDr. Miroslav Sapík, Ph.D.
Jihočeská univerzita, PF, ČB

AUSPICIA

a reviewed magazine for questions of social sciences
published by the College of European and regional studies
České Budějovice, Czech Republic

Chairman of the editorial board:

Josef Dolista,

Chief editor:

Milena Berová

Technical editor:

Karel Dvořák

Guarantors:

Tomasz Weclawski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Antonín Cyrner
Vysoká škola evropských a regionálních studií, ČB
Jaroslav Erneker
Akadémia Policajného zboru Bratislava, SR
Vladimír Gozora
Slovenská poľnohospodárska univerzita Nitra, SR
Jan Stráský
Krajský úrad, Jihočeský kraj, ČB
Ivo Janík
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
Vilém Kahoun
Jihočeská univerzita, ZSF, ČB
Taťána Kozáková
Jihočeská hospodářská komora
Růžena Krninská
Jihočeská univerzita, ZF, ČB
Jan B. Lášek
Karlova univerzita, Husitská teologická fakulta, Praha
Emanuel Pecka
Vysoká škola ekonomická, Praha
Vladimír Prorok
Vysoká škola politických a společenských věd, Kolín
Daniel Prouza,
Okresní soud, ČB
Miroslav Sapík
Jihočeská univerzita, PF, ČB

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: + 420 386 116 816, fax: + 420 386 116 824, berova@ vsers.cz, předmět: auspicia, www.vsiers.cz
Vychází dvakrát ročně. Objednávky telefonicky přijímá redakce. Předplatné na rok 2004 činí : 200 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Sazba: Martin Vach, INFO EXPRES. Tisk: Tiskárna J.I.E., s.r.o.
Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Červen 2005. ISSN 1214 - 4967

Editors' office address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: + 420 386 116 816, fax: + 420 386 116 824, berova@ vsers.cz, subject: auspicia, www.vsiers.cz
Issued twice a year. Orders will be taken over the phone by the editors' office. The subscription fee for the year 2004 is 200 CZK. Payment: by invoice (based on an order). Type: Martin Vach, INFO EXPRES. Print: Tiskárna J.I.E., s.r.o. Approved by MK ČR under reg. Nr. MK ČR E 14912. June 2005. ISSN 1214 - 4967

OBSAH

ČLÁNKY VĚDECKÉ

Měření životní Úrovně ve vztahu ke zdraví: Srovnání lidí žijícími s AIDS a policisty v aktivní službě 7
Möller, Paul H., Petr Petr, Kalová Hana

**Tswanové s AIDS v Potchefstroomu, Jihoafrická republika:
Měření jejich životní úrovně ve vztahu ke zdraví** 16
Möller, Paul H. Petr Petr, Kalová Hana

ČLÁNKY ODBORNÉ

Sociální ekonomika a občanský sektor 28
Dohnalová Marie

Umění budovat stát podle F. Fukuyamy 33
Dolista Josef

Etnologické aspekty ve výuce uměleckého zpracování mrožích klů na Čukotce 37
Dolgoaršinnych Valerij Nikolajevič

Inovační přístupy jako podpora multifunkčního podnikání v agrárním sektoru 39
Hes Aleš, Skořepa Ladislav

Francouzsko-německé usmíření – první krok k evropskému sjednocení 43
Hubáček David

Zvažovanie hodnôt a problém „nedisponovateľného“ v práve 47
Korený Peter

Kvalita života vedoucích pracovníků a řadových příslušníků Policie ČR v Jihočeském kraji 51
Petr Petr, Veselý Milan, Dolista Josef, Möller Paul, Kalová Hana, Šendula-Jengičí Vesna

**Nutraceutický vliv fermentovaných masných produktů na mikrofloru trávicího traktu u člověka
Helicobacter pylori a jeho význam** 56
Petr Petr, Dolista Josef, Kalová Hana, Soukupová Alexandra, Velikovský Zdeněk

Z historie židů v jižních Čechách 61
Sotoniaková Eva

Osobitosti rodinného podnikania na Slovensku 65
Strážovská Lubomíra

Sociální funkce knihovny v moderní společnosti 69
Vithová Vladimíra

ČLÁNKY SPECIÁLNÍ

Proměny politické kultury v zemích EU 72
Kučera Jaroslav

Tvorba a realizace bezpečnostní politiky České republiky 74
Navrátil, L., Kudlák, A., Horák J.

Politická kultura ve veřejné správě uskutečňovaná městy a obcemi v České republice po roce 1989 77
Průša Luboš

Subjektivismus a odhady v hodnocení politické kultury 80
Škaloud Jan

Příroda 82
Šmajš Josef

ANOTACE, RECENZE

Doudlebské nářečí a slovník 84
Dolista Josef

Křesťanská víra a racionalita 84
Hogenová Anna

Konec černé legendy? 85
Weis Martin

Gilotina – humánní řešení? 87
Weis Martin

Mimořádné dějiny 87
Weis Martin

MĚŘENÍ ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ VE VZTAHU KE ZDRAVÍ: SROVNÁNÍ LIDÍ ŽIJÍCÍMI S AIDS A POLICISTY V AKTIVNÍ SLUŽBĚ

Measuring Health-Related Quality of Life:

A Comparison between People Living with AIDS and Police on Active Duty

Paul H. Möller, Petr Petr, Hana Kalová

Souhrn:

Narůstající míra úmrtnosti spojené s AIDS v Jižní Africe vedla k posílení sociálně-vědeckého výzkumu, který se zaměřuje na vnímání a zkušenosti lidí trpících AIDS, tím, že se soustředí na jejich fyzické a emoční zdraví. Cílem této studie je změřit a srovnat kvalitu života dvou vzorkových skupin v jižní Africe, tj. příslušníci policie v aktivní službě, jako příklad zdravé populace, a lidí žijící s AIDS. Jako měřicí nástroj ke stanovení vnímání vlastní životní úrovně ve vztahu ke zdraví respondentů byl použit dotazník SF-36. Z výzkumu, který byl založen na srovnávacím přístupu, vyplynulo, že existují statisticky významné rozdíly mezi lidmi žijícími s AIDS a příslušníky policejního sboru a to ve výstupech všech osmi částí dotazníku SF-36 (str. <0.05). Největší rozdíl mezi respondenty s AIDS a příslušníky policie se vyskytovaly v rozměru omezení emocionálních rolí, což bylo následováno rozměry fyzické funkčnosti a tělesné bolesti. Intervenční programy, které jsou zaměřeny na přispění ke zlepšení zdraví lidí trpících AIDS, musí do sebe začlenit mechanismy pro poskytnutí podpory ve všech těchto osmi rozměrech životní úrovně.

Klíčová slova: HIV/AIDS, životní úroveň ve vztahu ke zdraví, policisté v aktivní službě, dotazník SF-36, subjektivní zdraví.

Summary:

The escalating rate of AIDS-related deaths in South Africa has led to an increase in social scientific research on the perceptions and experiences of people suffering from AIDS by focusing on their physical health and emotional well-being. The aim of this study was to measure and compare the quality of life of two sample groups in South Africa, i.e. members of the police on active duty, as an example of a healthy population, and people living with AIDS. The SF-36 questionnaire was used as measuring instrument to assess the respondents' perceptions of their own health-related quality of life. From the research, which was based on a comparative approach, it was found that statistically significant differences existed between people living with AIDS and members of the police force in respect of their scores on all eight of the SF-36 domains ($p < 0.05$). The biggest difference between the AIDS respondents and members of the police occurred in the emotional roles limitation dimension, followed by the physical functioning and the bodily pain dimensions. Intervention programmes that are aimed at contributing to the improvement of the well-being of people suffering from AIDS, therefore need to incorporate mechanisms that provide support in all eight of the quality-of-life dimensions.

Key words: HIV/AIDS, health-related quality of life, police on active duty, SF-36 questionnaire, subjective well-being.

INTRODUCTION

Health-related quality of life is of great significance across the whole spectrum of the human health continuum. Numerous studies have shown that the assessment of quality of life does not only shed light on the life experiences of people with acute illnesses, but that it may be of particular importance to people who suffer from chronic diseases. In view of the fact that there is no adequate cure or vaccine for HIV/AIDS, AIDS has become one of the most feared chronic and life-threatening diseases of our time. According to the World Health Organisation (WHO) and the Joint United Nations Programme on HIV/AIDS (UNAIDS), approximately 30 million people all over the world

had been infected with the HI-virus in December 1999 (WHO, 2003:1). By December 2002, this figure had escalated to 42 million people, with an estimated 16,000 to 17,000 new HIV infections per day (LifeLine S.A., 2003:33; WHO, 2003:1).

What is even more alarming, is that 66% of the global population infected with HIV is situated in sub-Saharan Africa – accounting for 83% of the world's AIDS related deaths (WHO, 2003:2). In South Africa alone, reports indicate that 4.7 million people are HIV-positive (LifeLine S.A., 2003:30). According to the Women's International Network News (2001:1) the number of people with HIV infections in South Africa may grow to 6.1 million by 2005 and 7.5 million by 2010.

Although various studies have focused on the quality of life of people living with HIV/AIDS (cf. Demmer, 2001; Joshi, Mau & Kalsekar, 2001; Molassiotis, Callaghan, Twinn & Lam, 2001; Sherman, 2001), the widespread occurrence of HIV infections in South Africa underlines the importance of continued research on the impact of HIV/AIDS on the dimensions of quality of life, in this country in particular. Furthermore, there is a significant lacuna in the literature in the comparative data on the health-related quality of life of people living with AIDS and that of a population of healthy individuals. This article is based on the results of two recent quantitative studies which had attempted to fill this gap in the literature by posing the following question: What is the difference between the quality of life (subjective well-being) of members of the police force on active duty¹ (as an example of a healthy population) and that of people living with AIDS?

LITERATURE REVIEW: MEASURING HEALTH-RELATED QUALITY OF LIFE

In recent developments in the Sociology of Health and Illness, the scope of investigations has moved from a social scientific view which had focused primarily, and in some cases exclusively, on different aspects of being in a state of ill health, to a perspective which seeks to position *both* health and illness, in a social, cultural and behavioural context (Weiss & Lonnquist, 1997:1). According to the World Health Organisation *health* can be defined as ‘a state of complete physical, mental and social well-being, and not merely the absence of disease and infirmity’ (Gilbert, Selikow & Walker, 1996:7; Kendall, 2002:404). In congruence with this definition of health, health-related quality of life indicators generally incorporate physical, mental, emotional, and social aspects of both health perception and function (Irvine, 1993:22). Health-related quality of life can, therefore, be seen as the health dimension of *quality of life* that constitutes “a subjective evaluation of various aspects of one’s life” (Demmer, 2001:482), “...a composite descriptor applied to an unlimited spectrum of tangible and intangible parameters of life satisfaction and capacity” (Irvine, 1993:22). The measurement of health-related quality of life is therefore a *subjective* assessment of one’s well-being - a perception of the degree of contentment with and capability to perform and control all the facets of one’s life (Molassiotis *et al.*, 2001:319).

In the past, researchers and medical practitioners have relied on disease-specific evaluations to assess a patient’s health-related quality of life before and after medical intervention. It is only during the past 20 years that a more generic approach to measuring a person’s health status has been developed (Shapiro & Richmond, 1996:196). A number of these generic

measuring self-reported instruments have been tested with regard to a wide variety of diseases, of which the 36-item short-form health questionnaire (SF-36) is considered one of the best (Shapiro & Richmond, 1996:196; Joshi *et al.*, 2001:136).

The SF-36 questionnaire, which has been documented in more than 2000 publications, proved to be very useful for measuring the health-related quality of life (HRQOL) of general and specific populations, patients with acute and chronic diseases in clinical practice in various situations and under different circumstances (Ware, 2001:1). In their appraisal of health-related quality of life instruments Joshi *et al.* (2001:136) found that the SF-36 questionnaire “...fared better than all its counterparts. The instrument has minimal respondent burden and ... appears to be most optimal for HRQOL measurement...”, in particular in HIV/AIDS patients.

The SF-36 questionnaire, which is directed towards the respondents’ experiences, feelings, beliefs and convictions about their health-related quality of life during the past four weeks, consists of eight scales and two summary measures (i.e. physical and mental health). The eight multi-item-scales that were used, are: (a) limitations in physical activities because of health problems, (b) limitations in social activities because of physical or emotional problems, (c) limitations in role activities because of physical health problems, (d) bodily pain, (e) general mental health, (f) limitations in role activities because of emotional problems, (g) vitality, and (h) general health perceptions (Ware & Sherbourne, 1992:473-483).

Ware (2001:1-2) indicates that a factor analysis of data from the medical outcomes study (MOS) on the general population of the United States of America, which used the SF-36 questionnaire, confirmed that physical and mental health factors, as measured by the eight dimensions of the questionnaire, account for as much as between 80% and 85% of the variance in the respondents’ perceptions of their health-related quality of life. Studies of the general populations in both Sweden and the United Kingdom resulted in similar findings. From the above studies it is evident that three scales, namely the physical functioning, physical roles limitation and bodily pain dimension scales, correlate most highly with the physical component of health-related quality of life. In addition, the mental health component of subjective quality of life correlates most highly with the general mental health, emotional roles limitation and social functioning scales. The vitality, general health perception and social functioning scales have significant correlations with both the physical and mental health components (Ware, 2001:1-2).

The *content validity* of the SF-36 questionnaire is confirmed by systematic comparisons that indicate that this questionnaire includes eight of the most frequently represented health concepts in the

measurement of health-related quality of life (Ware, 2001:3). Both the *internal* and *construct validity* of the SF-36 instrument have also been confirmed through numerous studies that utilised this questionnaire (cf. Petr, 2000; Petr, 2001; Möller & Petr 2002; Strassnig, Brar & Ganguli, 2003).

It is, therefore, understandable that, since the development of the SF-36 questionnaire, several studies have made use of this instrument to assess the health-related quality of life of individuals suffering from different ailments (cf. Mapes, Lopes, Satayathum & McCullough, 2003; Patti, Cacopardo, Palermo & Ciancio, 2003). Yet, owing to the subjective nature of individuals' experiences and definitions of their realities, indicators relating to subjective quality of life or subjective well-being (how satisfied a person is with his/her life as a whole) have, to a great extent, been left in abeyance. Against the backdrop of this brief theoretical overview of the measurement of health-related quality of life, some of the findings of two quantitative studies on health-related quality of life, which are based on a comparative approach, are discussed below:

THE HEALTH-RELATED QUALITY OF LIFE OF MEMBERS OF THE POLICE FORCE AND PEOPLE LIVING WITH AIDS: A COMPARISON

Sociology attempts to develop a better understanding of those aspects of social behaviour that may impact on our social relationships, role performances, construction of reality and quality of life. Being involved in a high-risk occupation such as policing, or suffering from a deadly disease such as AIDS may, therefore, be seen as examples of social 'realities' that could influence the subjective perception of one's quality of life. In the attempt to contribute to this body of knowledge, the aim of the study can be summarised as follows:

To compare, measure and explore the health-related quality of life of members of the police force on active duty and people living with AIDS by using the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire.

Research design and profile of respondents

In order to achieve the above aim, data from the following two quantitative studies, which both made use of the validated SF-36 questionnaire, were used²:

- A. The health-related quality of life of members of the police force on active duty in Potchefstroom, North West Province, conducted in June 2001 (Möller & Petr, 2002:11) (sample size = 70)³.
- B. The health-related quality of life of people suffering from AIDS residing in Potchefstroom, North West Province, conducted in November 2002 (sample size = 43). The recruitment of the respondents was undertaken by the HIV/AIDS programme

coordinator at the North –West University (Potchefstroom campus).

In both these studies, a purposive or judgmental sampling method, a non-probability sampling technique (cf. Babbie, 2002:447), was used. Before the respondents' health-related quality of life was assessed, an overview was given of the aim of this study and each individual was assured of his/her anonymity, and that the use of the data would be strictly confidential. In accordance with research ethics, this assurance was given by the fieldworker who either informed the respondents verbally of these conditions or by means of the covering letter that accompanied the questionnaire.

The following three tables give an overview of the respondents' profile regarding the variables *gender*, *age* and *educational qualifications*.

Table 1: Gender profile of the police on active duty and the AIDS sample groups

Gender	Police on active duty respondents		AIDS respondents	
	n	%	n	%
Male	56	80%	13	30%
Female	14	20%	30	70%
Total	70	100%	43	100%

It is evident from Table 1 that the majority of the respondents who were members of the police force in Potchefstroom, are men (80%). Of the respondents in the AIDS sample, 30 of the 43 respondents were women (70%), whereas only 13 were men. The latter profile must be seen against the following background: Although the results of South African 2001 census showed that the North West Province had more or less an equal gender distribution of 50,6% women compared to 49,4% men (Statistics South Africa, 2003), women are considered to be more vulnerable to HIV infection than men (Evian, 2000:193). The Nelson Mandela/HSRC study (Shisana & Simbayi, 2002:20) which conducted an investigation into the prevalence of HIV/AIDS in South Africa, for example, found that "...women have higher HIV prevalence than men [because]... women's reproductive systems make it easier for them to be infected with HIV, and (that) men are more effective at transmitting the human immunodeficiency virus."

Table 2: Age profile of the police on active duty and the AIDS sample groups

Age	Police on active duty respondents		AIDS respondents	
	n	%	n	%
<21	-	-	3	7%
21-25	5	7%	10	23%
26-30	23	33%	12	28%
31-35	28	40%	12	28%
36-40	6	9%	2	5%
41-45	4	6%	1	2%
46-50	1	1%	1	2%
51-55	3	4%	2	5%
Total	70	100%	43	100%

Table 2 shows that the majority of the respondents who were members of the police on active duty (73%) were between the ages of 26 and 35 years, whereas the majority of the AIDS sample group (58%) were 30 years old, and younger. According to the 2001 South African population census, the age group 15 to 34 years represented 36,3% of the total population

in the North West Province (Statistics South Africa, 2003). According to existing data on South Africa, the age group with the highest HIV/AIDS prevalence is that of (persons aged between) 25 and 29 (Shisana & Simbayi, 2002:7).

Table 3: Education profile of the police on active duty and the AIDS sample groups

Education	Police on active duty respondents		AIDS respondents	
	n	%	n	%
No formal schooling	-	-	1	2%
Grade 1-7 (Grade 1- Std.5)	-	-	17	39%
Grade 8-11 (Std. 6-9)	6	9%	14	33%
Grade 12 (Std. 10)	50	72%	11	26%
Diploma	10	14%	-	-
Degree	3	4%	-	-
Postgraduate qualification	1	1%	-	-
Total	70	100%	43	100%

According to Table 3, the majority of the police on active duty sample group (72%) had a grade 12 certificate as highest educational qualification. Nineteen per cent of the respondents of this sample group were in possession of a tertiary education qualification. Of the AIDS respondents, 39% had a primary education up to Grade 7. Only 26% of the respondents had completed their secondary education.

The two studies that focused on the quality of health of members of the police on active duty in Potchefstroom (Möller & Petr, 2002:11), and people suffering from AIDS respectively, are both *case studies* because of the detailed and in-depth nature of the recordings regarding the respondents' physical, psychological and social well-being. The data which was gathered historic-specifically from these two groups and which had been based on an ideographic approach, made it possible to explore and describe the interrelation between (a) variables indicating a subjective quality of life and (b) variables relating to an objective reality as manifested in the respondents' physical, psychological and social well-being.

Hypothesis

The following hypothesis was formulated by taking the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire as a point of departure:

There is a difference of health-related quality of life between police on active duty and the people living with HIV/AIDS.

In order to test this hypothesis, the data was analysed by using a factor analysis and *t*-tests. The latter was used to compare the difference between the means of the different groups on a 5% level of significance (cf. Mitchell & Jolley, 2001:211-213), where the null hypothesis refers to the equality of means ($H_0: \mu_1 = \mu_2$) tested against the two-sided alternative ($H_A: \mu_1 \neq \mu_2$).

Findings and discussion

The factor analyses of both studies confirm that the items of the SF-36 questionnaire are well-described by the extracted factors and that construct validity therefore exists. The following findings, which were based on a factor pattern analysis of the perceived health-related quality of life of the respondents in the two samples, came to the fore:

- Among members of the police on active duty, Factor 1 correlates most highly with the bodily pain (0.80498), mental health (0.79442), vitality (0.72143), and social functioning (0.44538) scales. Factor 2 correlates most highly with the emotional roles limitation (0.53938), general health (0.57477), and physical roles limitation (0.57086) scales. The physical functioning scale (-0.09407) does not fit into either of the two clusters. The variance explained by Factor 1 is 3.0379992 and by Factor 2 is 1.4588260. The final communality value for the eight scales is 4.496825.
- Among people living with AIDS, Factor 1 correlates most highly with the physical functioning (0.86134), emotional roles limitation (0.83928), mental health (0.78995), and physical roles limitation (0.51071) scales. Factor 2 correlates most highly with the general health (0.84887), vitality (0.66407), social functioning (0.64697), and bodily pain (0.57002) scales. The variance explained by Factor 1 is 3.3308601 and by Factor 2, 2.3613138. The final communality value for the eight scales is 5.692174.

The fact that the two samples are independent of each other, with unequal variances and that the same SF-36 measuring instrument was used in both studies, made it possible to use *t*-tests to compare the two groups' scores on the eight scales (domains) of the SF-36. Figure 1 is a comparison between the perceptions of the respondents who are members of the police and people who are suffering from AIDS regarding their health-related quality of life in terms of the eight SF-36 domains.

Figure 1 here

From Figure 1, it is evident that the respondents suffering from AIDS have attained observably lower scores in all eight domains and are less satisfied with their health-related quality of life than the respondents who are members of the police force. The biggest observable difference between the two groups is in the emotional roles limitation domain (e.g. feeling depressed) (31%), followed by the extent to which bodily pain is experienced (20%) and the physical functioning domain (18%) (the extent to which vigorous activities can be carried out).

The respondents' experiences of their health-related quality of life will now be discussed:

The physical functioning domain

The scores on the physical functioning domain scale indicate the extent to which the respondents' perceptions of their quality of life are influenced by their physical condition. In the first place, physical functioning refers to the extent to which the respondents are able to perform *vigorous activities* such as running, lifting heavy objects, participating in strenuous sports, climbing several flights of stairs and walking more than a kilometre. In the second place, it entails the performance of *moderate activities* such as bending, kneeling or stooping, bathing and dressing themselves. The research hypothesis is accepted on the following grounds: there is an observable difference of 18% between the perceptions of the AIDS respondents (62%) and those of the members of the police on active duty (80%) (cf. Möller & Petr, 2002:13). The *t*-test conducted on the scores of the two groups on the physical functioning scale shows that statistically significant differences also exist between the AIDS respondents and police on active duty ($p = 3.406$). These findings correspond with medical evidence that shows that AIDS patients (even as early as the first few weeks of acquiring the HIV infection) may experience extreme levels of tiredness, muscle and joint pains, nausea, fever, and chest pain that may impede their ability to perform physical tasks (Evian, 2000:28, 32).

Depending on how far the disease had advanced, people suffering from AIDS could be assisted, *inter alia*, by family members, friends, primary health-care workers, voluntary and non-governmental associations such as the Tshepong Aids Project in Potchefstroom and the National Association of People Living with AIDS in engaging in light exercises.

The physical roles limitation domain

The physical roles limitation domain refers to the extent to which respondents' performance of their roles in daily activities is impeded by their physical state of health. For example, their ability to perform vigorous activities such as lifting heavy objects or to perform moderate activities such as moving a table or pushing a vacuum cleaner (cf. Ware, Bayliss, Mannocchia & Davis, 1999:2). The results reveal that, in their experience of how the performance of roles is limited by their physical condition, a 7% observable difference exists between AIDS respondents (69%) and the police on active duty sample

(76%) (cf. Möller & Petr, 2002:14). Once again the research hypothesis is accepted. Statistically significant differences also exist between the AIDS respondents and members of the police on active duty ($p = 1.113$). These results confirm the research conducted by Molassiotis *et al.* (2001:320) who found that HIV/AIDS patients experience difficulty in their physical role functioning, in particular in their day-to-day and career-related responsibilities.

The limitation to perform roles often results in people questioning the value of their lives (Sherman,

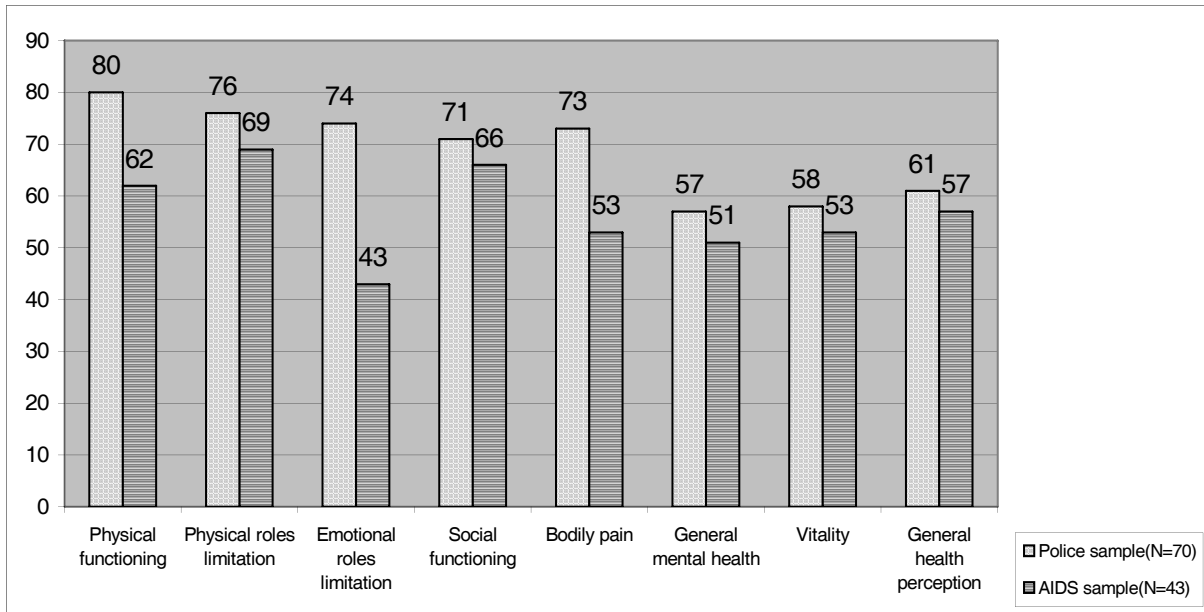
2001:10). By means of anticipatory socialization, people living with AIDS can prepare themselves for possible future (disruptive) changes to their lives; for example as a result of ill-health. This could be achieved with the assistance of primary health-care workers and voluntary and non-governmental associations (Anderson & Taylor, 2001:440). Guidance can also be given in respect of role exit, *viz.* to disengage from a role that is central to one's self-identity and the re-establishment of an identity in a new role that takes into account one's previous role(s) (Wallace & Wolf, 1999:50-51).

The emotional roles limitation domain

The assessment of this domain gives an indication of the extent to which the emotional condition of the respondent, e.g. feeling depressed or anxious, limits his/her daily functioning and ability to perform roles, such as in cutting down on the amount of time spent on work or other activities and accomplishing less than he/she would like to. From the respondents' scores that were based on this dimension of their health-related quality of life, it is clear that there is observable difference between the AIDS respondents (31%) and the sample of police on active duty (74%) (cf. Möller & Petr, 2002:14). In addition, a *t*-test shows that statistically significant differences exist between the AIDS respondents and the police on active duty ($p = 4.419$) in respect of the emotional roles limitation domain. Regarding this quality of life domain, the research hypothesis can therefore be accepted. These findings also correspond with the research done by Molassiotis *et al.* (2001:320) in that HIV/AIDS patients' emotional functioning change as a result of their ill-health and that they often experienced depression, anxiety and/or anger.

When people suffering from AIDS report their experience of physical changes, there is usually a reciprocal cycle of associated emotional alterations. "Uncertainty becomes a chronic and pervasive source of psychological distress, particularly as it relates to ambiguous symptom patterns, exacerbation and remissions of symptoms, and the fear of stigma and ostracism. Such uncertainty is linked with negative perceptions of quality of life and poor psychological adjustment. As a result, patients with AIDS are at risk for psychological disorders, such as depression and anxiety" (Sherman, 2001:8). With the aid of family members, friends, and health-care workers, emotional support could be given to AIDS sufferers, thus helping them to redefine their situation⁴ and develop emotional and problem-oriented coping strategies, which may contribute to a more positive experience of quality of life (cf. Sherman, 2001:8).

Positive emotions, such as hope, enable a person to deal with situations in which needs and goals cannot be met (Akinsola, 2001:159, 160). If motivational and emotional support for people suffering from AIDS is neglected, it could lead to a psychological

malaise that is rooted in alienation (cf. Mills, 1968: xvi-xvii). Alienation implies the experience of a feeling of powerlessness, a loss of meaning (Berger & Luckmann, 1966:3), a loss of control, isolation (separation and detachment from respondents' groups), and self-estrangement (the inability to find self-rewarding activities in which to engage oneself) (cf. Seeman, 1959:784-790). This may, in turn, be detrimental to their quality of life.

The social functioning domain

In this context, social functioning refers to social activities and interaction with significant others such as family members, friends, neighbours and other social relations. A comparison between the AIDS respondents (66%) and the police on active duty sample (71%) indicates that an observable difference, although minimal (5%), exists between these two groups' perceptions of their social functioning. Statistically significant differences also exist between the respondents suffering from AIDS and the members of the police on active duty ($p = 1.195$). In respect of the social functioning domain, the research hypothesis can therefore be accepted.

One of the basic assumptions of sociology is that all human beings are social by nature. In fact, according to the Christian faith, God created people to love and care for one another (cf. Genesis 2:18). It is, therefore, crucial to the well-being of people suffering from AIDS that family members, friends and health-care workers pay attention to the social functioning domain in order to establish a sense of cohesion and the experience of security. Sherman (2001:13) for example, is of the opinion that "patients with AIDS enhanced the quality of their lives through the support of family, their partners, health-care providers, and God"

The bodily pain domain

The results of the bodily pain dimension of the SF-36 questionnaire indicate to what extent the respondents' experience of bodily pain⁵ hinders their performance of daily activities, including work-related duties in the public domain and tasks within the home environment. A 20% observable difference in the bodily pain domain exists between the AIDS sample (53%) and the police on active duty sample (73%) (cf. Möller & Petr, 2002:15). In addition, the results of a t -test indicate that statistically significant differences exist between these two groups ($p = 3.820$). These findings correspond with medical evidence that indicates that AIDS patients, due to opportunistic infections, may experience extreme levels of pain and discomfort in some cases. (Evian, 2000:28, 32; Molassiotis *et al.*, 2001:325), which affect their overall functioning.

The experience of bodily pain inhibits the performance of roles and influences one's social functioning and emotional condition. To illustrate this, Sherman (2001:8) maintains that general estimates of the prevalence of bodily pain in HIV/AIDS-infected individuals range between 25% and 80%. Notwithstanding the existence of medical schemes, it is important to stress that sufficient and affordable medical treatment needs to be made available by the health care system in general, and the South African government in particular, to those who are suffering from severe bodily pain.

The general mental health domain

Theorists such as Rose, Pugh, Lears and Gordon (1998:295) and Molassiotis *et al.* (2001:329) report significant mood disturbances as well as a low sense of mental well-being among AIDS patients. In the reported study, however, the perceptions of AIDS respondents' (51%) of their general mental health condition (e.g. feeling full of pep, being happy, feeling calm and

peaceful, being very nervous, or feeling worn out and tired) are not notably lower than the perceptions of the members of the police force (57%) (Möller & Petr, 2002:17). However, according to the results of a *t*-test, statistically significant differences exist between the AIDS sample and police on active duty sample ($p = 1.657$). The research hypothesis can, therefore, be accepted.

If support is not given to people living with AIDS, in order to improve their mental well-being, it may jeopardise their social functioning (e.g. social activities and interaction with family and friends) as well as their social role performance (Ezzy & De Visser, 1998:196).

The vitality domain

Rose *et al.* (1998:299) are of the opinion that fatigue is a significant source of morbidity and a loss of vitality in people living with AIDS, which may have an impact on both their daily functioning and quality of life. Regarding the vitality domain of the SF-36 (e.g. feeling energetic and full of pep, or worn out and tired), the hypothesis is accepted, notwithstanding the fact that only a small difference of 5% exists between the AIDS sample (53%) and the police on active duty sample (58%) (Möller & Petr, 2002:17). Once again, various support systems, such as significant others and health-care workers could possibly provide effective assistance to improve the quality of life of people suffering from AIDS.

The general health perception domain

Demmer (2001:484) reports that the AIDS respondents in his study rated health-related worries as one of their biggest quality of life concerns. This finding is supported by the fact that a difference of 4% exists between the AIDS respondents' (57%) self-evaluation of their general health condition and that of the respondents who are police on active duty (61%). Once again, the research hypothesis is accepted. The respondents' perception of their general health is measured in terms of concepts such as excellent, very good, good, fair or poor, getting ill easier than other people, and just as healthy as anyone they know. A *t*-test reveals that, in the general health perception domain, statistically significant differences exist between the sample of people living with AIDS and the sample of members of the police on active duty ($p = 1.385$).

Limitations of the research

When the possible limitations of the research are considered, the sample size of the AIDS group comes to the fore. Although the sample of people living with HIV/AIDS is relatively small, this sample may serve as an exemplar of people who suffer from this disease.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The aim of this study was to explore, measure and compare, by means of the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire, the quality of life of people living with AIDS and members of the police on active duty in Potchefstroom, South Africa. It was found that statistically significant differences exist between the two sample groups in their scores on all eight of the scales of the SF-36 questionnaire. This implies that the perceptions of people suffering from AIDS differ significantly from the perceptions of the members of the police force regarding the eight dimensions of their health-related quality of life, *viz.* physical functioning, role limitations due to physical, as well as emotional problems, social functioning, bodily pain, general mental health, vitality and general health perception.

More specifically, the respondents suffering from AIDS attained lower scores in all eight of the SF-36 domains and are less satisfied with their health-related quality of life than the sample of police on active duty. The greatest difference between the AIDS respondents and members of the police force exists in the emotional roles limitation dimension (31%), followed by the physical functioning (18%) and the bodily pain (20%) dimensions.

Friedland, Renwick and McColl (1996:17, 22) found that providing social support and assistance to people living with AIDS in the development of coping strategies are important resources in alleviating the stress experienced by these people. They also found "... that people with a serious illness such as AIDS adjust their expectations to life and, as a result, may view their quality of life somewhat positively." The research conducted by Rabkin, Remien, Katoff and Williams (1993:162) confirms this in that the quality of life of AIDS patients may even be enhanced, if these patients receive support from others in the process of developing coping strategies. These findings thus emphasise the importance of research such as the comparative study between the members of the police on active duty and people suffering from AIDS, in developing a better understanding of the eight different dimensions measured with the SF-36 instrument, as experienced and perceived by people living with AIDS.

For the South African population to respond effectively, a comprehensive understanding of the AIDS pandemic is of vital importance (Shisana & Simbayi, 2002:19). The solution, offered by the World Health Organization (WHO), for unsafe sexual intercourse, and the devastating consequences thereof, includes a combination of methods of preventing HIV/AIDS by means of media campaigns, testing and counselling, school programmes, the treatment of sexually transmitted diseases, and the provision of anti-retroviral drugs (Pienaar, 2002:14). The current South African national AIDS strategy for

the prevention of AIDS concurs with that of the WHO by emphasising the promotion of safe sex; improving the management and control of sexually transmitted infections; providing voluntary counselling and testing; addressing issues related to blood transfusion and HIV; reducing mother-to-child HIV transmission and providing appropriate post-exposure services (Shisana & Simbayi, 2002:21).

In addition to the services rendered in accordance with the propagated AIDS prevention strategies, existing intervention programmes directed at improving the quality of life of people living with AIDS, ought to be implemented and creative new cost-effective programmes developed. However, in order for all intervention programmes to be effective and the role of civil society, voluntary and non-governmental associations to be successful in enhancing an individual's physical, psychological and social well-being, they need to reflect changes in values, norms (e.g. only one sex partner), social structures (e.g. the implementation of the current South African national AIDS strategy for the prevention of AIDS), facilities (e.g. changes in the provision of voluntary counselling, anti-AIDS medicine) and attitudes toward people living with HIV/AIDS.

"It is not the HIV virus which is killing me or making my life not worth living, but the bad attitude of people towards me and their rejection of me." [A person with HIV/AIDS, quoted by Evian (2000)]

Endnotes

- 1) The concept police on active duty refers to those members of the police who are actively involved in combating crime and who carry firearms when on duty (Möller & Petr, 2002: 10).
- 2) For the purposes of the two studies, the SF-36 questionnaire was translated into Afrikaans (Möller et al., 2002:4-9) and into Tswana (Zerwick et al., 2002:40-45).
- 3) In the study by Möller and Petr (2002:10), a comparison was made between the health-related quality of life of police on active duty in two countries, viz. České Budějovice, Czech Republic and in Potchefstroom, South Africa. For the purposes of the study reported in this article, only the data regarding the HRQOL of the members of the police in Potchefstroom were used.
- 4) Redefinition of one's situation, according to Theodorson and Theodorson (1970:105), is when "... an individual examines and evaluates a situation prior to deciding what attitudes and behaviour are appropriate".
- 5) The items are ranked on the scale ranging from none, very mild, mild, moderate, severe to very severe).

REFERENCES

AKINSOLA, HA 2001: Fostering Hope in People Living with AIDS in Africa: The Role of Primary Health-Care Workers. *Australian Journal of Rural Health*, 9:158-165.
ANDERSON, ML & TAYLOR, HF 2001: *Sociology: The Essentials*. Belmont: Wadsworth.
BABBIE, E 2002: *The Basics of Social Research*. Belmont: Wadsworth.
BERGER, PL & LUCKMANN, T 1966: *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday.
DEMME, C 2001: Quality of Life and Risk Perception Among Predominantly Heterosexual, Minority Individuals with HIV/AIDS. *Aids Patient Care and STDs*, 15(9):481-489.

EVIAN, C 2000: *Primary AIDS Care. A Practical Guide for Primary Health Care Personnel in the Clinical and Supportive Care of People with HIV/AIDS*. Houghton: Jacana Education.
EZZY, D & DE VISSER, R 1998: Employment, Accommodation, Finances and Combination Therapy: The Social Consequences of Living with HIV/AIDS in Australia. *AIDS Care*, 10(3):189-199.
FRIEDLAND, J; RENWICK, R & MCCOLL, M 1996: Coping and Social Support as Determinants of Quality of Life in HIV/AIDS. *Aids Care*, 8(1):15-31.
GILBERT, L; SELIKOW, T & WALKER, L 1996: *Society, Health and Disease. An Introductory Reader for Health Professionals*. Randburg: Ravan Press.
IRVINE, EJ 1993: Quality of Life: Rationale and Methods for Developing a Disease-Specific Instrument for Inflammatory Bowel Disease. *Scandinavian Journal of Gastroenterology Supplement*, 28(1):22-27.
JOSHI, AV; NAU, DP & KALSEKAR, IK 2001: An Appraisal of Health-related Quality of Life (HRQOL) Instruments for Use in Patients Infected with Human Immunodeficiency Virus (HIV) Disease. *Value in Health*, 4(2):136.
KENDALL, D 2002: *Sociology in Our Times: The Essentials*. Belmont: Wadsworth.
LIFELINE SOUTH AFRICA 2003: *Basic HIV Training*. Johannesburg: LifeLine.
MAPES, DL; LOPES, AA; SATAYATHUM, S & MCCULLOUGH, KP 2003: Health-Related Quality of Life as a Predictor of Mortality and Hospitalization: The Dialysis Outcomes and Practice Patterns Study (DOPPS). *Kidney International*, 64(1):339-349.
MILLS, CW 1968: *White Collar: The American Middle Classes*. London: Oxford University Press.
MITCHELL, M & JOLLEY, J 2001: *Research Design Explained*. Fort Worth: Harcourt.
MOLASSIOTIS, A; CALLAGHAN, SF; TWINN, SF & LAM, SW 2001: Correlates of Quality of Life in Symptomatic HIV Patients Living in Hong Kong. *AIDS Care*, 13(3):319-334.
MÖLLER, PH & PETR, P 2002: Measuring Health-Related Quality of Life: A Comparison between Police on Active Duty in Ceske Budejovice, Czech Republic and Potchefstroom, Republic of South Africa. *Acta Criminologica*, 15(1):9-22.
MÖLLER, PH; PETR, P; VURM, V; SOUKUPOVA, A & VONDROUS, P 2002: Afrikaans Version of the SF-36 Questionnaire. *Kontakt Supplementum (Czech Republic)*, 4(1):4-9.
PATTI, F; CACOPARDO, M; PALERMO, F & CIANCIO, MR 2003: Health-Related Quality of Life and Depression in an Italian Sample of Multiple Sclerosis Patients. *Journal of the Neurological Science*, 211(1/2):55-62.
PETR, P 2000: Dotazník SF-36 o kvalitě života podmíněné zdravím [The SF-36 questionnaire in the assessment of health-related quality of life]. *Kontakt*, 2(1):26-29.
PETR, P 2001: Kvalita života u příslušníků Policie České republiky. Využití dotazníku SF-36 v praxi [Health-related quality of life of Czech police members on active duty. A practical use of the SF-36 questionnaire]. *Proceedings of a Clinical Seminary, Regional Hospital of South Bohemia, České Budějovice, Czech Republic*, 19 September 2001. p.13.
PIENAAR, A 2002: *Gesondheid se Weegskaal*. Beeld, 14, Oct. 31.
RABKIN, JG; REMIEN, R; KATOFF, L & WILLIAMS, JB 1993: Resilience in Adversity among Long-Term Survivors of AIDS. *Hospital and Community Psychiatry*, 44(2):259-265.
ROSE, L; PUGH, LC; LEARS, K & GORDON, DL 1998: The Fatigue Experience: Persons with HIV Infection. *Journal of Advanced Nursing*, 28(2):295-304.
SEEMAN, M 1959: On the Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(1):783-791.
SHAPIRO, ET & RICHMOND, JC 1996: The Use of a Generic, Patient-Based Health Assessment (SF-36) for Evaluation of Patients with Anterior Cruciate Ligament Injuries. *American Journal of Sports Medicine*, 24(2):196-200.
SHERMAN, DW 2001: The Perceptions and Experiences of Patients with AIDS: Implications Regarding Quality of Life and Palliative Care. *Journal of Hospice and Palliative Nursing*, 3(1):7-16.
SHISANA, O & SIMBAYI, L 2002: Nelson Mandela/HSRC Study of HIV/AIDS: South African National HIV Prevalence, Behavioural Risk and Mass Media. Executive Summary. Pretoria: HSRC.

STATISTICS SOUTH AFRICA 2003: Census 2001. (Online: <http://www.statssa.gov.za>)

STRASSNIG, M; BRAR, JS & GANGULI, R 2003: Body Mass Index and Quality of Life in Community-Dwelling Patients with Schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 62(1/2):73-76.

THEODORSON, GA & THEODORSON, AG 1970: A Modern Dictionary of Sociology. New York: Crowell.

WALLACE, RA & WOLF, A 1999: Contemporary Sociological Theory: Expanding the Classical Tradition. Upper Saddle River: Prentice Hall.

WARE, JE 2001: The SF-36 Health Survey. (Online: <http://www.s-36.com> 27).

WARE, JE; BAYLISS, M; MANNOCCHIA, M & DAVIS, GL 1999: Health-Related Quality of Life in Chronic Hepatitis C: Impact of Disease and Treatment Response (Online: <http://www.qualitymetric.com/sf36>).

WARE, JE & SHERBOURNE, CD 1992: The MOS 36-Item Short-Form Health Survey (SF-36). Conceptual Framework and Item Selection. *Medical Care*, 30(6):473-483.

WEISS, GL & LONNQUIST, LE 1997: The Sociology of Health, Healing and Illness. Upper Saddle River: Prentice Hall.

WOMEN'S INTERNATIONAL NETWORK NEWS 2001: HIV/AIDS: South Africa Cases Could Total 7.5 Million by 2010. (Online: <http://www.unfoundation.org>).

WORLD HEALTH ORGANISATION (WHO) 2003: Fact Sheet 2. The Global HIV/AIDS Epidemic. (Online: <http://www3.who.int>).

ZERWICK, J; MÖLLER, PH; PETR, P; VURM, V; KALOVA, H; SOUKUPOVA, A & VONDROUS, P 2002: Tswana Version of the SF-36 Questionnaire. *Kontakt Supplementum (Czech Republic)*, 4(1):40-45.

Address:

Möller, Paul H., D.Phil. (Sociology), University of the Free State

Professor: Department of Sociology, School of Social Studies, North-West University (Potchefstroom Campus), Private Bag X6001, 2520 Potchefstroom

Corresponding author: sosphm@puknet.puk.ac.za
Smit, Ria

D.Litt. et Phil. (Sociology), Rand Afrikaans University
Senior Lecturer: Department of Sociology, Rand Afrikaans University

Petr Petr

Assoc. Prof., MD, PhD., South Bohemia University, Czech Republic

Subchair of Social and Clinical Pharmacology, Chair of Public and Social Health

Faculty of Health and Social Studies

Kalová Hana

Mgr., Assistant, South Bohemia University, Czech republic, Subchair of Social and Clinical

Pharmacology, Chair of Public and Social Health,

Faculty of Health and Social Studies, First published in :
Health SA Gesondheit, 9 (2): 31-42, 2004

TSWANOVÉ S AIDS V POTCHEFSTROOMU, JIHOAFRICKÁ REPUBLIKA: MĚŘENÍ JEJICH ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ VE VZTAHU KE ZDRAVÍ

Tswanas with AIDS in Potchefstroom, Republic of South Africa : Measuring their Health-Related Quality of Life

Paul H. Möller, Petr Petr, Hana Kalová

Souhrn:

Kromě globální definice životní úrovně se vyšetřovatelé nyní zajímají o změření rozměrů životní úrovně. Tento výzkum měl dva cíle: za prvé, změřit a prozkoumat, s pomocí osmi vícepoložkových stupnic dotazníku SF-36, životní úroveň Tswanů s AIDS v Potchefstroomu v Jihoafrické republice; za druhé, na základě dotazníku SF-36 určit, zda u životní úrovně ve vztahu ke zdraví existují pozorovatelné rozdíly mezi nimi a Oxford Healthy Life Survey group. Hypotéza, která sloužila jako vodítko k dosažení cílů studie byla následující: Podle osmi vícepoložkových částí dotazníku SF-36 existují pozorovatelné rozdíly v životní úrovni ve vztahu ke zdraví mezi Tswany s AIDS a Oxford Healthy Life Survey group. K pochopení životní úrovně ve vztahu ke zdraví Tswanů s AIDS v Potchefstroomu z jejich úhlu pohledu byl jako výzkumná metoda využit ověřený samo-aplikovaný dotazník SF-36, se svými osmi vícepoložkovými částmi. Na základě informací shromážděných s pomocí tohoto dotazníku byla životní úroveň ve vztahu ke zdraví Tswanů s AIDS změřena, kvantifikována, popsána a porovnána s tou podle Oxford Healthy Life Survey, přičemž druhý případ poskytl normativní údaje pro dotazník SF-36. Bylo shledáno, že podle všech výstupů osmi částí je úroveň zkušeností se životní úrovní Tswanů s AIDS pozorovatelně nižší než je tomu u všech výstupů Oxford Healthy Life Survey. Hypotéza byla tedy přijata. Největší pozorovatelné rozdíly byly v prvním případě pozorovány u emocionálního stavu, což bylo následováno jejich zkušenostmi s tělesnou bolestí, fyzickou funkčností, celkovým duševním zdravím, sociální funkčností, omezením fyzických rolí, obecným vnímáním zdraví a vitalitou. Účinné vyrovnání se s vlastní situací je napojeno na zlepšenou životní úroveň. Doporučuje se tedy, aby byly nasazeny existující intervenční programy pro zlepšování životní úrovně lidí postižených AIDS a měly by se vyvinout i nové finančně efektivní programy. Nicméně aby tyto intervenční programy mohly být úspěšné ve smyslu zlepšení fyzického, psychologického a sociálního zdraví jedinců, je nutné aby odrážely změny v hodnotách, normách, sociálních strukturách a zázemí.

Klíčová slova: AIDS, životní úroveň ve vztahu ke zdraví, HIV, životní úroveň, subjektivní životní úroveň, Tswanové

Summary:

Beyond a global definition of quality of life, investigators are now interested in the measurement of the dimensions of quality of life. The objectives of this study were twofold: firstly, to measure and explore, by means of the eight multi-item scales of the SF-36 questionnaire, the quality of life of Tswanas with AIDS in Potchefstroom, Republic of South Africa; and secondly, to determine, according to the SF-36 questionnaire, whether observable health-related quality of life differences exist between them and the Oxford Healthy Life Survey group.

The hypothesis that served as a guide to achieving the objectives of the study was the following: According to the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire, observable health-related quality of life differences exist between Tswanas with AIDS and the Oxford Healthy Life Survey group.

In order to understand the health-related quality of life of Tswanas in Potchefstroom with AIDS from their point of view, the validated self-administered SF-36 questionnaire, with its eight multi-item domains, was utilized as a research method. According to the information gathered by means of the questionnaire, the health-related quality of life of the Tswanas with AIDS was measured, quantified, described and compared with that of the Oxford Healthy Life Survey, the latter which provided the normative data for the SF-36 questionnaire.

It was found that on all scores of the eight domains, the levels of the experience of quality of life of Tswanas with AIDS are observably lower than on the scores of the Oxford Healthy Life Survey. The hypothesis was thus accepted. The biggest observable differences were to be found in the former's emotional condition, followed by their experience of bodily pain, physical functioning, general mental health, social functioning, physical roles limitation, general health perception and vitality. Effective coping with one's situation is linked to improved quality of life. It is thus recommended that existing intervention programmes to improve the quality of life of AIDS sufferers should be implemented and innovative and creative cost-effective new programmes should be developed. However, in order for these intervention programmes to be successful in the enhancing of an individual's physical, psychological and social well-being, they have to reflect changes in values, norms, social structures and facilities.

Key words: AIDS, health-related quality of life, HIV, quality of life, subjective quality of life, Tswanas

The AIDS pandemic: a general overview

The AIDS pandemic, which is a life-threatening illness, is succinctly summarized as follows: „*The scale of the AIDS crisis now outstrips even the worst-case scenarios of a decade ago. Dozens of countries are already in the grip of serious AIDS epidemics, and many more are on the brink*“ (UNAIDS, 2002a:22; UNAIDS, 2002b). The morbidity rate, thus the incidence of AIDS in the world, was at the end of 1999 36 million people (adults and children) (McGeary, 2001 :48). However, three years later, the global summary of the AIDS pandemic for December 2002 present us with the following picture (UNAIDS, 2002a:22; UNAIDS, 2002b): 42 million people are living with AIDS (38.6 million are adults: 19.6 million men, 19.2 million women and 3.2 million children under 15 years). Five million people were newly infected with HIV in 2002 (4.2 million are adults: 2.2 million men, 2 million women and 800 000 children under 15 years). Deaths due to AIDS in 2002 amount to 3.1 million people (2.5 million were adults: 1.3 million men, 1.2 million women and 610 000 children under 15 years). Over the next decade, without effective treatment and care, the present as well as newly infected people will join the ranks of the more than 20 million people who have died of AIDS since the first clinical evidence of AIDS was reported in 1981 (UNAIDS, 2002a:22; UNAIDS, 2002b).

Whatever its nature, there is a general concern about the growth in new infection rates of AIDS, especially in sub-Saharan countries. These countries remain by far the worst-affected region in the world. Almost 70% of the global total of people infected with AIDS live in the Sub-Saharan Region. At the end of 1999, 24.5 million people, 23.4 million of whom were in the age group 15-49, more than 50% of them women, were living with HIV in Sub-Saharan Africa. Some 85% of AIDS-related deaths world-wide are in Sub-Saharan Africa (Cawthra et al., 2001: 120). Approximately 3.5 million new infections occurred in 2001, bringing to 28.5 million the total number of people living with AIDS in sub-Saharan Africa. The estimated number of children orphaned by AIDS living in this region is 11 million (UNAIDS, 2002a: 22-23; UNAIDS, 2002b).

In the Southern African Development Communities (SADC)¹ AIDS is also widespread and is rising, particularly in Botswana (36%), Malawi (15%), Mozambique (14%), Namibia (20%), Swaziland (33%), Zambia (19%), Zimbabwe (26%), and South Africa (20%) (UNAIDS, 2000)². About one-in-nine South Africans, or 22% (5 million people) of a population of approximately 44 million, are living with AIDS (UNAIDS, 2002a:23; UNAIDS, 2002b Flanders & Ross-Larson, 2002:27; Leading developments, 2002). Notwithstanding a comprehensive national AIDS Strategic Plan for South Africa, 2002-2005, HIV prevalence has continued to increase, indicating inadequate implementation of the plan (Kenyon, Heywood

& Conway, 2001:161). This number is expected to exceed 10 million in the next eight to ten years and the life expectancy will drop from 68% to 48 years. However, reports show that 50% of all new infections in Southern Africa occur in South Africa (UNAIDS, 2000:9). Although most new HIV infections occur between the ages of 15 to 20 years, a new study conducted in 2002 has shown that children aged 2 to 14 years have an AIDS infection rate of 6% leading to worries that South Africa's other epidemic, viz. child abuse, is linked to the spread of the disease (Shisana & Simbayi, 2002:7; Sidley, 2002:1380). At the current rate of infection half of all South Africans currently 15 years or younger could die of AIDS. Failure to curtail the rate of infection among teenagers could sustain an epidemic of catastrophic proportion for decades. In excess of 10 million South Africans will be infected with HIV in the next 10 years unless major behavioural changes observably alter the course of the epidemic. It is estimated that 2.5 million children in South Africa will have lost at least one parent by the end of 2010 (Stadler, Morrison & MacGregor, 2000:2,5; Shisana & Simbayi, 2002:7; Black Economic Empowerment Commission, 2001 :13; New campaign calls on SA, 2002).

A recent report by the United Nations Special Envoy for Humanitarian Needs in southern Africa said that AIDS was the single greatest threat to the region (Baleta,2002:1575). AIDS threatens the stability and sustainable development of any society, eg. severe food shortages in Lesotho, Malawi, Mozambique, Swaziland, Zambia, Zimbabwe and in parts of South Africa are being worsened by this pandemic. Agricultural production has fallen observably because AIDS sufferers are too sick to work (Baleta, 2002:1575). AIDS also impoverishes the household, so affected families are less able to buy food. According to UNAIDS, people infected with AIDS should increase their food intake and eat about 50% more protein and foods rich in micronutrients (Baleta, 2002: 1575). By the time a person dies of AIDS, two person-years of labour have been lost -not only because of the incapacity of the patient, but because of the care that others have to provide (Walgate & Cullinan, 2002:687).

AIDS causes poverty even where it does not exist. Piot (2000: 16) concludes that the AIDS pandemic is a development crisis that has already undermined decades of progress. In many countries it has a devastating impact on exactly those educated and highly skilled groups poised to lead their nation's development. The most important fact is that this pandemic is undermining the economies of all countries as well as affecting the quality of life of many people. It is predicted that AIDS will cause an annual loss of 3,1 % in real GDP between 2006 and 2010 in South Africa. Between 2011 and 2015 the annual loss in real GDP is expected to be 4,7% (Spratt, 2000:7). Indeed, AIDS has the potential to prevent Africa from becoming a viable continent in future (Shell, 1999:158-159).

In Africa, approximately 90% of HIV transmission takes place during heterosexual intercourse (Campbell & Glen, 1992:18). It is estimated that 95% of AIDS cases in Africa are due to unsafe sex. In the rest of the world it varies from 25% in Eastern Europe to more than 90% in parts of South America. The percentage healthy years that are lost due to unsafe sex are in Southern and Central Africa 26.2%. The world average in this regard is 6.3% (Pienaar, 2002:14). By the end of 2000 almost 22 million people had died from AIDS. 13 million children had lost their mother or both parents to the disease and more than 40 million people were living with the HIV virus - 90% of them in developing countries, 75% in Sub-Saharan Africa (Flanders & Ross-Larson, 2002:27).

In Botswana, the most affected country, more than a third of adults have AIDS and a child born today can expect to live only 36 years - about half as long as if the disease did not exist. In Burkina Faso, the 20th most affected country, 330 000 adults are living with AIDS, and life expectancy has fallen by 8 years (Flanders & Ross-Larson, 2002:27; Akinsola, 2001:159).

The AIDS pandemic: the North West Province and Potchefstroom

In 2001 22.9% of the inhabitants of the North West Province tested positive for AIDS. The high prevalence of AIDS in this region is primarily due to mining, sex workers and truck drivers on the N12 (Pretoria, Potchefstroom, Klerksdorp, Kimberley, Beaufort West, Oudtshoorn, George). However, in the absence of a cure for HIV infection, the North West Province is the only province that shows a decrease in the level of HIV infection. The highest infection rate, *viz.* 28% or approximately one third of the people in the southern region of the North West Province, which is a more rural area and includes Potchefstroom, is carrying the AIDS virus, a figure that has not stabilized yet. Due to AIDS, more than 22 000 children in this province are orphans. This number could increase to 700 000 in 2021 which will result in additional expenditure in this regard of R9 milliard for the North West Provincial Government. Due to the spreading of AIDS, the population of the North West Province could begin to decline in 2016 (Monama, 2001:1; Van Heerden, 2002:1; Sefularo, 2001:1; Naude, 2002:1).

Problem statement

The question which factors influence quality of life and eventually daily activities in situations and circumstances, are well documented in various scientific studies in different countries (eg. Aalto et al., 1997; Antonovsky, 1979; Baker & Intagliata, 1982; Diener & Fujita, 1995; Diener & Suh, 1997; Evans et al., 1993; Frisch, 1994; Hampton, 1999; Irvine, 1993b;

Jenkinson et al., 1996; Lane, 1994; Møller, 1992, Møller, 1996; Møller, 1998; Møller, Schlemmer & Du Toit, 1987; Möller & Petr, 2002; Nordenfelt, 1993; Petr 1999; Petr, 2000., Petr, 2001., Petr, et al., 2001; Ware, 1994; Ware, et al., 1999). However, many studies on the relationship between *quality of life* and *health* focus primarily on *objective* indicators, thus factors such as sickness, income and social status (Møller, 1992; Møller, Schlemmer & Du Toit, 1987). Indicators relating to *subjective quality of life* or subjective well-being (how satisfied a person is with his/her life as a whole) to a great extent remain in abeyance. In order to make provision for indicators relating to *subjective quality of life* Ware and Sherbourne (1992:473) developed a 36-item short-form (SF-36) questionnaire „...for use in clinical practice and research, health policy evaluations, and general population surveys.“ The Oxford Healthy Life Survey (1991/1992) which was conducted by the Health Services Research Unit at the University of Oxford in England, provided the normative data for the SF-36 questionnaire.

The current state of research on health-related quality of life (sustainable development) amongst AIDS sufferers, reveals that it is a highly neglected aspect. Indicators relating to subjective quality of life or subjective well-being (how satisfied an AIDS person is with his/her life as a whole) to a great extent remain in abeyance. In order to deal effectively with AIDS one has to also understand the physical, social and psychological quality of life of these people, measured by the SF-36 questionnaire. In recognition of this need, the research questions which have to be answered, are the following:

.What is the quality of life (subjective well-being) of Tswanas with AIDS in Potchefstroom, Republic of South Africa?

.Are there observable differences between Tswanas with AIDS and the Oxford Healthy Life Survey group, according to the eight multi-item scales of the SF-36 questionnaire?

Tswanas in Potchefstroom, North West Province: A bird's-eye view

In terms of the Constitution of South Africa, the country is divided into nine provinces, each with its own Legislature, Premier and Provincial Members of Executive Councils. The provinces, of which each feature their own distinctive landscapes, vegetation and climate, are the Western Cape, the Eastern Cape, KwaZulu-Natal, the Northern Cape, Free State, Northwest, Gauteng, Mpumalanga and the Northern province. Of the 3,6 million people in the Northwest, 65% live in the rural areas. In spite of its small population, it is estimated that 9% of all the poor people in the country live in the Northwest. The poverty rate is estimated at 57% (South Africa, 2002).

Potchefstroom, which was the first town north of the Vaal River, was founded in 1838 by Commandant Hendrik Potgieter. Until 1860 Potchefstroom was the capital of the Zuid-Afrikaansche Republiek, after which this centre was moved to Pretoria. In 1863 Potchefstroom got its own city council and already had 362 measured plots of a morgen each. By 1863 there were already fifteen big and numerous smaller shops, two Afrikaans churches, viz. a Hervormde Church as well as a Gereformeerde Church, and two English churches, 257 houses and a state school, a number of English private schools, a school for blacks, four hotels and a weekly political newspaper (Anon, 1988:15-16).

Today Potchefstroom, which received city status in June 1993 (Anon, 1994:6), is notably a centre of education. The Agricultural College was founded in 1902 and the Theological School of the Reformed Church in South Africa was transferred from Burgersdorp to Potchefstroom in 1905, because important offers for land came from Burgersdorp. In 1919 the Potchefstroomse Universiteitskollege voor Christeljk Hooger Onderwys was founded. In 1951 the Potchefstroom University College for Christian Higher Education was granted independent university status and the name was changed to the Potchefstroom University for Christian Higher Education. The Potchefstroom College of Education was founded in 1919 (Anon, 1988:15-16,20,22, 42).

According to the census which was held on the night of 9 October 1996 there were 40.58 million people in South Africa. Of these, 76.7% classified themselves as African; 10.9% as white; 8.9% as coloured; and 2.6% as Indian/Asian (Statistics South Africa, 1996:4,9). The South African population consists of the following ethnic minority groups: the Nguni people (including the Zulu, Xhosa and Swazi), who account for two-thirds of the population; the Sotho-Tswana people, who include the Southern, Northern and Western Sotho (Tswana); the Tsonga; the Venda; Afrikaners; English; coloureds; Indians, and people who have immigrated to South Africa from the rest of Africa, Europe and Asia and who maintain a strong cultural identity. A few members of the Khoi and the San also live in South Africa (South Africa, 2002).

The Tswanas stay primarily in the North West Province and the Northern Cape and belong to a distinct Sotho group who speak Setswana (Murray, 1980:9). To cater for South Africa's diverse peoples, the Constitution provides for 11 official languages, namely: Afrikaans, English, isiNdebele, isiXhosa, isiZulu, Sepedi, Sesotho, Setswana, siSwati, Tshivenda and Xitsonga. According to the Census of 1996, isiZulu is the mother tongue of 22.9% of the population, followed by isiXhosa (17.9%), Afrikaans (14.4%), Sepedi (9.2%) and English (8.6%). However, 8.2% of the South African population's home language is Setswana (Statistics South Africa, 1996:11,13). In the North West Province Setswana is spoken by 67.8% of the people, followed by Xitsonga (8.9), isiNdebele (7.3), Sesotho (5.5%),

Afrikaans (4.3%) and isiXhosa (2.5%) (Statistics South Africa, 1996:15). South Africa's 1996 population census also revealed that in the North West Province Setswana was spoken by 67% of the people (South Africa, 2002).

Conceptualization

The meaning of the concepts quality of life and health-related quality of life

Health-related quality of life, is a specific segment of quality of life. The concept *quality of life* is „...a composite descriptor applied to an unlimited spectrum of tangible and intangible parameters of life satisfaction and capacity“ (Irvine, 1993a:22).

In congruence with the World Health Organization's definition of *health* (Kendall, 2002:404) health-related quality of life indicators generally incorporate physical, mental (emotional) and social aspects of both health perception and function (Irvine, 1993a: 22). In this study the concept *health-related quality of life* (HRQOL) refers to the overall life quality conditions of Tswanas with in accordance with the following eight domains, viz. physical functioning, physical roles limitation, emotional roles limitation, social functioning, pain, mental health, vitality and general health perception of an individual or a group measured in terms of feelings of satisfaction or dissatisfaction.

The meaning of the concept subjective quality of life

The concept *subjective quality of life* or *subjective well-being* refers, in the context of a situation and circumstances, eg. Tswanas with AIDS, to the individual's perception about the degree of satisfaction with and ability to perform and control one's whole life (cf. Molassiotis, 2001).

The meaning of the concepts HIV and AIDS

HIV is the acronym for Human Immunodeficiency Virus (HIV). AIDS, which was first identified in 1981 (Kendall, 2002:411), is the acronym for Acquired Immune Deficiency Syndrome. HIV is the virus that leads to AIDS which is the final stage of HIV infection (Van Dyk, 2002:4). HIV as well as AIDS are immune deficiencies, thus there is a lack or shortage of something in the body (Africa, 2002:4).

Objective of the study

Beyond a global definition of quality of life, investigators are now interested in the measurement of the dimensions of quality of life (Sherman, 2001:8). By utilising and by applying quantitative research methods, this empirical comparative study aims to scientifically measure the dimensions of quality of life and to answer the two research questions. In answering the said research questions, the interrelation between variables indicating a subjective quality of life and variables related to an objective reality as manifested in physical,

psychological and social well-being will be explored and described. The objective of this study is twofold:

- To measure and explore, by means of the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire, the quality of life of Tswanas with AIDS in Potchefstroom.
- To determine, according to the SF-36 questionnaire, whether observable health-related quality of life differences exist between Tswanas with AIDS and the Oxford Healthy Life Survey group.

Hypothesis

According to the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire, observable health-related quality of life differences exist between Tswanas with AIDS and the Oxford Healthy Life Survey group.

Research design

Case study

The research among AIDS respondents, conducted in November 2002, is a case study because, by utilizing the SF-36 questionnaire, a detailed and in-depth record of this social grouping are provided about their physical, psychological and social well-being (cf. Babbie, 2002:440). Against this background, an ideographic approach has been followed because the research focuses on a specific case in its historic, time and space configurations in an effort „... to understand the concrete and unique case“ (Hughes, 1990:91; Babbie, 2002:443-444). The scientific benefit of a case study lies in its ability to open the way for discoveries and for description (Berg, 1998:217). The information which was gathered historic-specifically about the said research group permits the researchers to effectively explore and describe the interrelation between variables indicating a subjective quality of life and variables related to an objective reality as manifested in their physical, psychological and social well-being.

Comparative method

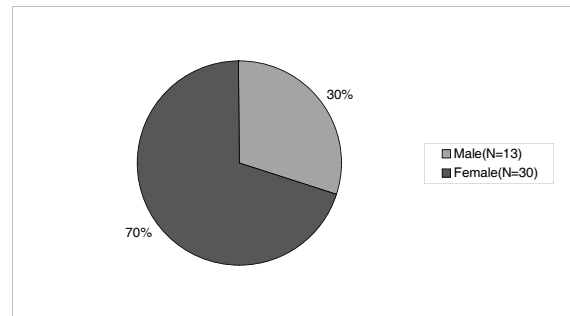
Comparative research helps the researchers to identify aspects of the respondents' physical, psychological and social well-being that are general across cultures (Neuman, 1994:388). By utilising the same methods of data collection and data analysis comparisons could be made between Tswanas with AIDS and the Oxford Healthy Life Survey group. The comparative method „... is an application of a general rule of inductive logic: to vary the circumstances of a phenomenon with the object of eliminating variables and inessential factors and so arriving at what is essential and constant. What is peculiar to the method is the use of data derived from different regions or different times“ (Madge, 1963:537).

Population and sampling frame

In the study on the health-related quality of life of Tswanas with AIDS, purposive or judgmental sam-

pling, a non-probability sampling technique, was used because the researchers selected specifically the said respondents (Babbie, 2001: 179; Babbie, 2002:447). This sampling technique ensured that every unit in the research population was included. The gender, age and education profile of the research group are the following:

Table 1 : Gender profile

As can be seen from Table 1, females represented 70% of the AIDS respondents in Potchefstroom. South Africa's 1996 population census revealed that in the North West Province there were more females (50,8%) than males (49,1%) (South Africa, 2002). In the Nelson Mandela/HSRC study of AIDS (Shisana & Simbayi, 2002:20) it was found that „... women have higher HIV prevalence than men ... Women's reproductive systems make it easier for them to be infected with HIV, and men are more effective at transmitting the human immunodeficiency virus. Men's semen is more infectious than vaginal fluids because of its cellular content ... women are more likely to have undetected sexually transmitted infections.“

Table 2 : Age profile

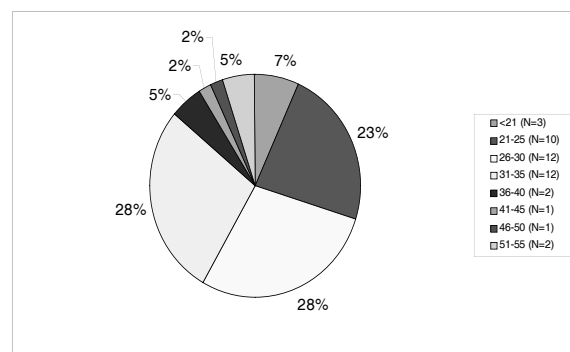
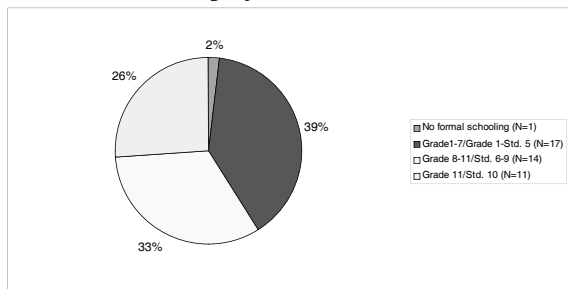

Table 2 shows that the majority of the AIDS research group, viz. 58%, are 30 years and younger of whom 28% are between the ages 26-30 years. According to the South Africa's 1996 population census, in the North West Province the age group 16 to 35 represented 36% of the total population. Five percent of the population was 65 years and older. Amongst those aged 15 to 65 years 38% were unemployed (South Africa, 2002). According to existing data on South Africa,

the age group with the highest AIDS prevalence is age 25-29 (Shisana & Simbayi, 2002:7).

Table 3 : Education profile

According to Table 3 the majority of the AIDS research group, viz. 39%, completed primary education (Grade 7 or Std.5). More than a half of the respondents (59%) attended a secondary school of whom 26% finished their secondary education. The 1996 South African census also reveals that 35% of the population (15 years of age and older) was illiterate. As far as educational attainment and skills availability are concerned, the Northwest lags behind the South African average. The literacy rate is in the region of 57% (South Africa, 2002).

Measuring instrument and data collection

The SF-36 questionnaire of Ware and Sherbourne (1992), as documented in more than 2000 publications, has proven useful in measuring the health-related quality of life of general and specific populations, clinical trials and clinical practice in various situations and circumstances (Ware, 2001: 1). Due to its utility value, the SF-36 questionnaire was used to gather health-related quality of life data among Tswana AIDS respondents in Potchefstroom. The said questionnaire enables the researchers to *bracketing out* (Lauer, 1958: 49) in the sense that the researchers' own presuppositions, meanings and interpretations did not enter the unique world of the participants (Cresswell, 1998:54, 113; Moustakas, 1994:90).

The SF-36 questionnaire, which is directed to the respondents' experiences, feelings, beliefs and convictions about their health-related quality of life, has three levels, viz.: 36 question items which constitute the questionnaire, eight scales and two summary measures (physical health and mental health). All but one of the 36 question items, viz. the self-reported health transition since one year previous as at the time of the data collection, are used to score the eight SF-36 scales (Ware, 2001:1). The eight multi-item scales of the SF-36 measurement model are the following: limitations in physical activities because of health problems, limitations in social activities because of physical or emotional problems, limitations in usual role activities because of physical health problems, bodily pain, general mental health, limitations in usual role activities because of emotional problems, vitality

and general health perceptions (Ware & Sherbourne, 1992:473-483).

By utilising the said validated SF-36 questionnaire, which was translated in Afrikaans by Möller (Möller, Petr et al., 2002:4-9) and in Tswana by Zerwick (Möller, Zerwick et al., 2002:40-45), the subjective quality of life in the assessment of health and social care outcomes amongst Tswanas in Potchefstroom with AIDS could be ascertained. By applying the same SF-36 measuring instrument, the results of the AIDS study undertaken in Potchefstroom could be compared with that of the Oxford Healthy Life survey. Due to this the researchers were in the position „ ... to look or to see over or beyond the casual glance or the superficial observation“ (Leedy, 1989: 186).

Two Tswana fieldworkers collected the information from the selected AIDS sample in Potchefstroom.

Content, internal and construct validity

Systematic comparisons indicate that the SF-36 questionnaire includes eight of the most frequently represented health concepts which confirms its *content validity* (Ware, 2001 :3). The degree to which the research in Potchefstroom established that the eight scales or domains caused a difference in the respondents' experience with regard to their quality of life, confirms its *internal validity* (Mitchell & Jolley, 2001:19; Rubin & Babbie, 1997:277). The degree to which the said questionnaire tests and measures health-related quality of life in the eight scales (domains) confirms its *construct validity* (Mitchell & Jolley, 2001:23-26; Rubin & Babbie, 1997:179).

In order to secure construct validity, a factor analysis was undertaken. With factor analysis the measurements that were obtained from the 36 items of the SF-36 questionnaire, were reduced to a smaller number of factors. With this statistical procedure correlations among the variables could be analyzed. The variables that correlated highly with each other were regarded as representing the same factor, and the extent to which each variable has a greater or lesser ability to measure this factor could also be indicated (Theodorson & Theodorson, 1970:145).

Factor analysis is an approach to multivariate analysis. With multivariate analysis the effects of the eight domains of the SF-36 questionnaire, viz. physical functioning, physical roles limitations, emotional roles limitation, social functioning, pain, general mental health, vitality and general health perception, on the subjective well-being of the samples were simultaneously analyzed (cf. Black & Champion, 1976: 231; Babbie, 2001: G7). With the aid of factor analysis a pattern could be detected in each of the studies regarding which of the eight domains of the SF-36 questionnaire are loaded highly (Neuman, 1994:164; Babbie, 2001:450).

Ware (2001:1-2) indicates that factor analytic studies of research done with the SF-36 questionnaire

have confirmed physical and mental health factors that account for 80-85% of the reliable variance in the eight scales in the general population of the United States of America, in the medical outcomes study (MOS), and in general populations in Sweden and the United Kingdom. From the above-mentioned studies it were clear that three scales, viz. physical functioning, physical roles limitation and bodily pain, correlate most highly with the physical component and contribute most to the scoring of the physical component summary measure. The mental component correlates most highly with the general mental health, emotional roles limitation and social functioning scales, which also contribute most to the scoring of the mental component summary measure. The vitality, general health perception and social functioning scales have noteworthy correlations with both components.

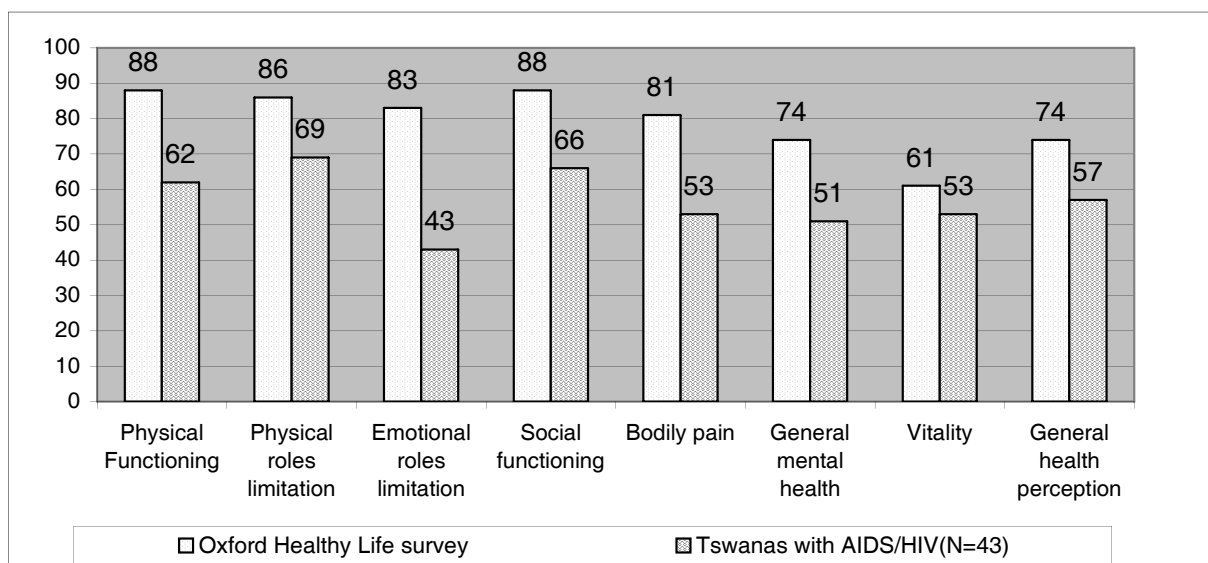
The factor analysis of the research done with the SF-36 questionnaire amongst Tswanas with AIDS in Potchefstroom, confirms that the items of the SF-36 questionnaire are well described by the extracted factors and that construct validity exists. From a factor pattern analysis, the following become clear regarding the health-related quality of life of Tswanas with AIDS:

the procedures of the research; the voluntary nature of research participation; the procedures used to protect confidentiality. At the beginning of interviewing the AIDS respondents, each one of the fieldworkers verbally informed in Tswana the said respondents about the above-mentioned aspects (Babbie, 2001: 470-476).

Findings

Sociology explores the influences and consequences of social behaviour and uncovers the external forces, eg. AIDS, etc. that impinge upon our and others freedoms, role performances, construction of reality and quality of life. Subsequently, in Table 4, the reality constructed by the respondents of the Oxford Healthy Life Survey and Tswanas with AIDS in Potchefstroom regarding their health-related quality of life, according to the eight domains, are being compared.

Table 4: A comparison of the experience of quality of life between Tswanas with AIDS in Potchefstroom, Republic of South Africa and the results of the Oxford Healthy Life Survey

Factor 1 correlates most highly with the physical functioning (0.86134), emotional roles limitation (0.83928), mental health (0.78995) and physical roles limitation (0.51071) scales. Factor 2 correlates most highly with the general health (0.84887), vitality (0.66407), social functioning (0.64697) and bodily pain (0.57002) scales. The variance explained by Factor 1 is 3.3308601 and by Factor 2 it is 2.3613138. The final communality value for the eight scales is 5.692174.

Axiology: ethics

A covering letter accompanied each questionnaire in which the following is clearly indicated in order to gain the informed consent: that the respondents are participating in research: the purpose of the research;

Table 4 shows that on all scores of the eight domains the Tswanas with AIDS have observably lower scores than those of the Oxford Healthy Life Survey group. From the respondents' different experienced and defined realities about their health-related quality of life, the following are reflected:

Physical functioning domain

The results indicate how the experience of the respondents quality of life is influenced by their physical condition at the time of the different investigations, eg. carrying out *vigorous activities* such as running, lifting heavy objects, participating in strenuous sports, climbing several flights of stairs, walking more than a kilometre or to carry out *moderate activities* such as bending, kneeling or stooping, bathing and dressing

oneself. The hypothesis is *accepted* on the following grounds: an observable difference of 26% exist between the AIDS respondents' (62%) experience of their physical functioning and those of the Oxford Healthy Life Survey group (88%). Depending on the advanced degree of the disease, AIDS sufferers could be assisted by *inter alia* family, friends, primary health-care workers, voluntary and non-governmental associations (eg. the Tshepong Aids Project in Potchefstroom and the National Association of People Living with AIDS) to engage in very light exercises, eg. to daily walk a few metres.

Physical roles limitation domain

Regarding this domain where limitations exist to perform physical roles, the hypothesis is *accepted*. The results reveal that, regarding their experience of how the performance of roles are limited by their physical condition (*viz.* to perform vigorous activities such as running, lifting heavy objects, participating in strenuous sports, or to perform moderate activities such as moving a table, pushing a vacuum cleaner, bowling or playing golf, riding bicycle), a 17% observable difference exist between the AIDS respondents (69%) and the Oxford Healthy Life Survey (86%).

The limitation to perform vigorous and/or moderate activities often resulted in people questioning the value of their lives (Sherman, 2001:10). By means of anticipatory socialization, AIDS sufferers could learn the expectations associated with a role one expects to enter in the future with the assistance of *inter alia* primary health-care workers, voluntary and non-governmental associations (eg. the Tshepong Aids Project in Potchefstroom and the National Association of People Living with AIDS) (Anderson & Taylor, 2001: 440). Also could guidance be given in role exit, *viz.* to disengage from a role that is central to one's self-identity and the re-establishment of an identity in a new role that takes into account one's ex-role. Anticipatory socialization is in two ways functional: firstly, when the seeking and weighing of role alternatives is taking place and as individuals come closer to a final decision to exit a role, and secondly, when, in addition to shifts in orientation, attitudes, and values (Wallace & Wolf, 1999: 50-51).

Emotional roles limitation domain

The results indicate to which degree the emotional condition of the respondents (eg. feeling depressed, anxious) limit their daily functioning and playing of roles (eg. cut down the amount of time spent on work or other activities, accomplished less than one would like to, did not do work or other activities as carefully as usual). Regarding this aspect of the respondents' health-related quality of life, the hypothesis is *accepted* because an observable difference of 40% exist between the responses of Tswanas with AIDS (43%) and the Oxford group (83%).

As patients with AIDS report physical changes, there is a repetitive cycle of associated emotional changes. „*Uncertainty becomes a chronic and pervasive source of psychological distress, particularly as it relates to ambiguous symptom patterns, exacerbation and remissions of symptoms, selection of optimal treatment regimens, the complexity of treatments, and the fear of stigma and ostracism. Such uncertainty is linked with negative perceptions of quality of life and poor psychological adjustment. As a result, patients with AIDS are at risk for psychological disorders, such as depression and anxiety*“ (Sherman, 2001:8). With the support of *inter alia* family, friends, voluntary and non-governmental associations (eg. the Tshepong Aids Project in Potchefstroom and the National Association of People Living with AIDS) as well as primary health-care workers motivational and emotional support could be given to AIDS sufferers so that they could redefine their situation and create meaning, *viz.* „ ... *in which an individual examines and evaluates a situation prior to deciding what attitudes and behaviour are appropriate*“ (Theodorson & Theodorson, 1970:105). With support to redefine one's situation, emotional, problem-oriented and perception-oriented coping will contribute to a positive experience of quality of life (cf. Sherman, 2001:8). Positive emotions, such as hope, function as a healing power of the human spirit and increases the quality of life. Hope enables a person to deal with situations in which needs and goals cannot be met and to make life under stress bearable (Akinsoola, 2001:159, 160). Should motivational and emotional support for AIDS sufferers be neglected, it could lead to a psychological malaise which is rooted in alienation (Mills, 1968:xvi-xvii). Alienation implies that a feeling of powerlessness, a loss of meaning (Berger & Luckmann, 1966:3), a loss of control, isolation (separation and detachment from one's groups) and self-estrangement (the inability to find self-rewarding activities to engage oneself) being experienced (cf. Seeman, 1959:784-790).

Social functioning domain

Regarding the social functioning domain, the hypothesis is *accepted*. The comparison between the AIDS sample (66%) and the Oxford Healthy Life Survey (88%) reveals the following: an observable difference of 22% exist between these two groups' experience of their social functioning, *inter alia* social activities and interaction with family, friends, neighbours, groups.

One of the assumptions of sociology is that all human beings are social in nature. In fact, God created other people to love and care for one another and to need other people (cf. Genesis 2:18). Family members and friends, primary health-care workers, voluntary and non-governmental associations (eg. the Tshepong Aids Project in Potchefstroom and the National Association of People Living with AIDS) have to pay attention to this domain of the well-being of the Tswanas with AIDS. Social interaction with *inter alia*

family or friends leads to the establishing of cohesion, loyalties and the experience of security. Close relationships with other people is needed in order to survive. „Patients with AIDS enhanced the quality of their lives through the support of family, their partners, healthcare providers, and God“ (Sherman, 2001:13). Should this aspect be neglected, it could also lead to alienation of AIDS sufferers.

Bodily pain domain

The results indicate to which degree the respondents' magnitude of the experience of bodily pain (none, very mild, mild, moderate, severe, very severe or not at all, a little bit, moderately, quite a bit, extremely) interfere with their normal work, including work conducting both outside the home as well as housework. The hypothesis is *accepted* due to the fact that the results indicate that a 28% observable difference between the AIDS (53%) and the Oxford groups (81%) exist in this regard.

The experience of bodily pain inhibit the performing of roles and influence one's social functioning and emotional condition. Sherman (2001:8) indicates that general estimates of the prevalence of pain in HIV/AIDS-infected individuals range between 25% and 80%. For people with AIDS, “... *bodily pain can occur in more than one site, such as pain in the lower extremities ...as well as in the abdomen, oral cavity, esophagus, skin, perirectal area, chest, joints, muscles, and head*“ (Sherman, 2001:8). Notwithstanding the existence of medical schemes, sufficient and cheap medicine has to be made available by the South African government for those who are suffering from severe bodily pain due to *inter alia* AIDS. Health care, in the aforementioned cases, is intended to improve health (Kendall, 2002: 405). Suffice to say that the policy of local, regional and the national government should decrease negative functions of the health care system for the citizens of South Africa (cf. Anderson & Taylor, 2001:356).

General mental health domain

Due to the fact that an observable difference of 23% exist between the Oxford sample (74%) and the AIDS group (51%) regarding the experience of their general mental health condition (eg. felt full of pep, have been a very, very nervous person, felt calm and peaceful, felt down and blue, felt worn out, was happy, felt tired), the hypothesis is *accepted*.

Should support not be given by various role players in this regard (eg. family members, friends, primary health-care workers, voluntary and non-governmental associations) in order to improve this aspect of AIDS sufferers' well-being, it will jeopardise their social functioning (eg. social activities and interaction with family, friends) as well as role performances and could lead to alienation and even suicide.

Vitality domain

Regarding the vitality domain (eg. feeling energetic and full of pep or worn out and tired), the hypothesis is *accepted* due to the fact that and 8% difference exist between the AIDS sample (53%) and the Oxford (61%). Various support systems, *inter alia* family members, friends, primary health-care workers as well as voluntary and non-governmental associations (eg. the Tshepong Aids Project in Potchefstroom and the National Association of People Living with AIDS) could render effective services to improve in this regard the quality of life of AIDS sufferers.

General health perception domain

The hypothesis is *accepted*. In comparison with the Oxford sample (74%) a difference of 17% exist between them and the AIDS group's (57%) self-evaluation of their general health perception (excellent, very good, good, fair or poor, getting ill easier than other people, just as healthy as anybody they know, expecting a worsening of their health, experience their health as excellent).

Conclusion and recommendations

The objective of this study were twofold: firstly, to measure and explore, by means of the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire, the quality of life of Tswanas with AIDS in Potchefstroom, Republic of South Africa and, secondly, to determine, according to the said questionnaire, whether observable health-related quality of life differences exist between them and the Oxford Healthy Life Survey group.

The following hypothesis served as a guide to obtain an answer on the research questions: According to the eight multi-item domains of the SF-36 questionnaire, observable health-related quality of life differences exist between Tswanas with AIDS and the Oxford Healthy Life Survey group.

On all scores of the eight domains, *viz.* physical functioning, role limitations due to physical as well as emotional problems, social functioning, pain, general mental health, vitality and general health perception, the hypothesis is accepted, because the Tswanas with AIDS have lower scores and are less satisfied with their health-related quality of life than the Oxford Healthy Life Survey group. The biggest observable difference is to be found in the former's emotional condition (40%), followed by their experience of bodily pain (28%), physical functioning (26%), general mental health (23%), social functioning (22%), physical roles limitation (17%), general health perception (17%) and vitality (8%).

For South Africans to respond effectively, accurate data on, including health-related quality of life, and a comprehensive understanding of the AIDS pandemic is vital (Shisana & Simbayi, 2002:19). The solution that is offered by the World Health Organization for unsafe sex and the devastating consequences that it entails is the following: a combination of prevention by

means of media campaigns, testing and counselling, school programmes, counselling for sex workers and homosexual men, the treatment of sexual transmitted diseases and the provision of anti-AIDS medicine (Pienaar, 2002:14). The current South African national AIDS strategy for the prevention of AIDS emphasize the following: promoting safe sex; improving the management and control of sexually transmitted infections; providing voluntary counselling and testing; addressing issues related to blood transfusion and HIV; reducing parent mother-to-child HIV transmission and providing appropriate post-exposure services (Shisana & Simbayi, 2002:21). With their research in 1996 Friedland, Renwick and McColl (Sherman, 2001:8) found „... *that people with a serious illness such as AIDS adjust their expectations to life and, as a result, may view their quality of life some-what positively*“. The findings of Friedland, Renwick and McColl support the work of Rabkin, Remien, Katoff, and Williams of 1993 (Sherman, 2001:8) „... *who reported that quality of life may be even enhanced in the advent of serious illness as support is provided and new dimensions of life are experienced.*“

Services for effective coping with one's situation, is linked to improve quality of life (Molassiotis, 2001). However, the prevention, treatment and care of HIV-1 infections are likely to be scaled up as a result of the renewed global commitment to controlling the AIDS pandemic (Rollins et al., 2002:389). Existing intervening programmes to improve their quality of life should be implemented and creative cost-effective new programmes should be developed. However, in order for all existing and new intervening programmes, eg the current South African national AIDS strategy, to be successful in the enhancing of an individual's physical, psychological and social well-being, they have to reflect changes in values, norms, social structures and facilities. The following hierarchically changes have to be conveyed by means of the all intervening programmes (cf. Rip, 1977:47-48):

Values: mindset changes on sex of what is right/wrong, good/bad, appropriate/inappropriate.

Norms: behaviour changes in sex behavioural patterns regarding, for example, reduction in partner exchange.

Social structures: changes in the policy of the government, eg. the implementation of the current South African national AIDS strategy for the prevention of AIDS. The role of civil society, voluntary and non-governmental associations (eg. the Tshepong Aids Project, Potchefstroom, National Association of People Living with AIDS)

Facilities: changes in, for example, the provision of voluntary counselling, anti-AIDS medicine and the free distribution of condoms.

Changes in **values**, *inter alia* as in Zambia, that less sexual activities and fewer multiple partners are right and appropriate (UNAIDS, 2002:26), lead to changes in norms, social structures and facilities. Changes in norms, thus behaviour or lifestyle changes, for example to have only one sex partner, lead to changes in social structures and facilities, but not necessarily to changes in values. According to the Nelson Mandela/HSRC study of AIDS (Shisana & Simbayi, 2002:21) there are good indications of behaviour change (e.g. consistent use of condoms, abstinence, reduction in partner exchange), especially among young people. Behaviour changes are still the best weapon against AIDS. The role that women could play in this regard, could not be underestimated: „*Women are an important community resource, and it is important to draw upon their knowledge and understand the reality of their daily lives. Women's responsibility will become increasingly critical as the AIDS epidemic extends and increasingly people begin to fall ill and the children and elderly are left without support ... almost all ... women have a sense of ...'mother-nurture' with an emphasis on giving or sacrificing to others*“ (Songwathana, 2001 : 276-277).

Changes in **social structures**, *inter alia* the role of voluntary and non- governmental associations as well as the implementation of a national AIDS strategy for the prevention of AIDS lead to changes in **facilities**, but not necessarily to changes in values and norms. Changes in facilities, for example the provision and more consistent use of condoms in an attempt to reduce AIDS, do not necessarily lead to any change in values, norms and social structures. There is more resistance to change on the higher than on the lower levels.

Research on the innovation of new ideas showed that when a new idea corresponds with the existing values and norms of a society, people find it easier to accept. A conflict of values and norms considerably reduces the chances of acceptance of new ideas. The above indicates that the downward influence (from value to facility level) also points toward change in the logical connection and relationship between values, norms, social structures and facilities (Rip, 1977: 48- 49).

References

- Aalto, A-M., Uutela, A & Aro, A.R. 1997. Health-related quality of life among insulin-dependent diabetics : Disease-related and psychosocial correlates. *Patient Education and Counseling*, 30: 215-225.
 Africa, S. 2002. The link between poverty and AIDS. *Noordwes Gazette*: 4, Nov. 19-26.

- Akinsola, H.A. 2001. Fostering hope in people living with AIDS in Africa: The role of primary health-care workers. *Australian Journal of Rural Health*, 9: 158-165.
- Anderson, M.L. & Taylor, H.F. 2001. *Sociology: The essentials*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Anon. 1988. *Herald*, 15-42, Feb.
- Anon. 1994. Potch vier sy status as stad en Potchefstroomse universiteit gedenk 125ste bestaansjaar. *Beeld*, Sep. 12.
- Antonovsky, A. 1979. *Health, stress and coping*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Babbie, E. 2001. *The practice of social research*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Babbie, E. 2002. *The basics of social research*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Baker, F. & Intagliata, J. 1982. Quality of life in the evaluation of community support systems. *Evaluation and Program Planning*, 5:69-79.
- Baleta, A. 2002. Southern Africa famine crisis complicated by AIDS epidemic. *The Lancet*, 360:1575, Nov. 16.
- Berg, B.L. 1998. *Qualitative research methods for the social sciences*. Boston: Allyn & Bacon.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. 1966. *The social construction of reality*. New York: Doubleday.
- Black Economic Empowerment Commission. 2001. Report. Johannesburg: Skotaville.
- Black, J.A. & Champion, D.J. 1976. *Methods and issues in social research*. New York: Wiley.
- Campbell, I.D. & Glen, W. 1992. *AIDS management: An integrated approach*. London: Actionaid.
- Cawthra, H.C., Helman-Smith, A. & Moloi, D. 2001. AIDS. *Development Update*, 3 (3):119-129.
- Cresswell, J.W. 1998. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage.
- Diener, E. & Fujita, F. 1995. Resources, personal strivings and subjective well-being: A nomothetic and idiographic approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68:926-935.
- Diener, E. & Suh, E. 1997. Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(12):189-216.
- Evans, D.R., Pellizzari, J.R. Culbert, B.J. & Metzen, M.E. 1993. Personality, marital and occupational factors associated with quality of life. *Journal of Clinical Psychology*, 49:477-485.
- Frisch, M.B. 1994. *Manual and treatment guide for quality of life inventory*. Minneapolis: National Computer Systems, Inc.
- Flanders, S. & Ross-Larson, B., eds. 2002. *Human development report 2002: Deepening democracy in a fragmented world*. New York: Oxford University Press.
- Hampton, N.Z. 1999. Quality of life of people with substance disorders in Thailand: An exploratory study. *Journal of Rehabilitation*, 65(3):42-48.
- Hughes, J. 1990. *The philosophy of social research*. London: Longman.
- Irvine, E.J. 1993a. Quality of life -rationale and methods for developing a disease-specific instrument for inflammatory bowel disease. *Scandinavian Journal of Gastroenterology Supplement*: 22-27.
- Irvine, E. J. 1993b. Quality of life measurement in inflammatory bowel disease. *Scandinavian Journal of Gastroenterology Supplement*: 36-39.
- Jenkinson, C., Layte, R., Wright, L. & Coulter, A. 1996. *The UK SF-36: An analysis and interpretation manual. A guide to health status measurement with particular reference to the Short Form 36 health survey*. University of Oxford: Health Services Research Unit.
- Kendall, D. 2002. *Sociology in our times: The essentials*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Kenyon, C., Heywood, M. & Conway, S. 2001. *Mainstreaming AIDS: Progress and challenges in South Africa's AIDS campaign*. www.hst.org.za/sahr
- Lane, R.E. 1994. Quality of life and quality of persons. *Political Theory*, 22(2): 19-252.
- Lauer, Q. 1958. *Phenomenology, its genesis and prospects*. New York: Harper.
- Leading developments. 2002. www.E-mj.com
- Leedy, P.D. 1989. *Practical research: Planning and design*. New York: Macmillan.
- Madge, J. 1963. *The origins of scientific sociology*. London: Tavistock.
- McGeary, J. 2001. Death stalks a continent. *Time Magazine*, 157(6):46-54, Feb.
- Mills, C.W. 1968. *White collar: The American middle classes*. London: Oxford University Press.
- Mitchell, M. & Jolley, J. 2001. *Research design explained*. Fort Worth: Harcourt.
- Molassiotis, A. 2001. Correlates of quality of life in symptomatic HIV patients living in Hong Kong. *AIDS Care*, 13(3): www-sa.ebsco.com
- Møller, V. 1992. A place in the sun: Quality of life in South Africa. *Indicator SA*, 9(4):101-108.
- Møller, V. 1996. The relevance of personal domain satisfaction for the quality of life in South Africa. *South African Journal of Psychology*, 18(3):69-75.
- Møller, V. 1998. Quality of life in South Africa: Post-apartheid trends. *Social Indicators Research*, 43:27-68.
- Møller, V., Schlemmer, L. & Du Toit, S.H.C. 1987. *Quality of life in South Africa: Measurement and analysis*. Pretoria: Human Sciences Research Council.
- Möller, P.H. & Petr, P. 2002. Measuring health-related quality of life: A comparison between police on active duty in Ceske Budejovice, Czech Republic and Potchefstroom, Republic of South Africa. *Acta Criminologica*, 15(1):9-22.
- Möller, P.H., Petr, P., Vurm, V., Soukupova, A. & Vondrous, P. 2002. Afrikaans version of the SF-36 questionnaire. *Kontakt Supplementum (Czech Republic)*, 4(1):4-9.
- Möller, P.H., Zerwick, J., Petr, P., Vurm, V., Kalova, H., Soukupova, A. & Vondrous, P. 2002. Tswana version of the SF-36 questionnaire. *Kontakt Supplementum (Czech Republic)*, 4(1):40-45.
- Monama, C. 2001. Media release: North West shows decrease in HIV infection, Department of Health, North West Province, Oct. 8.
- Moustakas, C. 1994. *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Murray, C. 1980. The Tswana and southern Sotho people. (In Lye, W.F. & Murray, C. *Transformations on the Highveld: The Tswana and Southern Sotho*. Cape Town: Philip. p.9-23.)
- Naude, W. 2002. MIVNigs dalk grootste bedreiging vir ekonomie in Suid-Afrika. www.guk.ac.za/nuus/nuus169, Sep.12.
- Neuman, W.L. 1994. *Social research methods. Qualitative and quantitative approaches*. Boston: Allyn & Bacon.
- New campaign calls on SA to care for Aids-affected. 2002. www.doh.gov.za/aids/main
- Nordenfelt, L. 1993. *Quality of life, health and happiness*. Aldershot, Hants: Avebury.
- Oxford Healthy Life Survey. 1991/1992. Oxford: Health Services Research Unit, University of Oxford.
- Peters, B.L. 1999. *South and Southern Africa. South African yearbook of international affairs 1999/2000*. Johannesburg: SAIIA.
- Petr, P. 1999. Kvalita života u nespecifických střevních zánětů. (Health-related quality of life in inflammatory bowel disease in the Czech Republic). *Kontakt*, 1(2):26-30.
- Petr, P. 2000. Dotazník SF-36 o kvalitě života podmíněné zdravím (The SF-36 questionnaire Petr, P. 2001. Kvalita života u příslušníků Policie České republiky. Využití dotazníku SF-36 in the assessment of health-related quality of life). *Kontakt*, 2(1):26-29. (Health-related quality of life of Czech police members on active duty. A practical use of the BSF-36 questionnaire). *Proceedings of a Clinical Seminary, Regional Hospital of South Bohemia, České Budějovice, Czech Republic, 19 September 2001*. p.13.
- Petr, P., Záškodný, P., Vondrous, P., Soukupová, A. & Kalová, H. 2001. Regionální standard "Kvalita života podmíněná zdravím" - HRQOL. (The Regional Standard of the "Health-related Quality of Life" - HRQOL). *Kontakt*, 3(1): 146-150.
- Pienaar, A. 2002. *Gesondheid se weegskaal*. *Beeld*, 14, Oct. 31.
- Piot, P. 2000. *Attacking society*. *The World Today*, 56(12): 16-18.

- Rip, C.M. 1977. Modernization or westernization. *The South African Journal of Sociology*, (16):47-53.
- Rollins, N.C., Dedicoat, M., Danaviah, S., Page, T., Bishop, K., Kleinschmidt, I., Coovadia, H.M. & Cassol, S.A. 2002. Prevalence, incidence, and mother-to-child transmission of HIV-1 in rural South Africa. *The Lancet*, 360:389-390, Aug. 3.
- Rubin, A. & Babbie, E. 1997. Research methods for social work. Pacific Grove: Brooks/Cole.
- Seeman, M. 1959. On the meaning of alienation. *American Sociological Review* 24(1):783-791.
- Sefularo, M. 2001. North West shows decrease in HIV infection. Media Statement. Shell, R.C. 1999. Halfway to the Holocaust: the rapidity of the AIDS pandemic in South Africa and its social, economic and demographic consequences. (In National Population Unit. Paper read at Third African Population Conference, Durban, South Africa, 6-10 December 1999, Volume 1. Durban: Department of Welfare. p. 145-166.) Sherman, D.W. 2001. The perceptions and experiences of patients with AIDS: Implications regarding quality of life and palliative care. *Journal of Hospice and Palliative Nursing*, 3(1):7-16.
- Shisana, O. & Simbayi, L. 2002. Nelson Mandela I HSRC study of AIDS: Executive summary. Pretoria: HSRC.
- Sidley, P. 2002. HIV infection rate among South African children found to be 5.6%. Bmjcom News Roundup, 325:1380, Dec. 14.
- Songwathana, P. 2001. Women and AIDS caregiving: Women's work? *Health Care for Women International*, 22:263-279.
- South Africa. 2002. www.gov.za/sa-overview/index South Africa. 2002. www.statssa.gov.za
- Spratt, J. 2000. AIDS: the worsening scenario. *Fast Facts*, 4-7, May.
- Stadler, J., Morrison, L. & MacGegor, K. 2000. Love them enough to talk about sex. *Parklands: Lovelife*.
- Statistics South Africa. 1996. The people of South Africa population census, 1996: Census in brief. Pretoria: Statistics South Africa.
- Theodorson, G.A. & Theodorson, A.G. 1970. A modern dictionary of sociology. New York: Crowell.
- UNAIDS. 2000. Report on the global AIDS epidemic. Geneva: UNAIDS.
- UNAIDS. 2002a. A global overview of the epidemic. www. UNAIDS.org/egidemic-ugdate/regort-december02
- UNAIDS. 2002b. UNAIDS -Telling the story: Southern Africa. 22 November 2002. www.unaidsstts.org/news/news-details
- Van Dyk, A. 2002. HIV/AIDS care and counselling: A multidisciplinary approach. Pinelands: Pearson Education South Africa.
- Van Heerden, D. 2002. AIDS figures shock. *Potchefstroom Herald*: 1, Nov. 22.
- Walgate, R. & Cullinan, K. 2002. AIDS deepens food crisis in southern Africa. *Bulletin of the World Health Organization*, 80(8):687.
- Wallace, R.A & Wolf, A. 1999. Contemporary sociological theory: Expanding the classical tradition. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Ware, J.E. 2001. The SF-36 Health Survey. www.sf-36.com 27
- Ware, J.E. 1994. Hypertension -when is the clinical problem solved? When quality of life is secured. *Cardiology Supplement*, 85: 165-170.
- Ware, J.E. & Sherbourne, C.D. 1992. The MOS 36-item short-form health survey (SF-36). Conceptual framework and item selection. *Medical Care*, 30(6):473-483, Jun.
- Ware, J.E., Bayliss, M.S., Mannocchia, M & Davis, G.L. 1999. Health-related quality of life in chronic hepatitis C: Impact of disease and treatment response. *Hepatology*, 30(2): 550-555.

Address:

prof. PhDr. Paul H. Möller, Department of Sociology, School of Social Studies, Potchefstroom University for Christian Higher Education, Private Bag X6001, 2520 Potchefstroom, Republic of South Africa (sosphm@puknet.puk.ac.za)

doc. MUDr. Petr Petr Ph.D., Faculty of Health and Social Studies, University of South Bohemia, Jírovčova 24, 370 04 České Budějovice, Czech Republic (petr@nemcb.cz)

Clinical Pharmacology Ward, Hospital Budweis Inc., 370 04 Budweis, Czech Republic

Mgr. Hana Kalová, Faculty of Health and Social Studies, University of South Bohemia, Jírovčova 24, 370 04 České Budějovice, Czech Republic (kalova@nemcb.cz) Clinical Pharmacology Ward, Hospital Budweis Inc., 370 04 Budweis, Czech Republic. (Footnotes)

SOCIÁLNÍ EKONOMIKA A OBČANSKÝ SEKTOR

Social economy and Civil sector

Marie Dohnalová

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Katedra oboru Občanský sektor, ČR

Souhrn:

Většina sociálních vědců se shoduje na hlavních socio/politických/ekonomických sektorech v zemi. Společnost může být analyzována jako produkt veřejného sektoru (stát), jako soukromý sektor (trh) a jako občanská společnost (nestátní a neziskový občanský sektor).

Co odlišuje občanský sektor od privátního a veřejného sektoru je skutečnost, že organizace, které zahrnuje, jsou ustanoveny na základě sdílených hodnot a zájmu skupiny občanů a těch, kteří je podporují. Tyto občanské organizace jsou odděleny od státu a trhu a zahrnují nejrozmanitější formy skupin, sdružení, spolků, svazů a společností. Občanský sektor bývá někdy ztotožňován se sociální ekonomikou, která odráží nové typy a organizační formy podniků. Sociální ekonomika zahrnuje družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace. V České republice občanský sektor představují organizace, které jsou nestátní, soukromoprávní, obecně prospěšné, samosprávné, dobrovolnické, vznikající zdola. Kultivují se zde hodnoty jako je vzájemná pomoc, dobročinnost, solidarita, filantropie, ale i participace občanů na rozhodování na věcech veřejných. Nejčteněji jsou zastoupené organizace občanského sektoru v oblasti vzdělávání, zdravotnictví, sociální služby a kultura a rekreace.

Klíčová slova: Sociální ekonomika, občanský sektor, družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace, sociální podniky.

Summary:

The majority of social scientists agree that there are chief socio/political/economic sectors in any country. Society can be analysed as a product of the public sector (state), as the private sector (market) and as the civil sector (non-governmental and non-profit sector).

What distinguishes a civil sector from private and public sectors is the fact that the organisations it includes have been established on the basis of shared values and interests of a group of citizens and of those who support them. These civil organisations are independent of the state and the market, and embrace diverse types of groups, associations, unions and societies. Civil sector is sometimes identified with social economy, which reflects new types and organizational forms of companies. Social economy includes cooperatives, mutual societies, associations and foundations.

In the Czech Republic the civil sector comprises of organizations that are non-governmental, private, public-serving, self-governing, and having a voluntary, grass root nature. They cultivate values such as mutual support, benevolence, solidarity, philanthropy, but also participation of citizens in decision-making processes concerning public matters. Civil sector organizations specialising in education, healthcare, social services, culture and leisure and recreation activities are the most numerous ones.

Key words: Social economy, Civil sector, Cooperatives, Mutual societies, Associations, Foundations, Social enterprises.

Sociální ekonomika

V obnovující se české občanské společnosti začínají být postupně používány nové pojmy pod vlivem zahraničních koncepcí a institucí. Běžně se používají pojmy jako občanský sektor, neziskový sektor nebo třetí sektor označující veřejný prostor, ve kterém se nacházejí organizace oddělené od státu. V 90. letech byl přijat na vládních úrovních v rozšiřující se Evropě koncept sociální ekonomie jako teorie, jejíž předmětem jsou sociální/solidární podniky. Nemáme dosud definici

sociálního podnikání, sociální ekonomie ani občanského sektoru. Sociální podniky i sociální či solidární ekonomika jsou nové termíny.

V občanském sektoru lidé vstupují do nových vztahů, vytvářejí se zde pravidla a normy chování a pomoci či pochopení druhých. Vznikají zde zároveň nové hodnoty. Proto občanský sektor bývá ztotožňován se sociální ekonomikou, která odráží nové typy a organizační formy podniků

Subjekty sociální ekonomiky i občanského sektoru jsou dobrovolné, oddělené od státu, samostatné,

vzájemné, preferující sociální hlediska a zájmy členů, jejichž hlavním posláním není dosahování zisku.

„Sociální ekonomika je tvořena na státu nezávislými organizacemi a podniky, které produkují statky, služby obchodního i neobchodního charakteru s cílem sociálním; podniky, které uplatňují demokratickou účast svých členů a zaměstnanců; podniky sledující cíle solidarity a obecného zájmu a které nerozdělují svůj zisk mezi podílníky (akcionáře)“ (Zakladatelská charta REVES – Síť měst a regionů sociální ekonomie. in: Pražská mezinárodní konference sociální ekonomie, říjen 2002).

Současné pojetí sociální ekonomiky vychází ze sociálně-filozofických konceptů devatenáctého století, které propagovaly vizi sociální solidarity a spravedlnosti, stejně jako udržitelnou ekonomickou spolupráci jednotlivců. I když v některých zemích neexistuje tradice sociální ekonomiky jako takové, její základní subjekty (družstva, vzájemně prospěšné společnosti a nadace) existují po celé Evropě.

Současné ekonomické změny mají dopad na marginalizované sociální skupiny. Rostou sociální problémy (chudoba, nezaměstnanost, stěhování se do jiných částí měst, země, mimo vlastní stát, zpretrhání sociálních vazeb). Ve společnostech, regionech i ve velkých městech vznikají části oddělené od trhu i od veřejného sektoru. Vlády v Evropské unii reagují různými ekonomickými i sociálními zásahy. Iniciativy vede stát, ale i podnikatelské agentury a nestátní neziskové organizace. Významné východisko se spatřuje v existenci a činnosti sociálních podniků, které budou nabízet zaměstnání znevýhodněným skupinám občanů. Pomohou k řešení sociálních a ekonomických problémů, stanou se prostředkem integrace minorit do majoritní společnosti a posilováním místního sociálního kapitálu přispějí k odbourání uzavřenosti částí velkoměst. Ve smíšené ekonomice je rozvoj sociální ekonomiky výsledkem rozšiřování nabídky statků a služeb, které nemůže veřejný sektor zabezpečit nebo těch, které nechce z důvodů neziskovosti zajišťovat sektor soukromý. Dochází k sektorovému průniku. Organizace se sociálním určením, neziskové společnosti, jsou ekonomicky aktivní v obchodním sektoru a naopak, obchodní podniky upřednostňují cíle sociální účelnosti. Spojují kapitál, kompetence, znalosti a práci velkého počtu jedinců, což jim umožňuje být konkurenceschopným.

V roce 1977 inicioval Evropský summit o zaměstnanosti v Luxemburgu koordinaci politik zaměstnanosti na evropské úrovni. Při této příležitosti se poprvé text Rady evropských ministrů výslovně zmiňoval o sociální ekonomii. Při zdůraznění důležitosti jejího přínosu pro zaměstnanost na místní úrovni ji uvádí v Generální linii zaměstnanosti. Termín sociální, solidární ekonomie byl poprvé oficiálně přijat vládou Francie v osmdesátých letech 20. století a od té doby se rozšířil i do dalších zemí (Belgie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko a Velká Británie). Sociální ekonomie začínala být v Evropské

unii stále více uznávanou jako teorie sociálního podnikání a subjektů sociální, solidární ekonomiky. Šest členských států jí akceptovalo na ministerské úrovni. Evropská komise uznala sociální ekonomii v roce 1990, kdy vypracovala její definici a přijala také Zprávu o propagaci družstev v Evropě, zaměřující se právě na sociální ekonomii. Od té doby jsou sociální podniky uznávány jako klíčové subjekty ve vztahu k evropskému ekonomickému, sociálnímu a politickému snažení, stejně jako ukázka toho, že se solidárnost nevyklučuje s podnikatelským duchem. Družstva společně s širším pojetím sociální ekonomie jsou nyní jednou z hlavních součástí evropské politiky zaměstnanosti a od roku 1998 jsou státy vyzývány k jejich zapracování do národních akčních plánů zaměstnanosti.

Na světové úrovni přiznávají sociální ekonomii legitimitu Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) a Mezinárodní organizace práce (MOP).

Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, organizace zabývající se makroekonomickými nebo „dominantními“ ekonomickými otázkami, uznává sociální ekonomii a podporuje ji prostřednictvím programu LEED (Program pro ekonomický rozvoj a tvorbu zaměstnanosti na místní úrovni).

Program LEED je pokračováním programu ILE (Místní iniciativy pro zaměstnanost) vyhlášeného v roce 1982 z iniciativy Francie a Itálie v době, kdy se země OECD nacházely v období plné restrukturalizace své průmyslové výroby. Tradiční podniky nevytvářely již nová pracovní místa – naopak, redukovaly je a šlo o to nalézt nová „řešení“. Ta byla nalezena na místní úrovni. Místní iniciativy spojily ekonomiku a „sociálně“. Dnes program podporuje myšlenky týkající se místního rozvoje a rozvíjí taková témata, jakými jsou decentralizace politiky zaměstnanosti, podnikatelství, globalizace a místní administrativy, místní partnerství a sociální inovace.

Koncept sociálního podniku

Sociální podnik je sociálně zodpovědná ekonomická společnost s výraznými sociálními cíli a záměry. Její činnost je ekonomická, specifickou charakteristikou je však reinvestování zisku pro zájmy místní komunity, čímž dosahuje svých sociálních cílů. Protože podnikání využívá zároveň ke zvýšení obecného blaha a veřejného prospěchu, přisuzují se sociálním podnikům velké možnosti v pomoci při vytváření silné, udržitelné a sociálně inkluzivní ekonomiky.

Zároveň přispívá činnost sociálního podniku k upevnění sociální koheze.

Přestože obchodní úspěch sociálních podniků závisí na jejich výkonnosti, nepředstavuje celkovou míru jejich úspěšnosti. Úspěch je spojen také plněním cílů sociálních, tj. solidaritou a mutualismem.

Sociální podniky jsou vnímány jako subjekty, které:

- přispívají k růstu produktivity a rozvoji konkurenčního prostředí
- pomáhají vytvářet sociálně inkluzivní bohatství
- umožňují jednotlivcům a komunitám pracovat společně na obnově jejich okolí
- ukazují cesty jak zajistit a reformovat veřejné služby
- pomáhají vytvořit inkluzivní společnost a propagovat veřejnou angažovanost

Typy sociálních podniků

Typy a formy asociálních podniků jsou rozmanité. Evropská komise používá definici CMAF (družstva, vzájemně prospěšné společnosti, spolky a nadace). Zahrnuty jsou pouze subjekty související s ekonomickou činností.

Atributy sociálních podniků

- solidarita a sociální soudržnost
- sociální zodpovědnost a závazek
- nezávislost a autonomie prostřednictvím obchodu
- podnikatelské a inovativní jednání podstupující rizika
- flexibilita a přizpůsobivost
- zaměření na zákazníka a komunitu
- zapojení podílníků formou dobrovolného otevřeného členství
- nadřazenost jednotlivce a sociálního cíle nad kapitálem
- demokratické vedení založené na participaci
- vztahy založené na důvěře

Jedno z možných využití sociálních podniků je zajišťování služeb dosud nabízených státem. Škála služeb (při zvýšené kvalitě za stejnou cenu) je velice široká. Sociální podniky jsou aktivní při prosazování

<p>Družstva</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobrovolné o otevřené členství • stejná váha hlasu založená na většině • členové přispívají k základnímu jmění, které je proměnlivé • autonomie a nezávislost • hlavní oblasti činnosti: zemědělství, bankovníctví, výroba, maloobchod a služby 	<p>Vzájemně prospěšné společnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobrovolné a otevřené členství • stejná váha hlasu založená na většině • členské příspěvky, není nutný prvotní vklad • autonomie a nezávislost • hlavní oblasti činnosti: zdravotnictví, životní a ostatní pojištění, zaopatřovací systémy hypotéky
<p>Spolky/dobrovolná sdružení</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobrovolné o otevřené členství • stejná váha hlasu založená na většině • členské příspěvky, není nutný prvotní vklad • autonomie a nezávislost • hlavní oblasti činnosti: zajištění služeb, dobrovolná práce, sport zastupování/reprezentace, zdravotnictví, péče o starší občany a děti, sociální služby 	<p>Nadace</p> <ul style="list-style-type: none"> • řízena správní radou • kapitál získán z darů a příspěvků • hlavní oblasti činnosti: financování výzkumu a jeho provádění, podpora mezinárodních, národních a místních projektů, poskytování grantů pro odlehčení potřeb jednotlivců, vytváření základů pro dobrovolnou služby, zdraví a starší občané.

Zdroj: DG Enterprise website: Social Economy Enterprises pages. In: materiály konference LNET, Praha 2005

Aktivity sociálních podniků

Jakkoliv se od sebe mohou typy sociálních podniků lišit, ve svých činnostech sledují jeden či více z následujících sociálních cílů:

- zajištění sociálních a environmentálních produktů a služeb
- ekonomická činnost vzájemně propojena se sociálními nebo environmentálními službami (obchod některých charit)
- používání postupů či metod práce, které mají významný sociální přínos

Společným jmenovatelem sociálních podniků je také jejich teritoriální zaměření především na rozvoj místních komunit (například zajištění místních sociálních služeb či vytváření pracovních míst v místní komunitě).

zodpovědného zaměstnávání a posilování místního sociálního kapitálu v oblastech: sociální ochrana, sociální služby, zdraví, bydlení, zásobování, susedské služby, výchova a školení a oblast kultury, sportu a činnosti ve volném čase, ale také bankovníctví, pojišťovnictví, zemědělská výroba, spotřebitelské záležitosti, přidružená práce, řemeslný obchod aj. (Rolantse 2002, s. 7). V rámci prosazování podnikání sociální podniky zajišťují stabilnější a jistější prostředí než samostatná výdělečná činnost. Sociální podniky mohou poskytnout určité záchytné body a směřovat další vývoj v oblastech podnikové sociální zodpovědnosti a sociálního auditu.

Občanský sektor

Občanská společnost má svou právní, politickou, ekonomickou, sociální a kulturní stránku. Její koncept je často používán k popisu, vysvětlení, objasnění a pochopení rozmanitých jevů ve společnosti. V občanské společnosti jsou si lidé rovni před zákonem. Je to společnost založená na solidaritě a svobodné a otevřené komunikaci. Koncept představuje celosvětové hledání nové rovnováhy mezi státem, trhem a dobrovolnickými organizacemi. (Brokl 2002). „Stát může/musí konat pouze to, co mu zákon dovoluje nebo k čemu ho zmocňuje, a konat to může jen předepsaným způsobem“ (Šamalík 1995, s. 138). Občanské společnosti je vlastní vztah veřejného a soukromého, vystoupení jedinců ze svého soukromí a vyjádření se k dění, které se týká ostatních. Jedním z přístupů je ztotožnění občanské společnosti s nestátní sférou. Každý občan má možnost stát se členem nestátní organizace, kde jsou lidé podobní svým smýšlením, jednáním a zájmy. Organizace učí jednotlivce společně uskutečňovat společná přání a uplatňovat je v nejširším měřítku. Občanská společnost je „oblast institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy“ (Holloway 2001, s. 5). Tak je vymezena v mezinárodním výzkumném projektu „Civil Society Index Civicus“. Obdobně na stránkách londýnského Centra pro občanskou společnost se hovoří o prostoru mezi rodinou, státem a trhem, kde vznikají dobrovolnické organizace různého typu. Občanská společnost, organizace občanské společnosti, občanský sektor. Zejména tam, kde se jedná o výčet subjektů odlišných od státních i od soukromých ziskových, se setkáváme s označením veřejný sektor, tržní sektor, občanský (třetí) sektor. Legislativní, účetní a statistické prostředí definuje subjekty, které nelze spojovat ani s tržním podnikatelským sektorem, ani se státními institucemi.

Vycházíme-li z úlohy občanského sektoru, ekonomové vnímají jeho existenci a rozvíjení se jako institucionální odpověď na nedostatky státu a trhu. Když uvažují o státu, poukazují na jeho menší schopnost uspokojit požadavky různých menšin při poskytování veřejných statků. V případě trhu zdůrazňují, že občanský sektor působí jako důvěryhodnější partner, protože jeho prvotním cílem není dosažení zisku. Z ekonomického hlediska je občanský sektor prostředím, kde dochází k zvětšování společenského bohatství. Lidé zde získávají zkušenosti, zručnosti, schopnosti zvládnout komplikované životní okolnosti. Vzniká prostor pro nová pracovní místa, lidé nacházejí uplatnění tím, že mění dobrovolnickou činnost za profesionální.

Existuje zde optimální prostředí pro vytváření a přejímání prosociálních vzorů chování: jako jsou solidarita, dobročinnost, altruismus, obětavost, zodpovědnost. V této části společnosti dochází k zmírňování sociálního napětí a politických konfliktů. V moderní občanské společnosti vznikají nové sociální struktury

nahrazující sociální a kulturní vzorce chování z předchozích tradičních společností. Upevňují sociální vazby a stanovují recipročně sdílené normy a hodnoty. Nově vznikající normy reciprocity poskytují důvěru. Subjekty občanského sektoru jsou nepostradatelné ve své prostřednické roli. Zapojují občany do aktivit, které vertikálně spojují makrosystémy společnosti a individuum. Novými pohledy a návody řešení mohou být platné horizontálně jako prostředník mezi zastánci rozdílných norem a hodnot. Oblasti občanského sektoru jsou zejména vzdělávání, zdravotnictví, sociální služby, kultura a rekreaci; na místní úrovni v obcích, ve větších regionech, na úrovni národní i mezinárodní i reagování na velké globální výzvy konce 20. století (chudoba, sociální exkluze, environmentální problémy).

Závěr

Ve stati upozorňuji na společný „prostor“ a vazby i překrývání sociální ekonomiky (kterou se zabývá sociální ekonomie) s nestátními neziskovými organizacemi, jež jsou subjekty občanského sektoru. V českých podmínkách je toto překrývání částečné, v některých zemích, zejména ve Francii, jsou to oblasti totožné. Jde o organizace dobrovolnické, oddělené od státu, samosprávné, vzájemné, upřednostňující sociální hlediska či zájmy členů, u nichž není na prvním místě činnost vykonávaná za účelem dosažení zisku. Jedná se o nadace, vzájemné společnosti, asociace, družstva. Přinášejí nové alternativní servisní přístupy a postupy, pokrývají mezery v nabídce služeb, působí v oblastech, kde komerční firmy selhávají z důvodu nedostatečné míry zisku. Sociální ekonomiku ovlivňují nestátní neziskové organizace tím, že nabízejí služby nebo výrobky, i když za nízkou cenu nebo zcela zdarma. Jsou známá „servisní“ občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti nebo církevní zařízení. Nadace ovlivňují sociální ekonomiku tím, že podporují jiné typy organizací. Subjekty sociální ekonomiky jsou využívány místní občanskou společností pro řešení problémů ekonomické a sociální povahy. Mají funkci při zapojování znevýhodněných skupin a při vytváření a posilování místního sociálního kapitálu. Jsem si vědoma, že diskusní je způsob nakládání s případným ziskem a diskusní je i zaměření činností směrem k veřejnému prospěchu. Pokládám otázku, zda by bylo možné zahrnout družstva a vzájemné pojišťovny mezi stávající subjekty občanského sektoru. Tím bychom ztotožnili sociální ekonomiku s občanským sektorem. Třetí sektor bychom vymezovali stejným způsobem jako ve Francii nebo v dokumentech Evropské unie. Hranice mezi podnikatelskými subjekty (podnikajícími za účelem zisku) a mezi neziskovými organizacemi (veřejně či obecně prospěšnými společnostmi, nadacemi a sdruženími), které zisk nevytvářejí, pouze zajišťují sociální funkci dle svého statutu a zaměření, není vždy jednoznačná. Příkladem jsou sociální podniky, respektive sociální družstva, které

se v evropských zemích již od poloviny 80. let minulého století rozvíjejí a které oba uvedené principy spojují. Předpokládáme, že budou prvním krokem k připojení družstev k občanskému sektoru.

Literatura:

The CEP-CMAF and the European Year of People with Disabilities. Belgie, Brusel. (časopis Stálé evropská konference, tvořené evropským seskupením družstev, organizací vzájemné pomoci typu mutualitě, asociací a nadací). 2003.

Brokl, L.: Hledání občanské společnosti. Praha: Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 12, 2002.

Deklarace konference v Lucemburku „Ekonomika sociální a solidární, ústřední aktér sociální koheze a Lisabonské strategie“ 11. – 12. března 2005.

Dohnalová, M.: Antropologie občanské společnosti. Brno, Nadace Universitas Masarykiana v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně. 2004. 164 s.

Dohnalová, M. – Malina, J. – Müller, K.: Občanská společnost: Minulost - současnost - budoucnost. Brno, Nadace Universitas Masarykiana v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Masarykova univerzita v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně. 2003. 271 s.

Holloway, R.: Using The Civil Society Index: Assessing the Health of Civil Society. Canada, Civicus. 2001. 128 s.

Roelantse, B.: Rozšíření sociální ekonomie. První evropská konference sociální ekonomie v zemích střední a východní Evropy. Praha, 24. a 25. 10. 2002. Oficiální materiál konference. 2002.

Šamalík, F.: Občanská společnost v moderním státě. Brno, Doplněk. 1995. 280 s.

Vávrová, V. – Sedlák, R.: 150 let družstevnictví v České republice. 1997.

Závěry konferencí o sociální ekonomii, www.cecop-est.cz

Závěry konference o sociálním podnikání mezinárodního projektu LNET. Praha 2005.

Zpráva Rady vlády pro nestátní neziskové organizace o stavu neziskového sektoru (2004). www.vlada.cz

Address:

*Ing. Marie Dohnalová, CSc.
Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Katedra oboru Občanský sektor
U Kříže 8, 158 00 Praha 5, Česká republika
telefon: 251 620 283, 606 764 587,
e-mail: marie.dohnalova@fhs.cuni.cz.
www.fhs.cuni.cz/kos*

UMĚNÍ BUDOvat STÁT PODLE F. FUKUYAMY

The Art of Building State by F. Fukuyama

Josef Dolista

Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR

Souhrn:

Článek prezentuje hlavní myšlenky známého politologa a ekonoma F. Fukuyamy, které jsou obsaženy v knize s názvem „Budování státu podle Fukuyamy“. Hlavní myšlenkový směr Fukuyamy ukazuje na význam silných států a skrytá nebezpečí ve slabých státech, protože se jim nedaří prosazovat zákon a vlastní politiku. Fukuyama srovnává různé státy s jejich efektivitou práce, zejména státních úředníků. Zajímavá je analýza rozdílných pohledů USA a EU na bezpečnost a financování armády. Dobré fungování státu posílí ekonomický rozvoj, řešení sociálních problémů a posílí i demokratickou stabilitu.

Klíčová slova: význam silných států, nebezpečí slabých států,

Summary:

The article represents the main ideas of famous politologist and econom F. Fukuyama, included in the book named „Building of State by Fukuyama“. The main Fukuyamas ideal direction shows an importace of strong states and hidden danger in weak ones, because of their disability advance the law and their own politics. Fukuyama compares different states with their working efectivity (mainly of states folks). Interesting is analysis of different view USA and EU on safety and finance of army. Good function of state strengthened economics increation, solution of social problems and fortify stabilization of democracy.

Key words: importace of strong states, danger of weak states

1. Role státu

Nadpis článku poukazuje na umění budování státu, které prezentuje F. Fukuyama.¹ Jeho studie poukazuje na význam silného státu, na význam moderní politiky, která má „zkrotit státní moc“, aby společnost dosahovala cílů, které považuje za dobré. Důležité je, že Fukuyama si uvědomuje, že silný a fungující stát moderního a západního typu je sice přáním mnoha lidí naší planety, ale uskutečnit jej je skoro nemožné v mnoha zemích světa.² Je otázkou, zda moderní západní stát liberálního typu je založen na univerzálních hodnotách nebo zda forma státního útvaru je kulturním produktem daného prostředí. Fukuyama vypočítává, kolik stojí tvorba státu v procentech vzhledem k hrubému domácímu produktu. Uvádí, že např. státní správa v Mexiku spotřebovala v r. 1982 48 % z DPH. Je zřejmé, že moderní státy omezují vliv státní moci do ekonomiky, protože tendence státní moci je opačná. Současně je nutno podchytit za těchto podmínek takový trend, který by snížil výkonnost státní moci. Problematika je tedy značná a Fukuyama právem poukazuje na různé reformy a liberalizační proces v různých státech bez jasného institučního rámce, kde pak reforma „nadělala více škody, než kdyby vůbec neproběhla“.³ Tato diagnóza motivuje k zamyšlení i nad stavem ekonomické reformy v České republice.

V knize jsou uvedeny grafy, které vyjadřují působnost minimální funkce státu, středně důležité a nadstandardní funkce.⁴ Mezi minimální funkce státu patří výroba statků vhodných pro společnost, obrana, ochrana zákonnosti, vlastnických práv a chudých lidí, makroekonomické zásahy a veřejné zdravotnictví. Mezi středně důležité funkce státu patří řešení vzdělání, životního prostředí, regulace financí a sociální pojištění. Mezi nadstandardní funkce státu patří hospodářská politika a redistribuce bohatství. Studium síly vybraných států a pole působnosti státu (tzv. matrice státnosti) prokazuje mnohou problematiku a zejména to, že není možné jednoduše kopírovat jiné státy z důvodů ekonomických, kulturních, geografických a historických.

Pro Fukuyamu je důležitá otázka, zda je výhodnější mít silné státní orgány, kdy stát zasahuje do společenského života, nebo mít orgány státní moci slabé a stát sleduje neintervenci politiky? I v této otázce je mnoho možných variant či posunů. Optimální podle Fukuyamy je umenšení působení státu, ale zvětšení jeho síly, což se ovšem většinou obtížně daří. Fukuyama tvrdí: „Z pohledu výkonnosti v ekonomii je důležitější zredukovat úlohu státu, nebo jej posílit? (...) Jistě není možné zevšeobecňovat, už kvůli tomu, že výkonnost ekonomiky závisí i na specifických možnostech těchto států, efektivitě jeho institucí a na množství dalších

faktorů. Je ovšem dokázáno, že v nejšířším smyslu věci je síla státní moci důležitější než rozsah její působnosti. Máme k dispozici údaje o růstu v zemích západní Evropy, kde stát zasahuje do mnohem širšího spektra aktivit, než je tomu ve Spojených státech, ale jejich instituce jsou taktéž silné. Již jsem dříve podotýkal (...), že důvod, proč je výkonnost východoasijských zemí vyšší než latinskoamerických, je spíše ten, že asijské země mají silnější státní sektor, než je tomu v Latinské Americe; rozsah státních aktivit tu hraje už mnohem menší roli. Výkonné asijské ekonomiky se tímto rozsahem obrovsky liší. Hongkong je kupříkladu státem s minimálními státními intervencemi do ekonomiky, naopak Jižní Korea je státem vysloveně intervenčním a rozsah jejich intervencí se podobá Argentině (Amsden 1989). Všem těmto zemím se ale podařilo dosáhnout úctyhodného růstu DPH per capita. Naproti tomu latinskoamerický region je, co se výkonnosti státu v ekonomické oblasti týče, po všech stránkách horší.⁴⁵ Fukuyama dále tvrdí, že je důležitá úspěšnost ve výběru daní, k tomu je nutná účinná kontrola daňových subjektů.

Státní (veřejné) úřady by měly být podrobeny studiu z hlediska jejich efektivit a managementu. Tyto instituce mohou podpořit nebo brzdit ekonomický růst. Fukuyama uvádí příklad soupeření federální vlády a samosprávy např. v Rusku, Argentině a Brazílii. Ukázal se tam problém, že samospráva byla efektivnější ve výběru daní a měla snadnější přístup k významným informacím, takže napětí mezi těmito subjekty je velké a federalismus způsobuje potíže při určování a udržování rozpočtového schodku.⁶

Kdy lze konstatovat, že je vláda dobrá? Fukuyama konstatuje: „Dobrá státní instituce je taková, která průhledně a efektivně slouží potřebám svých klientů – občanů svého státu.“⁷ Jaké jsou ale cíle takového státu? Mj. je to cenová stabilita a vzdělání obyvatelstva. Jen vzdělaní lidé mohou pak dobře fungovat v rozvinuté demokratické společnosti. Nebezpečím demokracie je vláda technokratů, kteří žijí v izolaci od obyvatelstva a působí restriktivními rozhodnutími opozici a odpor, protože sociální potřeby se stanou kontradikcí vůči cíli nutných reforem. Nicméně vztah mezi demokracií a ekonomickým rozvojem je velmi komplexní a složitý. Demokracie prokazuje v mnoha zemích cestu k ekonomickému růstu, ale jsou také země, kde po pádu autoritativních vlád nyní v demokratickém uspořádání prokazují ekonomické zeslabení (Turecko, Argentina, Brazílie, Venezuela, Pákistán).

Vitalita státních institucí musí být viděna v souvislosti nejen politických rozhodnutí, ale také s kulturními a etickými hodnotami. Tzv. formální instituce jsou ovlivňovány kulturními faktory. Např. tyto výkonné instituce v Japonsku a Koreji navázaly na mandarínské úřední tradice, úředníci se stali elitními fenomény a nikdy neparazitovali na společnosti.⁸ Občané si musí položit otázku, komu má stát sloužit, a vyžadovat od státních úředníků patřičnou odpovědnost. Pokud můžeme uvažovat o interakci kultury a výkonu státní

správy, pak ji musíme stále vnímat pod zorným úhlem vzdělanosti, profesních hodnot. Kulturní hodnoty se mění velmi pomalu, počátky změn se dějí ve školách, privátní sféře i u malých skupin obyvatel.

2. Projevy slabých států

Organizační struktura státní správy je záležitostí spíše umění než vědy. V této záležitosti je nejdůležitější podle Fukuyamy delegování důvěry, i když vyžaduje kontrolu.⁹ Důležitá podpora kontrolní činnosti je viděna Fukuyamou v následující tezi převzaté od Jansena: „Neboť nelze předat všechny informace jednomu rozhodovacímu orgánu, ať centrální plánovací komisi ve státě či managementu firmy, většina rozhodovacích pravomocí musí být delegována na ty osoby, které mají přístup k relevantním informacím. Cenou za přenos informací mezi těmito osobami v organizaci či ve státě je decentralizace rozhodovacích pravomocí. Tato decentralizace pro změnu vede k vytváření systémů kontroly, který je nutný zavést proto, že lidé, kteří mají rozhodovací pravomoci a jsou jiným nadřizeny, mají vlastní zájmy (a taktéž vlastní problémy se sebekontrolou) a svou práci by proto nevykonávali dokonale.“¹⁰ Důvěra je velký politický kapitál (srov. problémy důvěry obyvatelstva s důvěryhodností českého expremiéra S. Grosse). Problémy důvěry pak zasahují do oblasti ekonomie a politologie. Ztráta důvěry bývá doprovázena aktivitami, které sledující maximální privátní zisk. Důvěra občanů vůči státní správě je velmi ponížena úplatky, korupcí a výhodami rodinných příslušníků. Je správné, když Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s. věnuje pozornost etické formaci lidí působící ve státní správě, která by je mohla usměrňovat. Etickým problémem je také efektivita výkonnosti úředníků ve státní správě, která by rovněž měla být kontrolována a vyžadována. Velmi důležité je stanovení cílů činnosti úředníků ve státní správě a jejich zajištění účinným managementem.

Fukuyama nabízí pojem „důvěra“ nahrazovat pojmem „specifická“. Tento pojem chápe jako schopnost monitorovat výstup určité služby. Např. vysoce specializovanou službu požaduje údržba letounů, kde selhání této služby by mělo velmi brzký projev. Ve školství je podle Fukuyamy tato specifická velmi nízká, protože nedostatky v systému školství nebo u studenta se většinou projevují až za několik let.¹¹

Typickým problémem veřejné správy je vytváření formálních institucí, které pak většinou mají velmi nízkou efektivitu práce. Je nutné vytvoření takových mechanismů ve státě, které prokáží malou efektivitu práce a výstupů u státní správy. Podobně pak ve školství. Podle dosažitelné měřitelnosti se prokazuje, že největší efektivita práce je v Japonsku. Zde pracovníci zachovávají etické normy, profesionální a individuální odpovědnost. Motivovat k efektivitě práce lze pracovníky ekonomicky, ale není to jediný zdroj motivace, dalšími zdroji je typ vzdělanosti, socializační proces

a osobní kultura jednotlivce. Je dokazatelné, že organizace, kde jsou nízké finanční příjmy, špatně fungují a pracovníci nepodávají dobrý výkon.

Slabé státy se mohou stát rukojmím jiného státu, jak se to již stalo v Afghánistánu. Al-Kájda jako teroristická organizace ovládla stát a ohrozila Spojené státy americké. Ekonomický úpadek jednoho státu neznamená tedy více bezpečnosti v ekonomicky silných státech, ale naopak, může se stát, že způsobí v jiných zemích nestabilitu a ohrožení, vytváří mezinárodní napětí. Slabé státy neumějí odporovat teroristickým skupinám, proto obranou proti nim se stává stát silný. Slabostí státu se zde myslí nedostatečná kapacita pro vynucování vlastní politiky a dodržování zákona. Zůstává tak otázkou, zda v takovém státě má legitimitu takto slabá vláda.

Fukuyama se zabývá výhledem slabých států jako je Afghánistán, Somálsko, Kosovo, Irák. Afghánistán nikdy nebyl standardním státem, spíše se jednalo o konfederaci kmenů, kde státní moc Kábulu měla dosah jen okolo města. „Výhlídky na vybudování moderního státu (aniž bychom museli nutně mluvit o demokracii) jsou více než nedobré.“¹² Irák je zemí mnohem bohatší než Afghánistán, ale dlouhodobá totalitní moc způsobila, že chybějí kompetentní úředníci ve státní správě a v armádě, kteří by nebyli negativně poznamenáni minulým režimem. Problémem tedy je budování státu a jeho národa, který se dostal do úpadkové situace. Spojené státy se dopustily mnoha chyb, když nedokázaly zabránit poválečnému rabování, nedošlo k efektivní práci bezpečnostních složek. Fukuyama vyzývá, že budování státu je aktivita, kterou je třeba vyvíjet ve slabých státech, „ale někdy i ve Washingtonu“.¹³

Silné státy jsou lépe akceptovány mezinárodním společenstvím než státy slabé. Dnešní aktuální otázkou je, za jakých podmínek může být narušena suverenity státu, jak tomu došlo např. v Iráku. Spojené státy americké přijaly jako významnou tezi „široce pojatou doktrínu preventivních opatření vůči teroristům“.¹⁴ Tento postoj nebyl přijatelný pro evropské státy, zejména Německo a Francii. Problém bezpečnosti před teroristickými útoky není vyřešen a bude nutno zaujmout společné postoje Evropské unie a Spojených států. Spojené státy, které mají 280 milionů obyvatel, investují na obranu do zbrojení 300 miliard USD, zatímco Evropa, která má 375 milionů obyvatel, investuje na obranu jen 130 miliard USD.¹⁵ Podle Fukuyamy zatím žádný z evropských politiků nemíní zvýšit výdaje na obranu a použití síly k evropské politické stabilitě je v Evropě více než problematické. Rozdílný

pohled Evropanů a Američanů je dobře vyjádřen následující citací, která odkazuje na R. Kagana: „Jsou to právě Evropané, kdo si myslí, že žijí **na konci dějin**, neboli většinou ve světě míru, kterému lze vládnout převážně mírovou cestou, tedy cestou zákonů, norem a mezinárodních dohod. V takovém světě se politika síly a klasická „reapolitik“ staly zastaralými. Na rozdíl od toho žijí Američané v **historii** a vědí, že je třeba použít politickomocenské nástroje k potlačování hrozeb v Iráku, al-Kájdy, Severní Koreje a dalších temných sil. Podle Kagana mají Evropané z poloviny pravdu: pro sebe si totiž vytvořili konec dějin – Evropskou unii, kde byla suverenita nahrazena nadnárodní organizací. Co ale nechápou, je fakt, že mír a bezpečí jejich evropské bubliny jsou zcela odvislé od americké vojenské moci.“¹⁶ Úvaha o nebezpečí slabých států se opět vynořuje. Slabé státy by se neměly podceňovat, protože v sobě ukrývají skrytá nebezpečí na mezinárodní úrovni.

3. Závěr

Snižování role státu je významné v občanské společnosti. Ekonomický pokles ve vyspělých státech (např. Japonsko v 90. letech) prokázal, že je způsoben státní intervencí do jejich ekonomik. Po 11. 9. 2001 je aktuální jiný úkol, totiž stát budovat. Chudší státy mají stejný úkol jako bohaté, potřebují silný stát nikoli s širokým polem působnosti, ale silný stát pro zajištění základních potřeb a funkcí, jako je obrana, penzijní zajištění obyvatelstva, zdravotnictví a školství. Fukuyama je přesvědčen, že moc je potřebná k vynucení zákona uvnitř státu i na mezinárodním poli. Mocenské vakuum je nebezpečný jev pro všechny státy. „Evropané mají pravdu v tom, že existují nenásilné formy moci (soft power), jako je budování státu, které mají svou váhu. Státy musí umět vybudovat státní úřady nejen uvnitř vlastních hranic, ale i v mnoha více dezorganizovaných a nebezpečných státech. Donedávna by to udělaly jednoduše tak, že by dotýčný stát vojensky obsadily a administrativně jej připojily ke svému impériu. V současné době ale klademe důraz na demokratický typ vlády, samosprávu a lidská práva, proto je každá okupace a převzetí moci jiného státu pouze přechodným řešením a ne imperiálním pužením. Jestli umějí Evropané na rozdíl od Američanů vyřešit problém kvadratury kruhu se teprve ukáže. V každém případě se umění budovat stát stane klíčovou součástí umění vládnout, stejně jako umění správně vynaložit vojenskou sílu k udržení mírového uspořádání světa.“¹⁷

Poznámky

- 1) Srov. F. Fukuyama, Budování státu podle Fukuyamy, Praha, Alfa Publishing, s. r. o., 2004.
- 2) Srov. tamtéž, s. 14.
- 3) Tamtéž, s. 16-17.
- 4) Srov. tamtéž, s. 19; 21.
- 5) Tamtéž, s. 30.
- 6) Srov. tamtéž, s. 35-36.
- 7) Srov. tamtéž, s. 37.
- 8) Srov. tamtéž, s. 40.
- 9) Srov. tamtéž, s. 53.
- 10) Tamtéž, s. 53-54.
- 11) Srov. s. 64-65.
- 12) Tamtéž, s. 104.
- 13) Tamtéž, s. 105.
- 14) Srov. tamtéž, s. 109.
- 15) Srov. tamtéž, s. 113.
- 16) Tamtéž, s. 118.
- 17) Tamtéž, s. 121-122.

Address:

prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.
Vysoká škola evropských a regionálních studií,
Žižkova 6, 370 01 České Budějovice,
e-mail: dolista@vsers.cz

ETNOLOGICKÉ ASPEKTY VE VÝUCE UMĚLECKÉHO ZPRACOVÁNÍ MROŽÍCH KLŮ NA ČUKOTCE

The Ethnologic Aspects in Teaching an Artificial Processing of Morses Tusks on Čukotka

Валерий Николаевич Долгоаршинных

Souhrn:

Posledních deset, patnáct let se rozvíjí etnické směry i v umění. K typickým projevům uvedeného směru na Čukotce v Rusku patří umělecká řezba a zpracování mrožích klů.

V samotném uměleckém projevu můžeme pozorovat dvě základní tendence. Tradiční zachovává původní umělecké projevy téměř beze změn. Druhá pak bere v úvahu adaptaci umění přírodních národů na měnící se podmínky okolního světa a vytváří novou kvalitu estetického vnímání.

Klíčová slova: Rozvoj etnických směrů v umění. Adaptace na měnící se podmínky okolního světa umožňuje i nové estetické vnímání.

Summary:

Least ten or fifteen years, the ethnics trends in art are evolved. The artificial carving and processig of morses tusks belongs to typical appovement of introduced art tendention on Čukotka in Russia. In solitude of artificial appovement we can observe two main types of those tendentions. Traditonal one, that let the originál of inner art almost without changes. The second one, that depends on the adaptability of nature cults on changing terms of surrounding world and encrease new quality of esthetic perception.

Key words: Development of ethnics tendency in art. Adaptation on changing terms of surrounding world anable the new ways of esthetic perception.

Zusammenfassung:

Die letzte zehn, fünfzehn Jahren entwickeln sich die ethnischen künstlerischen Tendenzen. Zum typischen Ausdrücken an Tschukotka im Russland gehört künstlerische Schnitzarbeit und die Bearbeitung von Walrosshauern. Im eigenen künstlerischen Ausdruck kann man zwei Tendenz bemerken. Die traditionelle erhaltet ursprüngliche Ausdrücke ohne Veränderungen. Die zweite beabsichtigt die Adaptation ethnischen Kultur an die Veränderung Bedingungen der Umwelt und bildet neue Qualität ästhetischen Wahrnehmung.

Schlüsselworte: Die Entwicklung ethnischen Tendenzen. die Adaptation ethnischen Kultur an die Veränderung Bedingungen der Umwelt ermöglicht neue ästhetischen Wahrnehmung.

Mezi hlavní disciplíny, které se podílejí na vytváření profesionality budoucích umělců-mistrů uměleckého zpracování mrožích klů, patří nepochybně kompozice.

„Především pomocí kompozice umělec rozkrývá prvoplánově hlavní záměr díla, zdůrazňuje základní a podstatné v díle, uvádí pozorovatele do svého vlastního světa prožitků a úvah.“(Nikiforov, B.M. Cesta k obrazu, Moskva 1971).

Pokud nyní nově zpracováváme učební program, zamýšlíme u budoucích umělců-mistrů vzbudit zájem o samotné rukodělné zpracování výtvoru. To je další nezbytnou podmínkou nejkvalitnějšího uměleckého provedení práce.

Umělecké zpracování mrožích špičáků vyžaduje lakoničnost kompozice, s níž plasticky kontrastuje ohromný okolní prostor. Takové spojení přidává výtvorům překrásnou dekorativní siluetu. Lakonické

ztvárnění z mrožích klů přímo nebo na nich zesiluje výraznost obrazu.

Jednou z možností organizace kompozičního prostoru uměleckých výrobků je studium ornamentiky. Začíná se studiem ornamentální organizace dekoru na užitkových výrobcích původních obyvatel Čukotky. Jde především o umění malých forem. Ornament je vždy matematicky strohý a ve ztvárnění starých mistrů je podřízen svým zákonitostem.

Síla jeho působení je někdy v nejjemnějších detailech dnešním lidem téměř nedostupná a vyžaduje trpělivé a rozvážné posouzení. Na první pohled je zvláštní soulad ornamentu s objektem, plastickým tvarem a jeho podřízeností zákonům praktické účelnosti.

Nejjednodušší drobné výrobky užitkové povahy (jehlice k pletení sítí a klín k rozvázání uzlů) se zdobí jednoduchým geometrickým ornamentem. Prakticky to odpovídá starobylému ornamentu, který se použí-

val na pobřeží Beringova moře. S jeho charakterem se seznamují studenti internátní školy uměleckého řezbářství. To také bylo tradiční a neoddelitelné od způsobu života mořských lovců. V současnosti zůstává uvedené umění důležitou součástí jejich života a kultury. Proto se v uměleckém zpracování místních přírodních materiálů (z lovu) výrazně projevuje talent národa a nejuplněji odráží národní uvědomění, jakož i jeho přednosti a další zvláštnosti.

Celkově je dnešní etapa vývoje lidového umění na Čukotce významná tím, že současně s vyřezáváním a rytím do mrožního klu dochází na pozadí velmi bohatých uměleckých tradic k osvojování nových uměleckých technik a směrů.

V současnosti vědci z řady zemí světa posuzují otázky dalšího rozvoje archaických kultur v moderní společnosti.

Tradiční i archaické kultury Čukčů a Eskymáků se dále rozvíjejí a vytvářejí nové formy uměleckého výrazu. Právě ve zmíněném musíme hledat životaschopnost starého umění severských národů, žijících v podmínkách dnešního světa.

Regionální prvky a jejich kulturně ekologické zaměření jsou brány v úvahu od počátku studia kompozice.

V polovině 70. let dvacátého století vznikl nový směr ekologie – etnoekologie. Klíčovým pojmem uvedeného směru je pojem „adaptace“, který vyjadřuje proces vzájemného přizpůsobování kultury (etnika) vnějšímu prostředí.

Uvedená formulace problému je aktuální zejména na ruském severu, kde se z nejrůznějších důvodů, na rozdíl od evropských poměrů, dochovaly tradiční etnické kultury. Míra zachovalosti není u jednotlivých málo početných národů stejná.

Udržení organičnosti a efektivnosti celého procesu zapojování těchto kultur do evropského a světového kulturního prostoru tvoří základní obsah etnicko-kulturní a ekologické činnosti v náplni, zprostředkované vzdělávacím procesem.

Etnická kultura má dvě složky. Jedna její část (tradiční kultura) zůstává po dobu etnické kultury téměř beze změn. Jde tady o nezákladnější, stabilní a málo vnímavé k modernizačním prvkům kulturní hodnoty, tradiční způsob života, který je typický pro uvedené etnikum. Druhá složka (inovovaná kultura) je orientována na změny v procesu rozvoje kulturní činnosti etnika v rámci celosvětové kultury.

V současnosti nejdůležitějším úkolem původního etnika je udržet a rozvíjet unikátní kulturu národů severu.

Address:

Долгоаршинных Валерий Николаевич
РОССИЯ
689 000 Анадырь, Полярная 22-7
Художественный колледж

INOVAČNÍ PŘÍSTUPY JAKO PODPORA MULTIFUNKČNÍHO PODNIKÁNÍ V AGRÁRNÍM SEKTORU

Innovative approaches as a support of multifunctional enterprising in the agrarian sector

Aleš Hes, Ladislav Skořepa

Česká zemědělská univerzita Praha, ČR

Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR

Souhrn:

Multifunkční podnikání je nejvíce spojeno s agrárním sektorem. Vesnice dnes nejvíce potřebuje invenční a inovační podnikání. To znamená, odklonit se od tradičního konzervativního přístupu k tvorbě podnikatelských modelů.

Klíčová slova: Multifunkční a inovační procesy podnikání, moderní komunikační technologie, agrární pojetí v regionech.

Summary:

Multifunctional enterprising is connected to the agrarian sector the most. Villages are, above all, in of inventive enterprising. This means they must part from the traditional conservative approach in favor of the creation of new enterprising models.

Key words: Multifunctional and inventive enterprising models, modern communication technology, regional agrarian concepts.

Multifunkční podnikání je nejvíce spojováno s agrárním sektorem. Předpokládejme, že termín „multifunkční podnikání“ je relevantní termínu „inovační podnikání v regionech“. Podstata tohoto předpokladu je v tom, že pomocí inovačních technik vzniknou v agrárním sektoru inovační firmy, které naplní obecné i dílčí cíle multifunkčního podnikání tím, že naplno zabezpečí jeho jednotlivé funkce. V obecné podobě má region (vesnický prostor) v agrárním pojetí pouze jednu funkci: výrobu potravin nebo jejich surovin. Tato funkce je ve všech regionech zabezpečena nejen současnou stabilitou existujících zemědělských podniků, ale i podpůrnými nástroji státní administrativy. Rozdíly existují pouze na základě ekonomických a obchodních schopností jednotlivých podniků tuto funkci naplňovat. Vesnický prostor však v současné době potřebuje invenční a inovační podnikání, které by zabezpečilo jeho prosperitu a sociální stabilitu. To znamená, odklonit se od tradičního konzervativního přístupu k tvorbě podnikatelských modelů a přijmout přístup marketingový a znalostní. Základním předpokladem této změny je však informační a komunikační vybavenost regionu v rámci jeho vnitřní infrastruktury. Bez zavedení moderních komunikačních technologií nelze inovační podnikání rozvíjet. Ne každý region je na tuto skutečnost připraven, a proto mezi regiony existují rozdíly. Budou-li obce a regiony přespříliš klást velký důraz na hmotnou vybavenost (kanalizaci, podpora výstavby nových domů, sportovišť,... apod.),

je jasné, že dosáhnou toho, že lidé budou na vesnicích sice bydlet, ale kupní fondy budou realizovat tam, kde jsou lépe připraveni a vybaveni. To znamená ve městech, kam dojíždějí za prací a za nákupy. Tím se region ochuzuje o ekonomickou prosperitu vesnického prostoru díky zápornému nákupnímu spádu, obzvláště jsou-li realizovány mimo region.

Jediným smysluplným řešením je tedy silná podpora vzniku malého a středního podnikání přímo ve vesnickém prostoru ze strany státní administrativy, aby v regionech vznikala celá řada drobných a středních podnikatelů – inovačních firem, které by do regionů pomohly přinést další pracovní příležitosti. S nimi do regionů přijdou obchodníci a došlo by tak k vyrovnané kompenzaci v tvorbě a v realizaci kupních fondů. Při podpoře vzniku inovačních firem nelze opomenout **právě volbu přístupu**. Jedinou správnou cestou je opět **marketingový** nebo lépe **znalostní přístup**.

Informační společnost potřebuje ve svém uplatnění více možností než je možné nabídnout v konzervativním přístupu. Žádá od výrobců a obchodníků nové trendy, které zjednodušují a zpohodlňují obchodní činnost pomocí moderní a rychlé komunikace. Ve výrobní, (zpracovatelské), technologické a obchodní oblasti lze doporučit v rámci inovačního podnikání:

1. *Výrobní inovace.*
2. *Materiálové inovace.*
3. *Technologické inovace.*
4. *Obchodní inovace.*

Ad 1) **Výrobní inovace** jsou postavené na znalosti vyšší a nadstandardních potřeb uživatele, spotřebitele. Podstatu výrobní inovace tvoří nové konstrukční řešení rozšiřující výrobek o vyšší uživatelské funkce nebo přinášející nové užité vlastnosti, které jsou pozitivně vnímány zákazníky. V agrárním prostoru jsou výrobní inovace zastoupeny výrobou, která vystihuje společenský a kulturní ráz regionu (vesnického prostoru) nebo drobnou výrobou netradičních výrobků nezemědělského charakteru využívajících výsledky materiálové inovace na základě znalosti trhu. Zde může být inovační firmou samotný zemědělský podnik, který inovaci podpoří ve své podnikatelské strategii nebo u jeho dceřinné společnosti, případně v rámci kooperujícího podniku. Provázanost podniků je výhodná tehdy, jedná-li se o rychlejší a snadnější profinancování inovačního podnikání. V některých případech spolupracující podniky se tak mohou lépe dostat k přímým nebo nepřímým podporám inovačního podnikání.

Ad 2) **Materiálové inovace** sledují zlepšení kvality materiálové složky výrobku, která je zákazníky poptávána. Materiálové inovace jsou zvláště důležité pro další její využití ve výrobku. O to více jsou závislé na znalostech potřeb spotřebitelů, protože se nedají v průběhu finalizace měnit. Alokace surovin, materiálu je strategickým rozhodnutím managementu inovačních firem a proto zasluhuje tu nejvyšší pozornost. Pokud materiál ve výrobku bude ve vnímaných vlastnostech bez konfrontace s motivační strukturou potřeb zákazníků, nezáleží na jeho pořizovacích a zpracovatelských nákladech. Znalosti trhu a potřeb dávají firmě záruku, že výrobky z určitého materiálu budou poptávány a prodávány ještě dříve než budou dokončeny. U materiálové inovace lze rovněž doporučit, aby materiál byl zdravotně nezávadný a ekologický s možností recyklace. Na tyto atributy je dobré postavit i přesvědčovací kampaň v době výzkumu a vývoje výrobku v rámci Public Relations.

Ad 3) **Technologické inovace** zahrnují novinky a podstatné změny výrobních technologií a technologických postupů, které odpovídají požadavkům na dostatečnou, rychlou a kvalitní výrobu a dodávku v době rostoucí poptávky po inovačním výrobku. Technologické inovace musejí vycházet z nejnovějších poznatků vědy a výzkumu. Zde lze opět doporučit inovační firmě spolupráci s odpovídajícími výzkumnými institucemi. Technologické inovace mohou vycházet rovněž z výsledků práce engineeringů.

Ad 4) **Obchodní inovace** jsou výsledkem zvoleného obchodního modelu. Obchodní model musí vycházet ze znalostí zákaznického segmentu a ze zvolené komunikace s ním. To znamená, preferovat marketingový a znalostní přístup k jeho tvorbě a odstraňovat případnou konfrontaci mezi motivační strukturou potřeb zákazníků a vnímanými vlastnostmi výrobků tím, že se vytvoří dostatečně velká skupina zákazníků-inovátorů, která potom pomáhá v dalším prodeji pro-

střednictvím kladných referencí. Nevylučují se další případné marketingové nástroje podpory prodeje.

Inovační firmy se neobejdou bez aktivní spolupráce se zákazníky. Lze doporučit využít určité systémy řízené komunikace a vytvářet si tak věrnostní klientelu. Jedním ze systémů, který se již používá ve vybraných (především ve velkých nadnárodních podnicích) je **systém CRM**.

Cílem znalostního přístupu v obchodní činnosti je provázání obchodní (terciální) sféry se sférou výrobní a vytvořit tak potenciál k tomu, aby se vyráběly produkty přímo na individuální přání spotřebitelů. Předpokladem splnění tohoto cíle je využívání a zpracování značného množství informací pomocí informačních technologií. **Obecný přístup** k obchodní činnosti je založen na klasickém schématu zboží peněžního toku, kde zboží je tvořen nabídkou úzkého výrobního a širokého obchodního sortimentu, který si nachází své uplatnění u zákazníků. Zákazník si vybírá zboží, které mu může uspokojit jeho potřebu, aniž by participoval na jeho tvorbě.

Znalostní přístup k obchodní činnosti vychází z **propojení** výrobní a obchodní sféry, které může snadněji plnit potřeby zákazníků na základě informačních toků. Zákazník si sestaví představu výrobku, který mu bude vyroben a prodán podle jeho dispozic a za cenu, s kterou bude předem souhlasit dle předložené racionální alokace nákladových zdrojů. Ve skutečnosti to znamená, že uspěje takový podnikatel, který se co nejvíce přiblíží k motivačním postojům, přáním a chování spotřebitelů a přizpůsobí se nejen nabízeným sortimentem, ale především prodejním servisem a komunikační technologií.

Lze dokladovat, že nabídky obchodníků si jsou většinou velmi podobné. Jen obchodník specializující se na sortiment výjimečný (zvláštní) může zákazníky přitahovat pouze svojí nabídkou. Zákazník si ho sám vyhledá a neočekává žádné nové prodejní techniky, protože si chce zboží sám většinou osobně prohlédnout, případně vyzkoušet. Přesto tento obchodník nemůže odmítnout informační a komunikační technologie, chce-li své zákazníky vůbec oslovit a více „se nabídnout“.

V podmínkách globální konkurence, integrace mezipodnikových vazeb a vývoje moderních informačních technologií **se obecně mění nákupní zvyklosti obyvatel v celé Evropě**. Hledají se nové metody, jak prodat svým zákazníkům ještě více zboží. Dříve, kdy obchodníci důvěrně znali své stálé zákazníky, dokázali bezpečně odhadnout, jaké zboží zákazníkovi nabídnou a ještě ho dokázali přesvědčit o nových doplňcích, a to pro „svého zákazníka“ nepostradatelných. Aniž by obchodníci tuto situaci nějak dále řešili, byli prvními průkopníky využívajícími **znalostí** o zákaznících, které získávali především formou osobních kontaktů nebo ze společenských událostí. Vytvářeli si tím věrnostní skupinu zákazníků – klientů.

V dnešní době, kdy převažují např. v maloobchodě retailingové společnosti a jejich zákazníci se počítají

na miliony, je nutné se opět soustředit na desanonymitu a na znovu vytváření si věrnostních skupin zákazníků. Při takovém počtu však klasické, zejména osobní získávání informací, není možné. Proto zde nastupují nové informační a komunikační technologie zaměřené na znalostní management (Knowledge Management) a využívání CRM systému jako jedné z metod, která dokáže informace cíleně získat, zpracovat a využít. Tyto technologie jsou nezbytné v inovačních firmách.

Inovační procesy musí s obchodem přímo souviset, musí se vzájemně determinovat. Nelze je zavádět v podnicích, aniž by k tomu předem chyběly znalosti o uplatnění jejich výsledků na trhu. K tomu slouží volba vhodných obchodních modelů i v agrárním sektoru.

Tvorba obchodního modelu patří k důležitým úkolům managementu. Hlavním cílem tvorby obchodního modelu ze strany podniků je, jak na inovaci a na jejím výsledku vydělat peníze. V obecném pojetí lze k tvorbě obchodního modelu přistupovat:

- konzervativně,
- marketingově,
- znalostně.

Při konzervativním přístupu tvorby obchodního modelu se používá tradiční, standardní postup zbožně peněžních vztahů. Konzervativní přístup je založen na technickém a technologickém vývoji, který je využíván ve výrobě v rámci inovačních procesů. Technicky dokonalejší výrobek se potom nabízí tradičními distribučními cestami a ke zviditelnění inovovaného či nového výrobku se používají vhodné podpůrné marketingové nástroje. Zákazník je ovlivňován již hotovým výrobkem či službou. Vnímané vlastnosti výrobku jsou většinou ve velké konfrontaci s motivační strukturou potřeb zákazníka. Marketingový program sice konfrontaci sníží, ale ten je závislý na finančních prostředcích, které jsou na marketing podnikem vynaloženy.

Schéma č.1 : Standardní /konzervativní/ obchodní model

vývoj výroba služba	Obchod zprostředkovatelé velkoobchod maloobchod	zákazník
---------------------------	--	----------

Marketingový přístup tvorby obchodního modelu je založen na orientaci na zákazníka. Vývoj výrobku se provádí na základě průzkumů trhů, které umožňují zjištěné potřeby zpracovat do inovačního procesu a vyjít tak částečně zákazníkovi vstříc. V tomto přístupu je zřetelné, že vnímané vlastnosti se značně přiblíží k motivační struktuře potřeb zákazníků a vytvoří se tak již samostatná cílová skupina, která výrobek kladně přijala a kupuje ho. Následné podpůrné marketingové nástroje se používají pouze pro rozšíření cílové skupiny a nejsou tak finančně nákladné.

Schéma č.2 : Marketingový obchodní model

marketingový výzkum	vývoj výroba	Obchod zprostředkovatelé velkoobchod maloobchod	zákazník
------------------------	-----------------	--	----------

Znalostní obchodní model je postaven na znalostech o potřebách budoucích zákazníků a to pomocí moderních informačních a komunikačních technologií (např. Internetu). Podstata je v tom, že inovační firmy si se zákazníky povídají a z analýz této komunikace vycházejí nápady, které jsou realizovány ve vývoji a výrobě pomocí další participace zákazníka. Zákazník si tak sám vytváří uspokojení svých potřeb jejich implementací do užitečných vlastností výrobku. Je zřejmé, že v tomto přístupu nevznikají žádné konfrontace mezi vnímanými vlastnostmi a motivační strukturou zákazníka, protože všechny výrobky, příp. služby jsou vyráběny přímo „na tělo“ zákazníka. Dominantním předpokladem tohoto obchodního modelu je znalostní a komunikační vybavenost obchodních partnerů.

Schéma č.3 : Znalostní obchodní model

Komunikace se zákazníkem znalost potřeb invence	zákazník vývoj výroba	Obchod Zprostředkovatelé – Direct mail, call trade,... (velkoobchod) (maloobchod) zákazník
--	-----------------------------	---

Pro inovační firmu s multifunkčním podnikáním je vhodný marketingový nebo znalostní obchodní model, který se v současné době rychle rozvíjí. Podniky využívají nové informační a komunikační technologie, prostřednictvím kterých se chtějí co nejvíce přiblížit k potřebám svých zákazníků. V subsystémech vnitřního obchodu jsou tyto modely již realitou (např. ve velkoobchodě, v maloobchodě, v cestovním ruchu a částečně v pohostinství v objednávkovém systému).

V agrárním sektoru je dosud stále málo inovačních firem (podniků). Hlavní bariérou rozvoje těchto firem je stále přetrvávající nedůvěra a obava, že nepřinesou avizované výsledky a další překážkou se jeví finanční náročnost na jejich zřízení. Dalším aspektem, který brzdí rozvoj inovačních firem v agrárním sektoru je, že není politická vůle je podporovat v nepřímých finančních podporách. Výsledky inovačního podnikání se skutečně neprojevují ihned po jejich zavedení, ale v delším časovém horizontu (delším než je účetní rok) se rozhodně kladně projeví.

Literatura:

1. Kotler, Ph.: Marketing, management, V.Publishing, Praha, 1992
2. Kotler, Ph, Fernando Trias de Bes: Inovativní marketing, Grada, Praha, 2005
3. Švejda, P. a kol.: Základy inovačního podnikání, AIP ČR s pomocí MŠMT ČR, Praha, 2002

Address:

*Ing. Aleš Hes, CSc. , ČZU Praha, Praha 6 Suchbátka ,
165 21, tel.: 224382359*

E-mail: hes@pef.czu.cz

*Ing. Skořepa Ladislav, Ph.D. VŠERS, o.p.s., Žižkova 6,
370 05 České Budějovice*

E-mail: skorepa@vsers.cz

FRANCOUZSKO-NĚMECKÉ USMÍŘENÍ – PRVNÍ KROK K EVROPSKÉMU SJEDNOCENÍ

French-German Reconciliation – first step towards “Unified Europe”

David Hubáček

Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, ČR

Souhrn:

V příspěvku naleznete popis průběhu francouzsko-německého poválečného vyrovnání, které bylo nezbytnou podmínkou pro následné evropské sblížení. Předchozí historický vývoj vztahů obou států byl příliš krvavý, a proto usmíření – jakkoliv se nám z dnešního pohledu zdá jednoduché – bylo složitým úkolem. Zaslouhou dvou velkých mužů, Charlese de Gaulla a Konrada Adenauera, však vznikla Elysejská smlouva, která udělala definitivní tečku za bolestnou minulostí. Smlouva sama o sobě byla spíše oficiální a svým obsahem nebyla nijak převratná. Ovšem její symbolický význam byl pro oba národy ohromný. Ukázalo se, že spolupráce Francie a Německa je klíčovým prvkem a jejich soulad představuje hnací sílu při budování společné Evropy.

Klíčová slova: Francie; Německo; usmíření; Adenauer; de Gaulle

Summary:

The article describes the development of the French-German Reconciliation – a necessary condition for post-war European bonding. Previous historical evolution of the relations between the states was too bloody and that's why the reconciliation – although from today's point of view it seems easy – was a difficult task. Thanks to two great public figures - Charles de Gaulle and Konrad Adenauer, the Elysian Treaty was signed, which brought definitely an end to the painful history. The treaty itself was rather official document and its content wasn't too revolutionary. But its symbolical importance was enormous for both nations. The cooperation between France and Germany was an essential point and their unity represents moving force of the construction of the “United Europe”.

Key words: France; Germany; Reconciliation; Adenauer; de Gaulle

Evropské sjednocení by nebylo možné bez historického usmíření Francie a Německa. Vždyť tyto dva velké národy byly v zárodcích válečných konfliktů téměř vždy na opačné straně barikády. Přes napoleonská tažení, prusko-francouzskou válku v roce 1870, kdy Francie na úkor sjednocujícího se Německa ztratila Alsasko a Lotrinsko, první světovou válku, kdy si tato území Francie vzala zpět, až po druhou světovou válku, reprezentovaly tyto dvě země barometr evropských potažmo, světových událostí. Tradice nepřátelství obou států byla bohužel zažitou skutečností, a proto po druhé světové válce bylo urovnání vztahů právě mezi Francií a Německem zásadním a nezbytným předpokladem spolupráce států západní Evropy.

Základní myšlenkou Evropského společenství uhlí a oceli byla kontrola a vytvoření volného trhu dvou pro válečný průmysl klíčových surovin, což eliminovalo možnost další války mezi Francií a Německem. Společně s Marshallovým plánem tak byla v padesátých letech 20. století nastolena hospodářská obnova Evropy. Tyto ekonomické tendence spolu s vnějším politickým tlakem způsobeným studenou válkou mezi Sovětským svazem a Spojenými státy vedly k uvědomění si existence spo-

lečných evropských zájmů. Podpis Římské smlouvy ze strany Francie, Itálie, Německa, Belgie, Holandska a Lucemburska v roce 1957, která založila Evropské hospodářské společenství, stvrdil a nastartoval počátek evropské integrace. Aby sjednocení překročilo rámec pouhé ekonomické spolupráce, bylo zapotřebí také morálního usmíření.

K tomu se objevil příhodný okamžik ve chvíli, kdy se k moci ve Francii po vleklé alžírské krizi v roce 1958 dostal generál Charles de Gaulle. Začalo tak pětileté společné úřadování Charlese de Gaulla nejdříve jako ministerského předsedy a posléze prezidenta na francouzské straně a spolkového kancléře Konrada Adenauera na straně německé. Politickou spolupráci nelze obvykle zakládat na přátelských vztazích, ale v případě těchto dvou osobností je možné udělat výjimku. Mimořádně dobré osobní vztahy a vzájemná ochota obou státníků k urovnání francouzsko-německých poměrů měly totiž velmi pozitivní vliv na politiku obou zemí.

Ještě v období horečných příprav na referendum o nové ústavě si generál našel čas, aby udělal rozhodující krok k úpravě vztahů Francie a Spolkové republiky Německo. De Gaulle se rozhodl, že se sejde k rozhovorům

s Adenauerem, a to už také z důvodu jejich předešlých vzájemných přátelských vztahů. Dne 14. září 1958 pozval do svého soukromého sídla v Colombey-les-deux-Églises německého kancléře Konrada Adenauera na konzultace. Navíc tím dal de Gaulle celému jednání zvláštní, přátelský ráz, což na Adenauera zapůsobilo neobyčejně silně. Po návratu prohlásil k německým novinářům: „Generál je velice otevřený. Je to docela jiný muž, než jak nám ho prezentuje německý tisk, a nejen německý. Není nacionalista a dokonale zná mezinárodní situaci. Skvěle hodnotí význam francouzsko-německých vztahů.“⁴¹ Ovšem ještě před schůzkou v Colombey-les-deux-Églises měl Adenauer jisté obavy, což uvedl ve svých Pamětech: „Dělal jsem si starosti, protože jsem se obával, že způsob myšlení de Gaulla bude v základě odlišný od mého a v důsledku toho bude náš vztah velmi složitý.“⁴²

Jak napovídá komuniké na závěr této první schůzky, oba předsedové vlád se dohodli na politice usmíření mezi oběma státy: „Rozmlouvali jsme dlouho, svobodně a srdečně o mnoha otázkách. Oba jsme si uvědomovali váhu a význam našeho setkání. Věříme, že dělá kříž za dávným nepřátelstvím, a že Francouzi a Němci jsou povoláni spolupracovat bok po boku v životě i v práci. Jsme přesvědčeni, že vzájemná spolupráce mezi Spolkovou republikou Německo a Francouzskou republikou je základem velkého konstruktivního díla v Evropě.“⁴³ Cesta k těsné a vzájemně výhodné spolupráci byla otevřena a skutečně se stala významným prvkem zahraniční politiky obou států a silně ovlivnila evropské sjednocení. V této souvislosti nabývá zvláštního významu zmínka v Adenauerově a de Gaullově komuniké o rozšíření spolupráce „na co největší počet států“, která se stala středem pozornosti i dohadů. Ve skutečnosti se nejednalo jen o západní „malou Evropu“, jak se domnívaly některé tiskové agentury, ale byly tím míněny země, s nimiž měla Šestka geografické spojení a těsnou spolupráci v jiných oblastech. Což potvrdil sám francouzský ministr zahraničí Couve de Murville, který dal jasně najevo, že jsou tím myšleny i východoevropské země. To vše zapadalo do de Gaullovy koncepce velké a silné Evropy v čele s Francií, kterou právě na této schůzce představil svému partnerovi. Jednotná a nezávislá Evropa představující třetí sílu mezi Sovětským svazem a Spojenými státy se měla vojensky a politicky opírat o Francii, přičemž hospodářsky měla být založena na síle ekonomiky Německa.

Na ministerské radě konané 18. listopadu 1958 generál de Gaulle vyjádřil vůli k podpoře dobrých francouzsko-německých vztahů a také podporu pro budoucí politiku mezievropských vztahů Šestky. De Gaulle odmítl jakoukoliv krizi, protože si byl vědom, že Adenauer se drží Římských smluv. Relativní francouzský klid a pevnost postoje byl dán francouzsko-německým sblížením, silně ovlivněným právě prvním setkáním v Colombey-les-deux-Églises. Adenauer se projevil jako člověk, který se snaží napravit nejpálčivější německou minulost a potvrdil také svou touhu k evropskému sjednocení. Na adresu evropského sjednocení vyslovil své

přání: „Budeme ignorovat cokoli se za 4 nebo 5 let stane ve světě. Je faktem, že velké mocnosti existují, a právě to je důvod, pro který se musí evropské státy spojit, a na prvním místě důvod, proč musí být posílena spolupráce a přátelství mezi Francií a Německem. Tuto myšlenku jsem podporoval již od roku 1925 a jsem přesvědčen o absolutní nutnosti unie. Naše role, role Evropanů, je důležitá ve světové politice.“⁴⁴

Další setkání se uskutečnilo 26. listopadu 1958, když de Gaulle navštívil Adenauera v lázních Kreuznach. Tam generál přednesl svému partnerovi vůbec první konkrétní představy o nutnosti vytvořit společný politický, hospodářský a vojenský blok. Další schůzka v březnu 1959 v Marly-le-Roi na sebe nenechala dlouho čekat. Když pak prezident de Gaulle dělal na tiskové konferenci 25. března 1959 určitou bilanci zahraničních vztahů, na prvním místě vyzdvihl spolupráci se SRN. Zdůraznil: „Německo nás vůbec neohrožuje. Jsme dokonce toho názoru, že svými možnostmi, energií a svými prostředky tvoří základní prvek života a pokroku Evropy a celého světa. Mnohem více, než je běžné u dvou bývalých protivníků, kteří se vzdali vzájemného boje a vzájemného ničení, Francie a Německo jsou rozhodnuty spolupracovat.“⁴⁵ To, že zároveň vyjádřil svůj jednoznačný postoj k hranici na Odře a Nise, nebylo v rozporu s názory o velikosti Francie. Naproti tomu jeho postoj k Německé demokratické republice byl zásadně odmítavý, neboť ji považoval za výtvar sovětské zahraniční politiky a stejně jako jiné socialistické země za nástroj SSSR v boji o ovládnutí evropského kontinentu.

Vše vyvrcholilo v roce 1962, který je možno nazvat rokem francouzsko-německého sblížení. Když se totiž de Gaulle na jaře 1962 přesvědčil o neprůchodnosti svých návrhů na politické sjednocení šesti členů EHS prezentovaných v tzv. Fouchetově plánu, nezmínil, nýbrž podstatně zesílil svou pozornost na vztahy k Německu. Nejprve ještě v červenci 1961 přijel do Francie prezident SRN Heinrich Lübke a poté v červenci 1962 navštívil Paříž v rámci oficiální státní návštěvy kancléř Adenauer. Cesta skončila v katedrále v Remeši, symbolickém místě soupeření obou zemí. Vyvrcholením pak byla de Gaullova triumfální několikadenní cesta po západním Německu. Během šestidenní návštěvy od 4. do 9. září 1962 francouzský prezident projel Německo od severu po jih, navštívil Hamburk, Kolín nad Rýnem, Mnichov, Stuttgart a mnohá města v Porúří. Cesta byla velmi pečlivě připravena z obou stran, všude vystupoval před obrovskými zástupy, k nimž pronášel projevy, do kterých vždy vložil několik slov německy, což pokaždé vyvolalo mimořádný ohlas. Nejvíce mluvil o přátelství mezi Francouzi a Němci, jež označoval za nejvýznamnější jev současné epochy. Výjimečný a slavnostní ráz generálových vystoupení, jeho řečnický talent, hluboký hlas a výrazná gesta, to vše na shromážděné Němce hluboce zapůsobilo a de Gaulle si tak získal roli propagátora smíření a spolupráce národů obou zemí.

Na své cestě navštívil také Velitelskou akademii Bundeswehru v Hamburku, kde celý projev přednesl německy. Stejně jako celá cesta, bylo to mimořádně

vstřícné gesto vůči Německu a jeho armádě, vůči níž zaujal postoj respektujícího profesionála na základě společné odbornosti. Zřejmě si více než jiní uvědomoval, že úzká spolupráce, především pak na vysoké štábní úrovni, de facto znemožní nečekané vzájemné napadení, neboť o všech projednávaných plánech budou vědět obě strany.

Završením tohoto francouzsko-německého sblížení pak bylo vypracování a podpis „Smlouvy mezi Francouzskou republikou a Spolkovou republikou Německo o francouzsko-německé spolupráci“ z 22. ledna 1963 v Paříži, která je díky místu konání dnes známá pod označením Elysejská smlouva. Je zajímavá tím, že nemá žádnou dlouhou preambuli a po několika jen informačních řádcích přistupuje hned k jádru věci. Skládá se ze tří částí:

- I. Organizace
- II. Program
- III. Závěrečné ustanovení

V úvodní části se ukládá hlavám států a vlád scházet se kdykoliv to bude nezbytné a v zásadě nejméně dvakrát do roka, aby sledovaly plnění uzavřeného programu. Ministři zahraničí se měli scházet každého čtvrt roku a vysocí úředníci, zodpovědní za jednotlivé úkoly, jednou měsíčně střídavě v Bonnu a v Paříži. Taktéž diplomatické mise a konzuláty měly prohloubit své kontakty. Obdobně se ukládalo institucím v oblasti obrany, výchovy a mládeže podstatné zintenzivnění spolupráce. To se dále specifikovalo pro ministry armády či obrany, náčelníky hlavních štábů a francouzského vysokého komisaře pro mládež a sport, a spolkového ministra pro rodinné záležitosti a otázky mládeže. Na celou tuto rozvětvenou kooperaci měla v každé zemi dohlížet zvláštní „meziresortní komise“ pod předsednictvím vysokého úředníka ministerstva zahraničí skládající se z představitelů zúčastněných ministerstev. Její povinností bylo pravidelně předávat informace vlastní vládě a kreativně se podílet na uskutečňování spolupráce, eventuálně i s rozšířením na nové oblasti.

Část II. Program byla rozdělena na tři oddělení: A. Zahraniční politika, B. Obrana a C. Otázky výchovy a mládeže. Podle první části obě vlády měly společně konzultovat svá stanoviska, aby bylo dosaženo jednotného postoje především k otázkám evropského společenství a evropské politické spolupráce, ke vztahům mezi Východem a Západem jak z hlediska politického, tak i hospodářského, k záležitostem projednávaným v NATO a různých mezinárodních organizacích, v Radě Evropy, Západoevropské unii, OECD, OSN a jejich specializovaných organizacích. V oblasti informací se měla dále rozvíjet již probíhající spolupráce, měly se koordinovat programy pomoci rozvojovým zemím a měly se hledat cesty k posílení spolupráce v odvětvích hospodářské politiky. V druhé části věnované obraně mělo dojít ke sblížení doktrín obou zemí ve strategii a taktice, vytvoření „francouzsko-německé ústavy pro operační výzkumy“, rozšířit výměnu kádrů – zvláště

učitelů a žáků vysokých vojenských škol, spolupracovat pokud jde o výzbroj a v neposlední řadě pak prozkoumat podmínky pro spolupráci v civilní obraně. Nejdetailněji byl rozpracován úsek o výchově, který byl rozdělen na vyučování jazyků, otázku uznávání diplomů a spolupráci v oblasti vědeckého výzkumu. O mládeži se uvádělo: „Mládeži obou zemí budou dány všechny možnosti, aby upevnila vztahy, které ji pojí, a aby prohloubila vzájemné pochopení, zejména budou rozšířeny hromadné výměny. Obě země vytvoří orgán určený k rozvoji této výměny, v jeho čele bude autonomní kuratorium. Tento orgán bude mít k dispozici společný francouzsko-německý fond, který bude určen pro setkání a výměnu školáků, studentů, mladých řemeslníků a dělníků obou stran.“⁶

V poslední části III. Závěrečné ustanovení se uvádí, že budou vydána nařízení k uskutečňování předchozích ustanovení, jejichž plnění budou kontrolovat ministři zahraničních věcí. O rozvoji francouzsko-německé spolupráce budou informovány vlády členských států EHS. Smlouva se měla vztahovat, s výjimkou problematiky obrany, i na Západní Berlín, pokud vláda SRN nenavrhne změnu do tří měsíců po vstupu smlouvy v platnost.

Přesto všechno zůstávala smlouva velmi vágní, neboť s výjimkou třetího úseku nezavazovala smluvní strany k ničemu konkrétnímu kromě konzultací a porad. Smlouva měla v platnost vstoupit, jakmile každá ze stran oznámí té druhé, že byly splněny nezbytné vnitřní podmínky. Zajímavé je to, že u smlouvy se, v rozporu s tradicí, vůbec nepočítá s možností jejího vypovězení či skončení její platnosti. Zřejmě měla podle jejich tvůrců trvat a platit věčně.

Důležitý faktor, který nelze neopomenout, je snaha udělat z této smlouvy jakýsi vzor a později z jejích zkušeností vycházet při zavádění politické spolupráce. Tuto myšlenku – využít francouzsko-německé smlouvy jako jistého zkušebního kamene pro budoucí politickou orientaci západní Evropy – zdůrazňoval ve svých vystoupeních jak kancléř Adenauer, tak i ve svých projevech francouzský prezident generál de Gaulle. I když každý z uvedených státníků viděl přínos smlouvy poněkud jinde, shodli se na ní. Podle představ autorů se mělo sepětí Francie a Německa stát motorem budoucí politické unie Evropy. Smlouva o přátelství se tedy měla stát i nepřímou cestou k evropskému politickému společenství. Oběma zemím se podařilo dosáhnout úspěchu, neboť smlouva se stala pilířem francouzsko-německého usmíření, jež bylo nezbytnou podmínkou pro realizaci sjednocené Evropy.

Smlouva byla odrazem shody názorů vlád obou zemí a nyní měla být předložena parlamentům obou zemí k ratifikaci. V obou případech vyvolal text řadu kritických hlasů. Ve Francii to byla především krajní levice, dále řada zásadních odpůrců generála, také ti, kteří usilovali především o evropskou integraci a smlouvu nepovažovali za vhodný krok k jejímu posílení, ale i důslední zastánci atlantické orientace. Vládní většina však byla dostatečně silná, aby zajistila ratifikaci.

Komplikovanější situace byla v bonnském sněmu, kde sice krajní levice neměla důležitější posty, ale vykrystalizoval se tam konflikt mezi atlantisty a zastánci francouzsko-německého sblížení. Spor nabyl značných rozměrů a nakonec západoněmecký parlament rozhodl, že připojí ke smlouvě zvláštní preambuli, i když bylo předem jasné, jak tvrdila vláda, že podstata a právní závaznost smlouvy se připojením preambule nezmění.

Jestliže se na začátku preambule dodatky nijak vážně nedotýkají podstaty smlouvy, pak to samé už nelze říci o šestém odstavci, který za cíl německé politiky uvádí vytvoření společné obrany v rámci Severoatlantické aliance. Je zde zřetelně vidět snaha parlamentu postavit před francouzsko-německou spolupráci atlantické společenství. Podobný protifrancouzský styl má i další odstavec, který vyzdvihuje zapojení Velké Británie do sjednocené Evropy. Celý duch preambule ukázal, že v západoněmeckém Spolkovém sněmu nebylo mnoho sil, které by se jednoznačně postavily za nově vytvořené společenství.

Z kritického postoje obou parlamentů bylo zřejmé, že koordinovat zahraniční politiku dvou států nemusí být vždy jednoduché. Uvědomovali si to zřejmě i tvůrci francouzsko-německé smlouvy, neboť těsně před svým odjezdem do Bonnu na první zasedání šéfů vlád podle nově uzavřené smlouvy dne 2. července 1963, na obědě v Elysejském paláci de Gaulle v rozhovoru se skupinou poslanců pronesl: „Vidíte, smlouvy se podobají dívčím a růžím: oboje vadnou. Nebude-li francouzsko-německá smlouva plněna, nebude to první případ v historii“ a citoval verš z díla Victora Huga: „Bohužel, tolik mladých dívek jsem viděl umírat.“⁴⁷ O dva roky později v rozhovoru s novinářem Michele Droitem k tomu dodal: „Pokusili jsme se v této epoše nějak zorganizovat s Německem – byť to nebylo úspěšné a už nikdo kromě nás, kteří jsme chtěli něco s Německem dělat, nic jiného neudělal, a proto jsme slavnostně, a bylo to neuvěřitelné po tom všem co se nám přihodilo, uzavřeli s Německem Smlouvu o příměří a spolupráci. Z pohledu současnosti to nebyla zas tak velká věc. Proč? Protože politici jsou přece jenom politiky jednotlivých států a tomu nelze zabránit.“⁴⁸

Je evidentní, že smlouva vyvolala nemálo sporů a pohnutek především ohledně atlantického a evropského směru zahraniční politiky obou zemí, což se muselo promítnout i do vztahu západoevropských zemí k francouzsko-německému sblížení. Jedním ze znaků gaullistické orientace evropské politiky je jistý protiatlantický nádech a ten nemohl nechat klidně zastánce atlantického společenství v Evropě i v USA. Atlantistům se zdálo, že francouzsko-německé sblížení narušuje jednotu Západu, a proto byli proti němu. Nebylo pochyb o tom, že se gaullistický kritický přístup k NATO promítal i do evropské politiky, a to mohlo dosti závažně ohrozit především proces sjednocení. Z tohoto důvodu také francouzsko-německá smlouva narazila na značně ostrý odpor v nejrůznějších evropských organizacích.

Generálova cesta do Německa v létě 1963 se v žádném případě nepodobala jeho nadšenému přijetí v září

1962. Ostatně už samotná výměna Konrada Adenauera v křesle kancléře 16. října za Ludwiga Erharda předurčovala možnost jistých změn ve francouzsko-německé spolupráci. Erhard byl znám jako tvůrce tzv. „německého hospodářského zázraku“, ale v politice byl považován za muže spíše nezkušeného a orientovaného výhradně atlanticky. Na adresu uzavřené smlouvy v roce 1964 prohlásil: „Francouzsko-německá smlouva nemusí mít exkluzivní charakter.“⁴⁹ Erhardova slova potvrdil i jeho ministr zahraničních věcí Gerhard Schröder, když v dubnu 1964 zdůraznil, že francouzsko-německá smlouva nebyla uzavřena kvůli tomu, aby bylo zvýhodněno pouze francouzské hledisko.

Elysejská smlouva byla pro obě strany spíše „sňatek z rozumu“ a v rovině faktické nepřinesla žádné nové podněty, neboť každý z aktérů v ní viděl jiný cíl. Měla ovšem výjimečný historický význam v symbolickém urovnání francouzsko-německých vztahů. Oficiální cestou byla potvrzena definitivní tečka za francouzsko-německou minulostí. Navíc vůle k ujednání a osobní zasazení de Gaulle a Adenauera ukázalo, že ve francouzsko-německých vztazích je možná pozitivní spolupráce na úrovni osobních kontaktů vrcholných představitelů zemí. Na tuto souhru navázali v sedmdesátých letech 20. století prezident Giscard d'Estaing s kancléřem Schmidtem a zejména poté v osmdesátých letech tandem, jež přerostl v upřímné přátelství mezi prezidentem Mitterrandem a kancléřem Kohlem. I přes počáteční skrývaný nezájem lze i v současné době velmi zřetelně sledovat navazující politiku osobního přátelství a vzájemné pragmatické spolupráce mezi Jacquesem Chirakem a jeho německým protějškem Gerhardem Schröderem, která se nejvíce ukázala v jednotném odmítnutí podporovat amerického prezidenta George W. Bushe ve válce proti Iráku.

- 1) Ort, A.: Jak se dostat k moci. Praha, Mladá fronta 1999. 215 s.
- 2) Binoche, J.: De Gaulle et les Allemands. Bruxelles, Editions Complexe 1990. 436 s.
- 3) Syruček, M.: Dědictví generála. Praha, Mladá fronta 1975. 305 s.
- 4) Bossuat, G.: L'Europe des Français. Paris, Publications de la Sorbonne 1996. 683 s.
- 5) Gaulle, Ch. de: Discours et Messages: Avec le Renouveau. Paris, Plon 1970. 528 s.
- 6) Ort, A.: Evropa od rozdělení k jednotě. Praha, VŠE v Praze 1996. 378 s.
- 7) Le Monde, 4. 7. 1963
- 8) Gaulle, Ch. de.: Discours et Messages: Pour l'Effort. Paris, Plon 1970. 559 s.
- 9) Binoche, J.: De Gaulle et les Allemands. Bruxelles, Editions Complexe 1990. 436 s.

Address:

Mgr. David Hubáček, Kamenná 756,
763 26 Luhačovice
Fakulta mezinárodních vztahů,
Vysoká škola ekonomická v Praze
Email: hubatcheque@nomade.fr

ZVAŽOVANIE HODNÔT A PROBLÉM „NEDISPONOVATELNÉHO“ V PRÁVE

Ponderabilizing worths and a problem of „undisposable“ in law

Peter Korený

Katedra etiky a katechetiky, FF UKF v Nitre, SR

Souhrn:

V následujícím článku autor pojednává o otázce: Pohlíží se na každé z politických a soudních rozhodnutí podle závažnosti nebo v našem kulturním zázemí existují jakési „nedisponovatelné“ hodnotné zásady, které nemohou být bezohledně připojeny k předpokládanému následku? Uvažuje o hledání alternativní pozice, která se vyhne Scyllovu přísnému konsekvencialismu, tak jako Charybdovu deontologismu.

Klíčová slova: Etická reflexia, deontologizmus, konsekvencializmus, nedisponovatelné princípy

Summary:

In the following article author deals with the question: Is each political and judicial decision considered on consequences only or are there some nondisposable value principles in our cultural ground that cannot be incorporated regardless any foreseen consequences? He thinks about searching for alternative position which would avoid Scylla's strict consequentialism as well as Charybdis' strict deontologism.

Key words: Ethic reflection, deontologism, consequentialism, undisposable fundamentals

Začnem formuláciou otázok, ktoré majú zásadný význam pre analýzu problematiky ohlásenej v názve príspevku. Existujú v našom európskom kultúrnom okruhu nejaké nedisponovateľné princípy, ktorých sa nemožno dotknúť nikdy, t. j. za žiadnych okolností a bez ohľadu na všetky predvídateľné následky ich rešpektovania alebo porušenia v konkrétnych prípadoch? Alebo sa má každé zodpovedné politické a právne rozhodovanie v konečnom dôsledku zakladať na racionálnom zvažovaní následkov, ktoré nás môže spoľahlivo priviesť k voľbe tej alternatívy konania, od ktorej možno za daných konkrétnych okolností prípadov očakávať relatívne najoptimálnejšie následky v porovnaní s inými dostupnými alternatívami? Obe otázky odkazujú na známe fundamentálne rozlíšenie striktného deontologizmu a striktného konsekvencializmu ako dvoch súperiacich typov etickej reflexie.

Prísny deontologizmus zastáva názor, že existujú určité spôsoby konania, aj keď ich nemusí byť veľa, ktoré sú správne alebo nesprávne už samo osebe, svojou vnútornou povahou, teda nezávisle od *všetkých* mysliteľných následkov, ktoré z nich môžu vyplývať v konkrétnych prípadoch. Ak je pre prísneho deontológa takým vnútorne správnym spôsobom konania napríklad rešpektovanie ľudskej dôstojnosti iných, bude tvrdiť, že takýto spôsob konania je morálne prikázaný za všetkých mysliteľných okolností a bez ohľadu na akékoľvek následky. Princíp rešpektovania dôstojnosti druhých je v tomto zmysle pre striktného deontológa

absolútne nedisponovateľným princípom, ktorý od samého začiatku vylučuje akúkoľvek konsekvencialistickú argumentáciu. Nemožno ho teda dať „k dispozícii“ racionálnemu zvažovaniu následkov ani v extrémnych prípadoch, v ktorých by sa jeho obmedzením dalo zabrániť mimoriadne zlým následkom. Naproti tomu pre čistý konsekvencializmus je výlučným kritériom správnosti či nesprávnosti akýchkoľvek spôsobov konania zvažovanie ich následkov. Podľa neho nemožno hovoriť o existencii spôsobov konania, ktoré by boli vnútorne — čiže celkom nezávisle od ich následkov — dobré alebo zlé, resp. ktoré by mali svoju plnú hodnotu v sebe samých. Každé konanie bez výnimky môže byť dobré alebo zlé iba na základe svojich vonkajších následkov, nikdy nie samo osebe.

Striktný deontologizmus a striktný konsekvencializmus teda môžeme pokladať za dve krajné a jednostranné etické pozície, na ktorých charakterizovanie sa dobre hodia nasledujúce Hegelove slová: „Zásada: pri konaniach nedbať na konsekvencie, a druhá zásada: posudzovať konanie podľa následkov a tie urobiť meradlom toho, čo je správne a dobré — to oboje je rovnako abstraktné rozvažovanie“ ([3], 147). A ak má dnes vôbec zmysel hovoriť o nejakých nedisponovateľných princípoch v oblasti pozitívneho práva, minimálnou požiadavkou je vyhnúť sa pri ich určovaní tak Scylle prísneho deontologizmu, ako aj Charybde čistého konsekvencializmu.

Spochybňovanie konzekvencialistickej racionality (ako univerzálneho nástroja zodpovedného politického a právneho rozhodovania), ktorá má známe kontraintuitívne implikácie osobitne v jej klasickej utilitaristickej verzii, neznamená, že jej jedinou mysliteľnou alternatívou môže byť konštruovanie akýchsi posledných a absolútne pôsobiacich deontologických bariér, v prípade ktorých sa akékoľvek informácie o následkoch konania, orientovaného podľa týchto hraníc, stávajú eticky celkom irelevantné. Sotva možno eticky akceptovať stanovisko prísneho deontológa, ktorý pokladá určité spôsoby konania za vnútorne dobré alebo vnútorne zlé za každých okolností a bez ohľadu na akékoľvek ich následky. A v našom sekularizovanom svete, v ktorom sa výrazne oslabil zmysel pre tradičné náboženské a prirodzenoprávne zdôvodnenie názoru, že existujú určité veci, ktoré sa — bez ohľadu na všetky následky — nesmú vykonať nikdy, reči o nejakých absolútne nedisponovateľných princípoch môžu vyznievať anachronicky.

No zavrnutie idey absolútnych deontologických bariér konania nie je dostatočným dôvodom na úplné odmietnutie myslenia orientovaného na nedisponovateľné princípy, ktoré je akosi protiváhou a korekciou praktickej racionality orientovanej na optimalizáciu celkových následkov. K našim základným morálnym intuíciám patrí aj presvedčenie, že všetko nezávisí iba od kalkulácie následkov, ale že existujú aj určité veci, ktorých by sme sa v zásade nemali nikdy dopustiť, a to práve z principiálnych dôvodov, ktorých platnosť nezávisí od zvažovania následkov. Toto presvedčenie však nemožno stotožňovať s oveľa silnejším tvrdením, že určité spôsoby konania sú samy osebe dobré alebo zlé za každých okolností a bez ohľadu na akékoľvek následky. Jednoducho iba odmieta univerzálnu platnosť konzekvencialistického princípu, podľa ktorého morálna kvalita a deontický status každého konania je výlučne funkciou tak či onak pochopenej optimalizácie následkov a ničoho iného.

Tvrdenie, že existujú určité veci, ktorých sa v zásade nesmieme nikdy dopustiť, má zrejme zmysel iba vtedy, ak ním odkazujeme na nejaký nedisponovateľný princíp, ktorý nemožno kolonizovať konzekvencialistickou racionalitou a nechať ho tak opäť rozplynúť v myslení orientovanom na optimalizáciu následkov. Presvedčenie, že existujú určité veci, ktorých sa v zásade nesmieme nikdy dopustiť, je teda skráteným vyjadrením vety: existujú určité spôsoby konania, ktorých sa v zásade nesmieme nikdy dopustiť, pretože sú porušením nejakého nedisponovateľného princípu, ktorý je hoden úcty (rešpektu) z dôvodov *nezávislých* od etických maxím praktickej racionality orientovanej na optimalizáciu následkov.

Kľúčová otázka teda znie: čo v oblasti práva znamená odvolávať sa na nejaký nedisponovateľný princíp bez toho, aby sme sa chytili do osídliel konštruovania absolútnych deontologických bariér?

V európskom kultúrnom okruhu je jedným z kandidátov na zaujatie pozície „nedisponovateľného“

v práve princíp rešpektovania ľudskej dôstojnosti. Ten sa nedá zdôvodniť v rámci myslenia orientovaného na optimalizáciu následkov: hodnota dôstojnosti a chrániace ju individuálne právo tu má iba odvodený význam v tom zmysle, že je od samého začiatku započítateľnou položkou v rámci optimalizácie celkového cieľového stavu, o ktorý v konzekvencializme vždy ide ako o čosi dobré osebe¹ (aj keď jeho definícia môže byť v rámci konzekvencialistickej racionality rôzna). To v oblasti práva prakticky znamená, že ochrana ľudskej dôstojnosti sa *od samého začiatku* stáva závislou od výsledku vzájomného zvažovania hodnôt (dobier), ktorý môže podľa konkrétnych okolností prípadov hovoriť raz v prospech dôstojnosti a inokedy v jej neprospech. V rámci myslenia orientovaného na optimalizáciu následkov sa nedá zdôvodniť, prečo voľba alternatívy konania, od ktorej sa dajú očakávať relatívne najlepšie následky, nemusí byť vo všetkých prípadoch tou správnu voľbou — napríklad v prípadoch, kde sa týmto konaním zasahuje do dôstojnosti ľudskej osoby. Naproti tomu v myslení orientovanom podľa nedisponovateľných princípov sa určovanie váhy a dôležitosti práva na zachovanie dôstojnosti *od samého začiatku* odvíja od pólu dôstojnosti ľudskej osoby ako svojbýtnej hodnoty, na ktorej ocenenie sa v zásade nehodia nijaké externé kritériá praktickej racionality orientovanej na optimalizáciu následkov. To v praxi znamená, že hodnota dôstojnosti sa už v zásade nesmie klásť na konzekvencialistické misky váh, ktoré sa môžu podľa okolností prípadov vychýliť raz na jednu a inokedy na druhú stranu, t. j. buď v prospech dôstojnosti alebo v prospech nejakého konkurujúceho dobra položeného na opačnú misku váh. V prípade ľudskej dôstojnosti teda vypadáva z hry zásada zvažovania hodnôt, na základe ktorej sú v rámci princípu primeranosti prostriedku sledovanému legitímnému účelu určené relatívne najsilnejšie obmedzenia činnosti štátu: váhu individuálneho práva na zachovanie dôstojnosti nemožno definovať ako jeho schopnosť obstáť v konkurencii iných dober a záujmov, kladených na opačnú misku konzekvencialistických váh.

Nepodlieha však v oblasti pozitívneho práva všetko vzájomnému zvažovaniu, pri ktorom sa vždy prihliada nielen na dôležitosť kolidujúcich hodnôt ako takých, ale aj na konkrétne okolnosti prípadov a na následky alternatív konania, dotýkajúcich sa príslušných hodnôt a záujmov? V jednotlivých prípadoch sa takto zvažuje napríklad medzi právom na súkromie a slobodou prejavu, medzi právom obžalovaného na slobodný rozvoj vlastnej osobnosti a právom iných na informácie, medzi slobodou svedomia obvineného a verejným záujmom na efektívnom trestnom konaní, medzi životom jedných a životom druhých, medzi ľudskou dôstojnosťou jedných a životom iných, medzi ochranou intímnych denníkových záznamov a princípom viny, a tak ďalej. Pri pohľade na takýto zoznam, ktorý možno neustále dopĺňovať, sa natíska otázka, či prinajmenšom v niektorých prípadoch sa na oné protihľadé misky váh predsa len nekladú hodnoty a dobrá, ktoré

sú radikálne inkomensurabilné, a preto ich v zásade nemožno navzájom zvažovať. Táto otázka už dlho púta pozornosť právnych filozofov a teoretikov práva. Napríklad Eberhard Schmidt už dávnejšie s istou trpkosťou konštatoval: „Ustavične sme svedkami toho, že na misky váh spravodlivosti sa kladú veci, s ktorými sa dá robiť všetko možné, len jedno nie: porovnávať ich pri zvažovaní“ ([6], 684).

Právnik, ktorý ideu „nedisponovateľného“ pokladá skôr za prekážku racionálneho a flexibilného rozhodovania konkrétnych prípadov a pre ktorého symbolom spravodlivého výkonu jeho povolania sú konzekvencialistické misky váh², môže ľahko podľahnúť pokušeniu používať falošné závažia, aby tak prevážil ono konkurujúce dobro (dôstojnosť ľudskej osoby) položené na druhú misku váh a mohol potom rozhodnúť, že za danej konštelácie musí individuálne právo na rešpektovanie dôstojnosti ustúpiť nejakému dôležitejšiemu záujmu.

Pri uvažovaní o základných funkciách princípu ľudskej dôstojnosti v oblasti pozitívneho práva bude asi najsprávnejšie zaujať nejakú strednú pozíciu: tá umožní vyhnúť sa tak pasci striktného deontologizmu, ktorý svojim úsilím kľasť absolútne bariéry proti zásahom štátu poskytuje tejto hodnote príliš silnú ochranu, ako aj čistého konzekvencializmu, ktorý jej poskytuje príliš slabú ochranu. Dôraz na to prvé znamená: ľudská dôstojnosť je síce veľmi významnou hodnotou, no jej význam nemožno vystupňovať až natolko, že sa začne podobať onomu kantovskému „klenotu“, ktorý má svoju plnú hodnotu v sebe samom a ktorého lesku nemôžu nič pridať alebo ubrať nijaké ohľady na jeho užitočnosť či neužitočnosť ([4], 58). Sotva sa dá akceptovať názor, že funkciou princípu rešpektovania ľudskej dôstojnosti je určovať akési „*tabu* hranice“, ktoré sú už vopred vytýčené všetkej pôsobnosti štátu a platia nezávisle od každej analýzy konkrétnych okolností prípadov, dotknutých konkurujúcich záujmov a očakávaných následkov. Niektorí autori však, naopak, zastávajú názor, že na základe princípu ľudskej dôstojnosti sa určujú *absolútne* hranice (akési „absolútne stop!“) všetkej činnosti štátu, a preto otázka výnimočného ospravedlnenia jeho zásahu neprichádza podľa nich do úvahy ani v mimoriadnych prípadoch.³ Pre čiastočnú alebo úplnú slepotu k následkom je príznačné, že — povedané weberovsky — reálne následky, ktoré možno za daných okolností očakávať od nejakého konania, sa reflektujú tým menej, čím väčší sa stupňuje význam nejakej hodnoty, podľa ktorej sa orientuje toto konanie, smerom ku kategorickej požiadavke jej rešpektovania ako absolútnej hodnoty.⁴ Dôraz na to druhé (vyhnutie sa čistému konzekvencializmu v chápaní princípu rešpektovania dôstojnosti) chráni pred pokusmi konzekvencialistickej kolonizácie princípu ľudskej dôstojnosti, t. j. pred jeho vydaním napospas právnej paradigme zvažovania rôznych aspektov vzťahov primeranosti medzi prostriedkom a sledovaným účelom. Vo všeobecnosti ide o otázku posudzovania *nevyhnutnosti a propor-*

cionality prostriedku vo vzťahu k danému účelu, pričom v prvom prípade vystupujú do popredia viac účelovoracionálne aspekty tohto vzťahu a v druhom jeho hodnotové aspekty — kladenie rôznych hodnôt a dohier na oné konzekvencialistické misky váh. Inými slovami, z princípu rešpektovania dôstojnosti ako v *zásade* nedotknuteľného jadra ľudskej osoby nesmie urobiť akúsi „nafukovaciu loptu“, ktorú možno podľa okolností prípadov ľubovoľne stláčať (aj keď len v medziach daných konzekvencialistickým princípom primeranosti prostriedku danému účelu). Ľudskej dôstojnosti konzekvencialisticky danej k dispozícii (vo vyššie uvedenom zmysle) by sa poskytovala iba ochrana ad hoc v závislosti od konkrétnej konštelácie konkurujúcich si dohier.⁵

Ak sa budeme pohybovať v pomyselnom priestore medzi oboma vyššie naznačenými krajnosťami, funkciu ľudskej dôstojnosti ako *nedisponovateľného* princípu v práve môžeme veľmi stručne charakterizovať takto: na jeho základe sa štátnemu zasahovaniu určujú relatívne najsilnejšie obmedzenia, a to z dôvodov, ktoré nezávisia od konzekvencialistickej právnej paradigmy s jej relativizujúcimi účinkami na ochranu individuálnych práv. Ide o *posledné* (aj keď nie absolútne pôsobiace) obmedzenia, ktorých funkciou je postaviť sa do cesty zásahom štátu tam, kde by inak mohli byť ospravedlnené ako prostriedok, ktorý je vo vzťahu k legitímnemu účelu nevyhnutný a proporcionálny. Princíp ľudskej dôstojnosti teda umožňuje eliminovať aj prostriedok (zasahujúci do individuálneho práva), ktorý sa podľa konzekvencialistických kritérií môže javiť ako nevyhnutný a proporcionálny. Idea „nedisponovateľného“ v práve predstavuje istú protiváhu alebo korekciu myslenia orientovaného na optimalizáciu následkov, ktoré neposkytuje dostatočnú ochranu pred tendenciami urobiť zo *všetkého* zlého čosi komparatívne lepšie za daných okolností. Takéto chápanie nedisponovateľného princípu je zlučiteľné s myslením typu „pravidlo-výnimka“, ktoré nevyhnutne zahŕňa aj konzekvencialistické elementy.

Poznámky:

- 1) R.W. Trapp, ktorý obhajuje čisto konzekvencialistickú teóriu individuálnych práv a neuznáva nijaké nedisponovateľné princípy postavené nad konzekvencialistický princíp optimalizácie následkov, hovorí, že o nijakom spôsobe konania sa nedá povedať, že je vnútorne, t. j. nezávisle od okolností a následkov, dobrý alebo zlý, resp., že je takým sám osebe, na základe svojej imanentnej povahy. Spoločným znakom konzekvencialistických foriem etickej reflexie podľa Trappa je, že každé konanie sa tu pokladá za dobré len potiaľ, pokiaľ sa dá od neho očakávať nejaký optimálny celkový stav, ktorý jediný predstavuje dobro osebe alebo vnútorné dobro, resp. čosi, čo je dobré v poslednej inštancii. Inými slovami, všetko konanie je dobré, len v zmysle „dobré k niečomu“, totiž k dosahovaniu onoho celkového optimálneho stavu, o ktorý sa usiluje v poslednej inštancii ako o následok príslušného spôsobu konania. Univerzálny formálny princíp eticky korektného riešenia všetkých mysliteľných situácií rozhodovania, ktorý po vzore Kanta nazýva kategorickým imperatívom, charakterizuje takto: „Zvoľ si v zásade tú alternatívu konania, ktorá je vzhľadom na sociálny konečný cieľ, ktorý je základom hodnotenia následkov, eticky relatívne najlepšia“ ([7], 59).

- 2) Konzekvencialistická požiadavka optimalizácie následkov sa v oblasti pozitívneho práva napĺňa na základe právneho princípu vzájomného zvažovania dohier, pri ktorom sa na pomyselné protihľadé misky konzekvencialistických váh kladú určité konkurujúce si hodnoty a záujmy. Misky váh sa potom môžu na základe vyhodnotenia relevantných informácií o konkrétnych okolnostiach prípadu a očakávaných následkoch vychýliť na tú či onú stranu — v prospech toho či onoho dobra položeného na jednu z misiek váh. Karl-Heinz Ladeur nazýva tento princíp právnou paradigmou a v tejto súvislosti hovorí o „situatívno-strategickom“ chápaní práva ([5], 473).
- 3) Takýto názor zastáva napríklad T. Geddert-Steinacher: „Na základe dôstojnosti človeka sa stanovuje absolútna hranica, v prípade ktorej ani legitímne, vysoko hodnotné účely nemôžu ospravedlniť zásah“ (do dôstojnosti) ([2], 48). V podobnom duchu sa k tejto otázke vyjadruje aj Podlech: „Právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti sa nesmie právne obmedzovať. Neexistuje nijaký taký dôvod, ktorým by sa dalo ospravedlniť poškodenie dôstojnosti nejakého človeka. Ani dôvody obrany štátu alebo núdzového stavu neospravedľujú zásah. Práve tak konania poškodzujúce ľudskú dôstojnosť, napríklad mučenie, sa nepripúšťa ani za účelom záchranu iných ľudí, napríklad rukojemníkov“ ([1], 73). Otázka výnimočného ospravedlnenia dotknutia sa dôstojnosti iných tu teda vôbec neprichádza do úvahy: ľudská dôstojnosť sa tu chápe na spôsob onej tabu-hranice všetkej činnosti štátu, ktorú nemožno prekročiť za nijakých okolností a bez ohľadu na všetky mysliteľné následky. To je však prísne deontologická interpretácia individuálneho práva, ktorá oprávnené vyvoláva pochybnosti.
- 4) Max Weber hovorí: „Hodnotová racionalita je ale z hľadiska účelovej racionality vždy iracionálna, a to tým viac, čím ďalej smerom k absolútnej platnosti vystupňovaná hodnota, na niž sa toto jednanie orientuje, poněvadž práce následky jednaní jsou reflektovány o to méně, oč bezpodmínečněji se v úvahu bere jeho svébytná hodnota (čisté smýšlení, krása, absolutní dobro, absolutní povinnost)“ ([9], 158).
- 5) „Kolonializmus“ konzekvencialistickej racionality v práve spočíva v tendenciách podrobiť jej moci celú oblasť práva a úplne z neho vylúčiť orientáciu na nejaké nezávislé princípy, ktoré individuálnym právam poskytujú silnejšiu ochranu v porovnaní s praktickou racionalitou orientovanou na optimalizáciu následkov. V jej rámci možno všetkým individuálnym právam prisúdiť iba odvodený status, t. j. posudzovanie otázky do akej miery sú v konkrétnych prípadoch hodné ochrany sa nikdy nemôže odvíjať od odkazovania na nejaký nedisponovateľný princíp, ale sa vždy riadi princí-

pom optimalizácie následkov aplikovanom na dané prípady. Konzekvencializmus odmieta chápať individuálne práva ako primárne predmety reflexie, myslené úplne nezávisle od akýchkoľvek maxim praktickej racionality orientovanej na optimalizáciu následkov a vymedzované na základe nedisponovateľného princípu, ktorý im poskytuje príliš silnú ochranu. Takýto odvodený status pripisuje všetkým individuálnym právam napríklad R.W. Trapp: „Individuálne práva sa chápu ako okolnostiam prispôbené inštrumenty spravodlivého riešenia konfliktov záujmov; ako také však nemôžu platiť ani principiálne ako impossibilia ani ako čosi posvätné“ ([8], 452).

Literatúra:

1. AZZOLA, A. (Mitverf.): Kommentar zum Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Reihe Alternativkmentare. Neuwied 1989.
2. GEDDERT—STEINACHER, T.: Menschenwürde als Verfassungsbegriff. Berlin: Duncker & Humblot 1990.
3. HEGEL, G.W.F.: Základy filozofie práva. Praha: Academia 1992.
4. KANT, I.: Základy metafyziky mravů. Praha: Svoboda 1990.
5. LADEUR, K-H.: Abwägung — ein neues Rechtsparadigma? In: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1983, S. 463-483.
6. SCHMIDT, E.: Materielle Rechtskraft — materielle Gerechtigkeit. In: Juristenzeitung, 1968, Nr. 21, S. 681-684.
7. TRAPP, R. W.: Politisches Handeln im wohlverstandenen Allgemeininteresse. In: Koch, H.-J. (hrsg.): Theorien der Gerechtigkeit. Stuttgart: Steiner 1994.
8. TRAPP, R.W.: Individualrechte ernst — aber nicht unangemessen ernst genommen. In: Nida-Rümelin, J., Vossenkuhl, W. (hrsg.): Ethische und politische Freiheit. Berlin, New York: de Gruyter 1998.
9. WEBER, M.: Metodologie, sociologie a politika. Praha: Oikoymenth 1998.

Address:

PhDr. Peter Korený, PhD.
Katedra etiky a katechetiky
Filozofická Fakulta UKF
Hodžova 1
949 74 Nitra
e-mail: pkoreny@ukf.sk

KVALITA ŽIVOTA VEDOUČÍCH PRACOVNÍKŮ A ŘADOVÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ POLICIE ČR V JIHOČESKÉM KRAJI

Health related Quality of Life (HRQoL) of Police of the Czech Republic staff in South Bohemia

Petr Petr, Milan Veselý, Josef Dolista, Paul Möller, Hanka Kalová, Vesna Šendula-Jengić

Souhrn:

Kvalita života podmíněná zdravím (Health Related Quality of Life - HRQOL) se v posledních zhruba deseti letech stala nepostradatelným nástrojem pro hodnocení jak jednotlivců, tak celých populačních skupin. Hodnotí se jednak stav „pozitivního zdraví“, a to srovnáváním s populačními standardy/normály, tak dopad a efektivnost léčebných sociálních intervencí.

Klíčová slova: Policie České republiky, důstojníci ve velitelských funkcích, řadoví příslušníci, srovnání kvality života podmíněné zdravím, HRQoL- Health related Quality of Life.

Summary:

The authors documentate the Health Related Quality of Life level in Czech Police Corps, and compare the higher ranking officers subgroup, with that of rank and file subgroup. The comparison with European standards is presented as well. Czech policemen show high level of HRQoL with higher ranking officers scoring even better than rank and file staff.

Key words: Police of the Czech Republic, higher ranking officers, rank and file staff, comparison of the HRQoL- Health Related Quality of Life.

Úvod

Zvláštní význam má tato metoda při posuzování stavu populačních skupin buďto handicapovaných, nebo významně společensky, fyzicky či psychicky exponovaných. Jako příklad zmíněných „exponovaných populačních skupin“ nutno uvést jednak všechna

pomáhající povolání

- helping professions, jako jsou zdravotníci, sociální pracovníci, kněží, a dále, a to zejména, všechna povolání z oblasti

udržování práva a pořádku

- law and order enforcement professions. (policie, četnictvo, vězeňská služba – correctional services).

Hodnocením kvality života podmíněné zdravím lze sledovat úspěšnost práce personalistů, a vůbec kvalitu/jakost personálních/lidských zdrojů v tom kterém resortu, a dále lze hodnotit i v čase nastoupivší „opotrebování“ personálních/lidských zdrojů.

V předložené sondě do HRQOL příslušníků Policie ČR v Jihočeském kraji jsme se pokusili:

- stanovit kvalitu života podmíněnou zdravím u příslušníků PČR v činné službě
- stanovit kvalitu života příslušníků PČR ve velitelských funkcích
- získané výsledky porovnat s evropskými normály a mezi sebou.

Metoda

Použili jsme dotazníkový nástroj SF-36, typu generic, a údaje zpracovali na Katedře veřejného a sociálního zdravotnictví, ve spolupráci s EMA services s.r.o., standardní, námi již publikovanou metodou dle Jenkinsona.

Probandi

Vyšetřili jsme 103 příslušníků PČR v činné službě a 111 příslušníků PČR ve velitelských funkcích v Jihočeském kraji.

Výsledky

Kvalita života podmíněná zdravím byla hodnocena v osmi doménách, a sice:

- Fyzické funkce = Physical function
- Fyzické omezení rolí = Role limitation - physical
- Emoční omezení rolí = Role limitation - emotional
- Fyzické a emoční omezení sociálních funkcí = Social functioning
- Bolest = Pain
- Duševní zdraví = Mental Health
- Vitalita = Vitality
- Všeobecné vnímání vlastního zdraví = General Health Perception

Přehled výsledků příslušníků PČR ve velitelských funkcích a jejich srovnání s evropskými populačními normály uvádíme v tabulce č. 1

V doménách Fyzické funkce, Emoční omezení rolí, Bolest, Duševní zdraví a Vitalita vykazují naši přísluš-

níci PČR ve velitelských funkcích statisticky významně vyšší kvalitu života podmíněnou zdravím, nežli evropský normál.

V doméně Všeobecné vnímání vlastního zdraví vykazují naopak naši příslušníci PČR ve velitelských funkcích statisticky významně horší výsledky nežli evropský normál. V doménách Fyzické omezení rolí a Fyzické a emoční omezení sociálních funkcí jsme neshledali prakticky žádné rozdíly. Grafické znázornění těchto skutečností podává graf č. 1.

Současný synoptický přehled výsledků příslušníků PČR ve velitelských funkcích a příslušníků PČR v činné službě v nevelitelských funkcích a srovnání těchto dvou souborů mezi sebou uvádíme v tabulce č. 2.

Z výsledků je dobře patrné, že kvalita života podmíněná zdravotním stavem je u velitelských kádrů vyšší nežli u nevelitelských v doménách Emoční omezení rolí a Vitalita. Tyto shledané rozdíly ve prospěch skupiny ve velitelských funkcích jsou statisticky významné.

V doménách Fyzické omezení rolí a Bolest jsou výsledky skupiny ve velitelských funkcích též lepší nežli u kontrolní skupiny. V doméně Všeobecné vnímání vlastního zdraví je stav skupiny ve velitelských funkcích statisticky významně horší, nežli kontrolní skupiny. Grafické znázornění těchto skutečností podává graf č. 2.

Diskuse

Kvalita života podmíněná zdravotním stavem je u našich policistů, a to i ve velitelských funkcích, v naprosté většině ukazatelů statisticky významně vyšší/lepší, nežli evropské normály. Pouze v ukazateli/doméně Všeobecné vnímání vlastního zdraví je statisticky významně nižší. Tento fakt je na jedné straně výborným vysvědčením pro personální politiku v resortu, a potvrzením uvážlivého a zodpovědného povyšování do hodností a ustanovování do funkcí, na druhé straně ukazuje, že tyto kvalitní kádry jsou vystaveny zvýšeným nárokům, jejichž dopad na vlastní zdraví vnímají negativně. Aforisticky řečeno, objektivně jsou ve výborném stavu, ale stojí je to hodně sil.

Kvalita života podmíněná zdravotním stavem u našich policistů ve velitelských funkcích je (pro autory poněkud překvapivě) buďto stejná nebo vyšší ve srovnání se skupinou ostatních policistů v činné službě, s výjimkou ukazatele/domény Všeobecné vnímání vlastního zdraví. Tento fakt opět potvrzuje vysokou kvalitu a uvážlivost personální práce v resortu, a zároveň poukazuje varovně na vysoký stupeň zátěže velitelského sboru, který si jeho příslušníci subjektivně uvědomují a promítají do svého vnímání a vlastního konceptu své osoby.

Závěr

Kvalita života podmíněná zdravotním stavem, vyjádřená jako index Health Related Quality of Life- HRQOL je u našich policistů vysoká. Je stejná nebo vyšší nežli je evropský normál/standard. Policisté ve velitelských/

vedoucích funkcích vykazují výsledky stejné nebo lepší nežli jejich podřízení.

Jedinou výjimkou je ukazatel/doména Všeobecné vnímání vlastního zdraví, kde vykazují výsledky statisticky významně horší.

Pro udržení tohoto stupně kvality bude nezbytné plně využívat, případně dále posílit a rozšířit systém rekondičně/rekreačních programů a projektů pro tyto cílové osoby.

Kvalita života podmíněná zdravotním stavem je vhodným ukazatelem stavu příslušníků PČR, a též vhodným ukazatelem vyhodnocování účinnosti a účelnosti prováděných programů rekondice a rekreace.

Jako praktický závěr navrhuje zařadit její hodnocení jako základní nástroj v personální práci Policie České republiky a zejména jako základní nástroj pro vyhodnocování výsledků a efektivnosti vynaložených prostředků při všech programech a projektech směřujících ke zlepšení kvality lidských zdrojů jak ve sboru PČR, tak v resortu Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti.

Introduction.

Health Related Quality of Life – HRQOL has become an unavoidable attitude and method how to assess the individual human beings as well as the whole population groups. This tendency and trend has become an overall habit also in this country during last 10 years. The status of „positive health“ is detected by means of these methods, as well as the impact of social and health care interventions.

Special importance of this method could be seen mainly in population groups which are handicapped, or extremely stressed and exposed to social, psychological and biological pressures, as are mainly:

- **helping professions** , physicians, health care workers and specialists, social workers, clergy, and
- **law and order enforcement professions.** (police, gendarmerie, correctional services etc.

By means of HRQoL assesment the effect and effectiveness of human resources specialist , officers and departments can be evaluated and be assessed and the quality of human resources in pertinent institutions can be assesed as well. Also the status of human resources exhausting and burn-out fenomenon presence can be detected and evaluated. .

The aim of authors in this pilot study has been to assess on the sample of South Bohemia Police:

- HRQoL of Police rank and file staff on active duty,
- HRQoL of Police higher officers ,
- The results obtained compare, and compare those data and results with European standards.

Method

SF-36 Questionnaire- tool, type generic, has been used and the data processed , in cooperation with Europan

Medical Agency, EMA- services Ltd., using the procedure after Jenkinson, as published previously.

Probands

103 rank and file Policemen on active duty, and 111 Police higher ranking officers in South Bohemia Department of the Police of the Czech Republic were included as probands.

Results

HRQoL has been assessed in 8 domains, which are as follows:

- Physical function
- Role limitation - physical
- Role limitation - emotional
- Social functioning
- Pain
- Mental Health
- Vitality
- General Health Perception

The synoptical survey of the results obtained from higher ranking Police officers and the comparison with European population standards see table No. 1.

In domains Physical Functioning, Role limitation-emotional, Pain, Mental Health and Vitality this group shows significantly higher HRQoL scores, than European standards.

In the domain General Health Perception this group presents significantly worse results when compared with European standard. No differences were detected in the domains Social functioning and Role limitation-emotional. The graphical scheme see Picture No.: 1.

The synoptical survey of the results obtained from higher ranking officers and rank and file staff and the comparison of both groups see Table No.: 2.

HRQoL in higher ranking officers is better when compared with rank and file staff in domains Role limitation-emotional, and Vitality. These differences are statistically important, on 5% level.

In domains Role limitation-physical and Pain the results in higher ranking officers are better than rank and file data, but these differences do not reach the threshold of statistical significance. In the domain General Health Perception the higher ranking officers show worse results than rank and file staff group. The graphical scheme see picture No.: 2.

Discussion.

The HRQoL of Czech Police staff is in general (rank and file as well as higher ranking officers) better than European standards. Just in the domain General Health Perception the score of HRQoL in Police staff is statistically significantly worse. On one hand side, these facts confirm very good personal policy and human resources policy in Czech Police and seem to confirm the high degree of responsibility in decisions - making procedure of the appointment to higher ranks. On the other side, the results implicate the idea, that those high-quality human resources are exposed to situations which result

in their own personal feeling of negative impact on their health status. To express it in laconic afforistical form, they are in a very good status, and pay a quite high price for it.

HRQoL in higher ranking officers is (and it is a surprise for authors) the same or better when compared with rank and file group, with just one exception, i.e. that of General Health Perception. Also this fact seems to confirm the high level of personal resources agenda in Czech Police. At the same time it confirms the high degree of stress to which these higher ranking officers are exposed. They are aware of this fact and project those feelings into their subjective assessment of the general health perception and into the conceptualisation of their own personality.

Conclusions.

Health Related Quality of Life, when tested and indexed as the HRQoL scores is in our policemen very high. It is the same or better than that of European standards/normals. Our policemen in leading positions - the higher ranking officers - show the same or better results than their rank and file staff/subordinates.

The only one exception is the domain of General Health Perception. In this domain, the results of higher ranking officers are statistically significantly worse. The leaders of South Bohemia department of the Police of the Czech Republic seem to be a group of excellence, when regarded from the point of view of their HRQoL.

To maintain and preserve this high quality level, the implementation and lasting performing of reconditioning and rehabilitation programmes and schemes seem to be inevitable and reasonable. Not only is the HRQoL scoring a practical tool for the assessment of the personal resources quality, but, in the same time, it is a tool for the assessment of the efficacy and effectiveness of those programmes and schemes, i.e. those of reconditioning and rehabilitation.

The authors strongly recommend to implement the HRQoL assessment as a constitutive part of all activities in personal agenda and human resources agenda in the Police of the Czech Republic. The main field should be its use as the tool for the evaluation and assessment of the efficacy and effectiveness of the financial sources spent in the programmes and projects aiming at the human resources quality improvement in the spheres of the Ministry of Interior and the Ministry of Justice in general, and in the Police of the Czech Republic and the Correctional Services of the Czech Republic in particular.

Table No.: 1: HRQoL of the Policie of the CR- higher ranking officers, compared with European standards.

Specimen 1:	Policie ČR 2 – Headquarters n = 111								
	PF	RP	RE	SF	P	MH	EV	GHP	CH
x	91,71	84,91	89,19	85,36	84,88	77,26	71,31	68,33	48,87
s ²	79,95	735,13	643,89	343,11	384,37	160,28	183,65	238,44	162,02
s	8,94	27,11	25,37	18,52	19,61	12,66	13,55	15,44	12,73

Specimen 2:	Oxford								
	PF	RP	RE	SF	P	MH	EV	GHP	CH
x	88,40	85,82	82,93	88,01	81,49	73,77	61,13	73,52	
s ²	323,28	895,90	1008,70	383,38	470,46	297,22	386,91	470,46	
s	17,98	29,93	31,76	19,58	21,69	17,24	19,67	21,69	

	PF	RP	RE	SF	P	MH	EV	GHP
u	3,81	0,35	2,57	1,50	1,81	2,87	7,81	3,50

u-critical value = 1,64 ,iff u- calculated is higher then u-critical, then the difference is statistically significant

- PF= Physical function
- RP= Role limitation – physical
- RE= Role limitation – emotional
- SF= Social functioning
- P = Pain
- MH= Mental Health
- EV= Vitality
- GHP= General Health Preception

Graphical picture No.:1: HRQoL of the Police of CR- higher ranking officers = Headquarters, and European standards= Oxford.

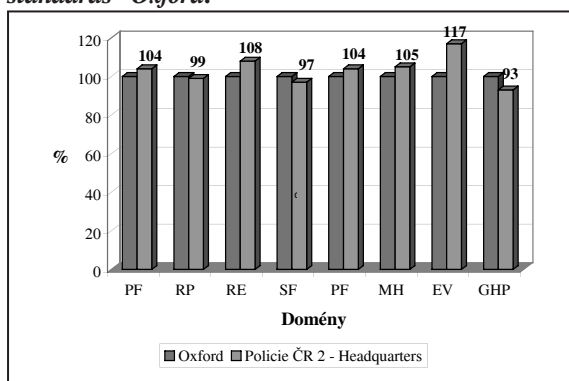

Table No.: 2 HRQoL of higher ranking officers of Police of CR= Headquarters, compared with rank and file staff= Policie ČR.

Specimen 1:	Policie ČR 2 – Headquarters n = 111								
	PF	RP	RE	SF	P	MH	EV	GHP	CH
x	91,71	84,91	89,19	85,36	84,88	77,26	71,31	68,33	48,87
s ²	79,95	735,13	643,89	343,11	384,37	160,28	183,65	238,44	162,02
s	8,94	27,11	25,37	18,52	19,61	12,66	13,55	15,44	12,73

Specimen 2:	Policie ČR n = 103								
	PF	RP	RE	SF	P	MH	EV	GHP	CH
x	92,57	82,28	81,23	86,29	81,23	77,71	67,33	73,35	51,94
s ²	95,08	990,67	985,33	350,47	537,05	216,73	267,39	300,67	311,76
s	9,75	31,47	31,39	18,72	23,17	14,72	16,35	17,34	17,66

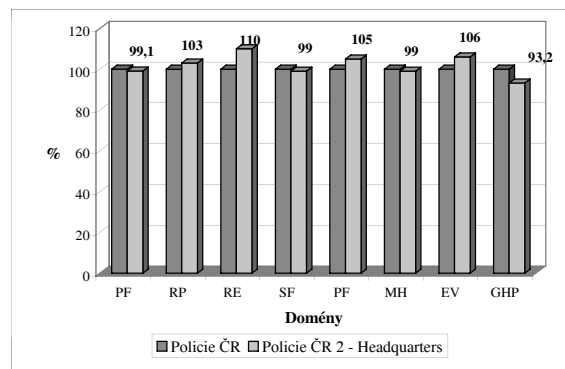
	PF	RP	RE	SF	P	MH	EV	GHP
u	0,67	0,65	2,03	0,36	1,24	0,24	1,93	2,23

u-critical value = 1,64 ,iff u- calculated is higher then u-critical, then the difference is statistically significant

- PF= Physical function
- RP= Role limitation – physical
- RE= Role limitation – emotional
- SF= Social functioning
- P = Pain
- MH= Mental Health
- EV= Vitality
- GHP= General Health Preception

Graphical Picture No.:

.2 HRQoL of the higher ranking officers of the Police of CR=Headquarters,, compared with rank and file staff= Policie ČR.

Reference (Literatura):

Aalto, A-M., Uutela, A & Aro, A.R. 1997. Health related quality of life among insulin-dependent diabetics : Disease-related and psychosocial correlates. Patient Education and Counseling, 30:215-225.

Antonovsky, A. 1979. Health, stress and coping. San Francisco : Jossey-Bass.

Babbie, E. 1990. Survey research methods. Belmont, CA : Wadsworth.

Babbie, E. 2001. The practice of social research. Belmont, CA : Wadsworth.

Baker, F. & Intagliata, J. 1982. Quality of life in the evaluation of community support systems. Evaluation and Program Planning, 5: 69-79.

Bless, C. & Kathuria, R. 1993. Fundamentals of social statistics : An African perspective. Kenwyn : Juta.

Bless, C. & Higson-Smith, C. 1995. Fundamentals of social statistics : An African perspective. 2nd ed. Kenwyn : Juta.

Diener, E. & Fujita, F. 1995. Resources, personal strivings and subjective well-being : A nomothetic and idiographic approach. Journal of Personality and Social Psychology, 68:926-935.

Diener, E. & Suh, E. 1997. Measuring quality of life : Economic, social and subjective indicators. Social Indicators Research, 40(12): 189-216.

Evans, D.R., Pellizzari, J.R. Culbert, B.J. & Metzzen, M.E. 1993. Personality, marital and occupational factors associated with quality of life. Journal of Clinical Psychology, 49:477-485.

Frisch, M.B. 1994. Manual and treatment guide for quality of life inventory. Minneapolis : National Computer Systems, Inc.

Hampton, N.Z. 1999. Quality of life of people with substance disorders in Thailand : An exploratory study. Journal of Rehabilitation, 65(3):42-48.

Irvine, E. J., 1993. Quality of life measurement in inflammatory bowel disease. Scandinavian Journal of Gastroenterology Supplement, NORWAY,1993,pp 36-39.

Jenkinson, C., Layte R., Wright L., Coulter A., 1996. The UK SF-36 : An Analysis and interpretation manual. A guide to health status measurement with particular reference to short form 36 health survey. Oxford : Health Services Research Unit. March 1996

Lane, R.E. 1994. Quality of life and quality of persons. Political Theory, 22(2):219-252.

Leedy, P.D. 1989. Practical research : Planning and design. New York : Macmillan.

Madge, J. 1963. The origins of scientific sociology. London : Tavistock.

Mitchell, M. & Jolley, J. 2001. Research design explained. Fort Worth : Harcourt.

Müller, V. 1992. A place in the sun : Quality of life in South Africa. Indicator SA, 9(4):101-108.

Müller, V. 1996. The relevance of personal domain satisfaction for the quality of life in South Africa. South African Journal of Psychology, 18(3):69-75.

Müller, V. 1998. Quality of life in South Africa : Post-apartheid trends. Social Indicators Research, 43:27-68.

Müller, V. Schlemmer, L. & Du Toit, S.H.C. 1987. Quality of life in South Africa : Measurement and analysis. Pretoria : Human Sciences Research Council.

Nordenfelt, L. 1993. Quality of life, health and happiness. Aldershot, Hants: Avebury.

Oxford Healthy Life Survey. 1992.

Oxford Healthy Life Survey 1991/2, HSRU, Oxford, England, Great Britain

Petr, P. 1999. Kvalita života u nespecifických střevních zánětů.(Health related quality of life in inflammatory bowel disease in the Czech Republic). Kontakt, 1(2):26-30.

Petr, P. 2000. Dotazník SF-36 o kvalitě života podmíněné zdravím (The SF-36 Questionnaire in the Assessment of the Health Related Quality of Life,HRQOL) Kontakt, 2 (1): 26-29.

Petr, P. 2001. Kvalita života u příslušníků Policie České republiky.Využití dotazníku SF-36 v praxi (Health related quality of life of Czech police members on active duty. A practical use of SF-36 questionnaire). Proceedings of a Clinical Seminary, Regional Hospital of South Bohemia, České Budějovice, Czech Republic, September 19th, 2001. (13 pages) A particular booklet, this is a serial seminary of our Postgraduate School of Medicine, and I have presented this theme of ours.

Petr, P., Zášková P., Vondrouš P.,Soukupová A., Kalová H., 2001. Regionální standard " Kvality života podmíněné zdravím" – HRQOL.(The Regional Standard of the Health Related Quality of Life-HRQOL)Kontakt, 3 , 2001.

Rubin, A. & Babbie, E. 1997. Research methods for social work. Pacific Grove : Brooks/Cole.

Ware, E.J.,Sherbourne, C.D., 1992. The MOS 36-item short form health survey (SF-36). Conceptual framework and item selection. Medical Care (USA), 30(6):473-483, Jun.

Petr Petr, doc. MUDr PhD (1,2,3), Veselý Milan Bc. (4), Möller Paul, prof. PhDr.(6),

Dolista Josef, prof. Dr. ThDr. PhD (2,3), Kalová Hana Mgr. (1,2,3,5),

Vesna Šendula-Jengi, prim. MUDr Mgr. Scient., (7)

- 1) Pracoviště klinické farmakologie, Nemocnice České Budějovice a.s.,Czech Republic
- 2) Pracoviště klinické farmakologie, Katedra veřejného a sociálního zdravotnictví Zdravotně sociální fakulta Jihočeské University v Č.Budějovicích, Czech Republic
- 3) Vysoká škola evropských a regionálních studií o.p.s., Č.Budějovice,Czech Republic
- 4) Policie České republiky, Správa Jihočeského kraje, Č.Budějovice,Czech Republic
- 5) Nadační fond EMA, European Medical Agency, Č.Budějovice, Czech Republic
- 6) North West University, Potchefstroom Campus, South Africa
- 7) Psihijatrija Rab, Kapor, Rab, Hrvatska (Republic of Croatia)

Address:

*Asoc. prof. Petr Petr MD, PhD, Vice-Rector,
College of European and Regional Studies, Žižkova 4/6
370 04 Budweis, Czech Republic
e-mail: petr@vsers.cz*

NUTRACEUTICKÝ VLIV FERMENTOVANÝCH MASNÝCH PRODUKTŮ NA MIKROFLORU TRÁVICÍHO TRAKTU U ČLOVĚKA. HELICOBACTER PYLORI A JEHO VÝZNAM

Nutraceutical impact of fermented dry meat products on human digestive system microflora.
H. pylori and his role

Petr Petr, Josef Dolista, Hana Kalová, Alexandra Soukupová, Zdeněk Velikovský

Souhrn:

Autoři podávají přehled příznivého dopadu fermentovaných produktů obecně, a fermentovaných suchých masných produktů zvláště, na mikrofloru trávicího traktu u člověka. Zvláštní důraz je kladen na vysvětlení významu kolonisace H. pylori pro zdravotní stav a možné efekty potravy na eliminaci H. pylori u člověka.

Klíčová slova: Fermentované suché masné produkty, mikroflora trávicího traktu, H. pylori, eliminace, Probiotika, Prebiotika, Synbiotika.

Summary:

Authors present the survey of the impact of fermented products in general, and fermented dry meat products in particular, on the microflora of human digestive system. The main stress is put upon the H. pylori role and its impact on the health status, and the potentially beneficial influence of food on H. pylori in humans.

Key words: Fermented dry meat products, microflora of human digestive system, H. pylori, elimination, Probiotics, Prebiotics, Synbiotics.

Úvod

V návaznosti na naše předchozí sdělení (23) ve kterém diskutujeme pojmy probiotika, prebiotika a synbiotika (16,23,28) a podáváme přehled jejich jak prokazaného, tak potenciálního příznivého vlivu na lidský organismus, přistupujeme nyní k jedné užší oblasti zájmu. Je to oblast soustředěného zájmu jak výzkumníků, tak producentů potravin.

Je jí vliv probiotik, zejména ve fermentovaných produktech, na mikrofloru lidského trávicího systému. Velký a soustředěný zájem trvá v těchto souvislostech zejména o mikrofloru střevní, a dále o kolonizaci proximálnějších částí gastrointestinálního traktu, tj. žaludku a dvanáctníku, *Helicobacterem pylori*. (8, 13,19,20,21,22).

Probiotika, prebiotika a synbiotika, zejména ve formě fermentovaných mléčných, (4,26,30) a nověji i fermentovaných sušených masných produktů, (17,24,27) jsou studována a hodnocena co do jejich schopnosti příznivě ovlivnit a snížit frekvenci výskytu dysmikrobiálních průjmů, laktosové intolerance, zácpy, projevů dráždivého tračníku (5) a zejména přítomnosti kolonisace trávicího traktu *Helicobacterem pylori* (*H. pylori*) (1,2,4,5,8,13, 23). Tyto úvahy logicky vedou ke snahám, zčásti již dnes úspěšným, prokázat příznivý vliv požívání těchto produktů i na imunitní systém, na prevenci zhoubných nádorových onemocnění a to zejména kolorektálního karcinomu.

Helicobacter pylori v humánní patologii

Od roku 1985 trvá zájem výzkumníků, klinických i praktických lékařů a můžeme říci celé odborné veřejnosti, o zvláštního mikroba s názvem *Helicobacter pylori*. Běžně se zkráceně označuje jako *H. pylori*. Jeho jméno dobře vystihuje jak jeho vzhled (helix = hlemýžď, spirála) tak místo, kde se nejvíce u člověka vyskytuje, totiž pylorus – terminální část žaludku, ve které pylorický kanál končí svěračem – pylorem. Je to krátká 2 až 3x spirálovitě ohnutá tyčka, na jednom pólu opatřená 2 až 3 bičíky. Objeven byl v polovině 80. let v Australii, a v našem odborném kontextu je diskutován již od roku 1990 (20,21,22). Tento mikrob je naprosto jedinečným - unikátním příkladem adaptace na extrémní podmínky. Přežívá a prospívá tam, kde jiné mikroorganismy rychle hynou, totiž v lidském žaludku, jsa exponován žaludeční šťávě, a v ní zejména kyselině solné. Tento husarský kousek mu umožňuje jeho enzymatická výbava. Obsahuje ureázu (je po mikrobech kmene *Proteus* nejsilnějším známým producentem ureázy) a rozkládá všudypřítomnou močovinu až na amoniak, a amonný iont NH_4^+ . Touto silnou zásadou vytváří kolem sebe obláček amoniaku a hydroxidu amonného, jakési chemické aktivní brnění, které zcela neutralisuje kyselinu chlorovodíkovou, v žaludeční šťávě přítomnou. Vymyká se tak z normy a z pravidla, že žaludeční šťáva, právě pro obsah trávicích enzymů a kyseliny solné, tráví potravu a zabíjí

mikroby. Takto si *H. pylori* nerušeně žije pod hlenem žaludečním, v přímém intimním kontaktu se sliznicí žaludku (a počátečních partií dvanáctníku). Živí se mikroklky, vystylajícími sliznici těchto partií lidského trávicího traktu, a tímto spásáním mikroklků a adhezí ke sliznici způsobuje mikrotraumata- tzv. minimální léze (20,21,2). Ty jsou posléze východiskem tvorby vředů. Dlouhodobá přítomnost *H. pylori* v žaludku, zejména, byla-li sledovaná osoba kolonizována v útlém dětském věku, kdy ještě neměla plně rozvinutou tvorbu kyseliny solné v žaludku, vede ke vzniku chronické gastritidy. Zřejmě po letitém trvání tohoto stavu vede i ke zvýšení pravděpodobnosti výskytu rakoviny a dalších nádorů v žaludku.

Platí přitom zásada, čím časněji se člověk *H. pylori* „nakazí“ a čím méně přitom produkuje kyseliny solné, tím méně pravděpodobný je u něho vznik vředové nemoci žaludku a duodena, a tím pravděpodobnější je vznik chronické gastritis. V dospělosti je u těchto osob vyšší pravděpodobnost rakoviny žaludku. Čím později se člověk nakazí, lépe řečeno kolonizuje, *H. pylori*, a čím vyšší má produkci kyseliny solné v žaludku, tím větší je pravděpodobnost, že onemocní vředovou nemocí žaludku a dvanáctníku.

Z geografického a geopolitického hlediska je zajímavé, že prvně zmíněné stavy, to jest časná kolonisace *Helicobacterem pylori* dětství a nedostatečná produkce kyseliny solné, jsou velmi rozšířené v tzv. třetím světě, zejména v teplém pásmu (tropy, subtropy). Naproti tomu situace pozdní kolonisace *Helicobacterem pylori* na prahu dospělosti či až v dospělosti, a dobrá/vysoká produkce kyseliny solné jsou typické pro obyvatele vyspělých zemí v pásmu mírném. Tomu odpovídají i zjištěné prevalence gastritidy, nádorů žaludku a vředové nemoci žaludku a duodena, které mají shodnou geografickou a geopolitickou či socioekonomickou distribuci.

Kromě vředové nemoci žaludku a dvanáctníku je význam *H. pylori* intensivně zkoumán a studován též u Crohnovy nemoci, a v poslední době i u pacientů u nichž se vyskytla rosacea.

U Crohnovy nemoci jsou popsány případy, kdy eradikace *H. pylori* vedla k navození remise. (Mantzaris a spol., 2004, citováno dle 13). U těchto případů nebyla pozorována žádná souvislost mezi typem eradikační terapie, a dosaženou remisí Crohnovy nemoci. Autoři sami zdůrazňují, že jejich nálezy nelze interpretovat ve smyslu možné etiologické role *H. pylori* při vzniku, vyvolání a udržování Crohnovy nemoci, tj nelze zatím předpokládat, že by *H. pylori* byl příčinou této nemoci..

Klasické léčebné režimy pro eradikaci *H. pylori*

V situaci, kdy dojde k rozhodnutí, že je potřebné *H. pylori* u konkrétní osoby eradikovat, tj. zcela vymýtit,

máme k dispozici dnes již klasické léčebné postupy. Je to kombinace léků snižujících produkci kyseliny solné, tzv. Inhibitorů protonové pumpy (PPI- Proton Pump Inhibitors) s antimikrobiálními léky, které proti *H. pylori* působí jako proti infekčnímu agens.

Jsou to antibiotika a některá antimikrobiální chemoterapeutika.

Za klasickou se považuje kombinace jednoho léku typu PPI a dvou antibiotik, většinou jednoho betalaktamového a jednoho makrolidového. V našich podmínkách je takovou kombinací kupř. Omeprazol + Amoxycyllin + Clarithromycin (uvádíme generické názvy)

Jako příklad kombinace, ve které je zařazeno neantibiotické antimikrobiální chemoterapeutikum můžeme v našich podmínkách uvést Omeprazol + Metronidazol + Amoxycyllin.(20,21,22). Léčba se podává většinou po dobu 7-10. dnů. Za dalších 28 dnů po skončení této kúry se provede minuciesní vyšetření na přítomnost *H. pylori* u sledované osoby. Bývá to vyšetření endoskopické s následnou mikroskopií vzorku sliznice, kultivační vyšetření tohoto vzorku sliznice a dále jsou k dispozici metody imunologické a metody využívající produkci ureázy *Helicobacterem pylori*. Tento tzv. Urea-Breath-Test, využívá neškodných radioaktivních izotopů uhlíku, prokazatelných ve vydechaném vzduchu, pokud je osoba *H. pylori* kolonizována. Pokud není *H. pylori* těmito procedurami (použitými v určitých dohodnutých kombinacích, pro které je vyjádřeno i procento a interval spolehlivosti) po uplynutí 28 dnů prokazatelný, hovoříme o jeho **eradikaci**. Jako **eliminaci** označujeme stav, kdy nelze *H. pylori* prokázat ve vyšetřované osobě bezprostředně po skončení léčebné intervence.

***Helicobacter pylori*. Mají zde probiotika nějakou roli ?**

Tuto méně obvyklou a na první pohled provokativní otázku podrobně rozpracovává Filippo Cremonini (5) a další (2,4,13).

Snaha objevit nové, pohodlné, patient-friendly eradikační režimy pro *H. pylori* neustává. Velká pozornost je u těchto eradikačních režimů- léčebných schemat, věnována jevu compliance pacientů. Jako compliance označujeme stupeň dodržování léčebného režimu, stručně řečeno lékařovy ordinace léků, pacientem. Probiotika, živé mikroorganismy obsažené v potravě (a dle některých autorů i jejich produkty) ovlivňují příznivě zdravotní stav těch, kdo je požívají, a sice interakcí s mikroflorou cílových osob (12,23,25). Jsou zkoumána právě pod zorným úhlem snah zvýšit úspěšnost eradikace *H. pylori* na straně jedné, a zvýšit compliance pacientů na straně druhé.

Eradikační režimy, v individuálních případech či při malých skupinách intervenovaných osob jistě bezproblémové, se stávají potenciálním nebezpečím z hlediska lékové politiky, pokud bychom jimi intervenovali rozsáhlé populační skupiny. Pokud by totiž velké sku-

piny obyvatelstva užívaly současně dvě antibiotika, objevuje se významná možnost vzniku mikrobiální bakteriální resistance k těmto antibiotikům i u jiných mikrobů, nežli je *H. pylori*. Také nežádoucí účinky, které se při celosvětovém rozšíření eradikačních režimů objevují stále častěji, představují značný jak medicínský a etický, tak ekonomický problém. Tyto úvahy vedly ke konceptu promyšleného užití probiotik jako součásti celostního „managementu“ infekce *H. pylori* u velkých populačních skupin.

Koncept reciproční inhibice mezi různými bakteriálními druhy se stal podkladem a východiskem pro několik *in vitro* studií, provedených v posledních několika letech.(5) Z nich získané podklady umožnily rozšířit původní poznatky o probiotickém efektu probiotik na bakterie kolonisující tlusté střevo i na bakteriální situaci v žaludku, tedy na *H. pylori*.

Protektivní probiotický efekt je nejlépe znám ze sliznice tlustého střeva, kde několik bakteriálních druhů, z nichž nejvýznamnější jsou *Lactobacily*, prokazatelně inhibuje adhezi patogenních bakterií k povrchu sliznice, příznivě ovlivňují zdravotní stav produkci antibakteriálních látek (3,11,24), zvyšují lokální produkci IgA ve tkáni a zvyšují sekreci interleukinu 6 a 10 sliznicí. Dále vedou ke zvýšení interferonu gama, tumornekrosní faktoru alfa, stabilisují složení mikroflory tlustého střeva a mají významný efekt na integritu a permeabilitu sliznice (4,5,23). Tyto zmíněné mechanismy poměrně dobře vysvětlují a objasňují praktickou evidenci-průkaz příznivého vlivu probiotik v situacích jako jsou cestovatelské průjemy a průjemy při antibiotické léčbě.V poslední době přicházejí i zprávy o remisích navozených u ulcerosní kolitidy podáváním probiotik. Slibné jsou i zprávy o příznivém vlivu probiotik u Crohnovy nemoci (5,13). Zejména u pacientů z tzv. pouchitis, to je vzplanutí Crohnovy nemoci v operativně vytvořeném úseku střeva u opeřovaných pacientů s Crohnovou nemocí, má podání probiotik výrazně příznivý efekt (5).

Vedle probiotik přitahují zájem odborné veřejnosti v těchto souvislostech i prebiotika. Jako prebiotika označujeme nevstřebatelné součásti potravy, které interagují s mikrobiální florou člověka a mohou stimulovat či inhibovat stupeň kolonisace příslušným mikrobem, a tím příznivě ovlivnit jeho zdravotní stav.

Mezi prebiotika řadíme některé cukry (zejména inulin), vlákninu a některé bakteriální produkty (12,28).

Studie zabývající se příznivým vlivem probiotik u kolonisace *Helicobacterem pylori* se počínají objevovat kolem roku 1989. Údaje a závěry nashromážděné těmito studii vedly k možnosti přistoupit poté i ke studiím na člověku.

Preklinické studie vlivu probiotik na kolonisaci *H. pylori*

Již krátce po začátku *Helicobacterové* éry, totiž v roce 1989, byly provedeny první pokusy objasnit vliv *Lactobacillus acidophilus* na růst isolátů *H. pylori*. Jako intervenční látka byl použit supernatant tekuté kultury *L. acidophilus*. Studie prokázaly dobře patrnou inhibici růstu *H. pylori* po tomto zásahu. Tento efekt byl vysvětlován tím, že použité probiotikum, tj. *Lactobacillus acidophilus*, produkuje kyselinu mléčnou (5).

V roce 1997 se podařilo vytvořit model na zvířeti a sice na myši. Podáním *Lactobacillus salivarius* se podařilo významně snížit stupeň adheze *H. pylori* ke sliznici žaludeční.Pokud se zárodkům prosté myši podala současně kultura *Lactobacilů*, a *H. pylori*, zabránily *Lactobacily* zcela kolonisaci pokusného zvířete *Helicobacterem*. I v těchto případech mluvily výsledky pro představu, že na účinku *Lactobacilů* proti *Helicobacteru* se podílí zejména produkce kyseliny mléčné.Supernatant kultury *Lactobacilů* snižuje životaschopnost *Helicobacterů* (tzv. viabilitu), snižuje u nich produkci ureázy, kterou nezbytně potřebují k přežití v kyselém prostředí žaludku, a zabraňuje vzniku histopathologických lesí sliznice. Za nesmírně zajímavé je nutno považovat zjištění, že *Lactobacily* vedou k supresi Interleukinu 8, uvolňovaného tkáněmi po kolonisaci *H. pylori*.

Můžeme tedy považovat za prokázané, že *Lactobacillus acidophilus*, *Lactobacillus casei* – *rhamnosus* a *Lactobacillus salivarius* inhibuje růst *H. pylori in vitro*

Klinické studie vlivu probiotik na kolonisaci *H. pylori*

Již počátkem 90. let bylo možno přistoupit, na základě poznatků shromážděných preklinickými studii, ke studiím klinickým. Jako určité normativní práce možno uvést

projekty uskutečněné pracovní skupinou Marada a spol v roce 1998, Michetti a spol v roce 1999, Canducci a spol v roce 2000, Armuzzi a spol. v roce 2001, kdy tato pracovní skupina publikovala dvě rozsáhlé studie, a konečně Felley a spol v roce 2001. Podrobný přehled těchto nesmírně přínosných prací uvádějí Canducci a spol.(2) a Cremonini a spol (5). Cats a spol. (3) vytvořili skutečný mezník v tomto výzkumu v roce 2003, kdy publikovali svoji stěžejní práci: Effect of frequent consumption of *Lactobacillus* containing milk drink in *Helicobacter pylori* colonised subjects. Zcela recentně se touto problematikou zabývá Byst R. a spol (1).

Jako první parametr byl posuzován stupeň uvolňování isotopu C13 z močoviny, po testacím podání vyšetřovaným osobám. Tím bylo možno usuzovat na ovlivnění stupně kolonisace vyšetřované osoby

Helicobacter pylori, který je v tomto uspořádání jediným zdrojem ureázy v posuzovaném systému. (Tzv. Urea-Breath-Test).

Velký zájem vzbudilo překvapivé zjištění Marady a spol. v roce 1998 (viz výše) kdy byla prokázána eradikace *H. pylori* po podání *Lactobacillus acidophilus* u 50% exponovaných osob. V navazující studii na větším souboru 120 osob byla u náhodně vybrané poloviny souboru podána ke klasické trojkombinaci (viz výše) kultura *Lactobacillus acidophilus*.

V přísném vyhodnocovacím uspořádání systémem „intention-to treat“ bylo prokázáno, že klasická trojkombinace bez suplementace *Lactobacillus acidophilus* vedla k eradikaci v 70% případů, ve skupině která obdržela navíc suplementaci *Lactobacillus acidophilus* bylo dosaženo eradikace v 88% případů.

Další studie byly provedeny s *Lactobacillus casei*, var. *ramnosus*, s cílem sledovat zejména výskyt nežádoucích účinků při klasické trojkombinaci eradikační terapii. Výskyt nežádoucích účinků léčby byl ve skupině intervenované *L. casei* signifikantně nižší.

Felley a spol. se věnují zejména vlivu probiotik na densitu, tj. hustotu, kolonizace *H. pylori* v pyloru vyšetřovaných osob. (8)

Jako zdroje probiotik v těchto studiích sloužily zprvu supernatanty bakteriálních kultur, nyní se zájem výzkumníků soustřeďuje na potravinářské produkty, v jejich běžné, komerčně dostupné formě. (1,5,17,23,26,27,29,30).

Fermentované potravinářské produkty jako zdroj probiotik.

Význam fermentovaných suchých masných produktů

Zatímco fakt, že fermentované mléčné produkty (jogurty, jogurtové mléčné nápoje atd.) obsahují probiotika je dnes všeobecně znám, a marketingově využíván, zůstávaly fermentované masné produkty dlouho v pozadí.

Přitom již od roku 1995 existuje solidní vědecká báze pro zvažování příznivého vlivu probiotik z ušlechtilých suchých salámů na lidský organismus. (24). Rodriguez a spol. podali již před deseti lety (24) podrobný průkaz o produkci důležitých antimikrobiálních působků které vznikají při výrobě a zrání ušlechtilých suchých salámů. Dále se touto problematikou systematicky zabývá Christina Caseová (3) a pracovní skupina Gruder A., spol. (11).

Schillingerovi a Kröckelovi se podařilo v roce 2002 objevit a popsat nový typ *Lactobacilla*, který by mohl být typický pro fermentované masné produkty. Je jím *Lactobacillus versmoldensis*, který se v ušlechtilých suchých salámech Provensalského typu a Milanského typu vyskytuje v koncentracích až 7,8 – 8 log₁₀ na gram produktu. (27).

Nowroozi a spol. (17) přispěli k poznání významu fermentovaných masných produktů jako zdroje pro-

biotik zejména svými pracemi o *Lactobacillus plantarum* v ušlechtilých suchých. fermentovaných masných produktech.

Závěr

Z dosud shromážděných poznatků můžeme uzavřít, že probiotika mají příznivý vliv na zdravotní stav i v oblasti ovlivnění mikroflory lidského těla. Působí příznivě jak v tlustém střevě, kde snižují přítomnost mikrobů nežádoucích a zejména snižují stupeň jejich adheze ke sliznici, tak v žaludku. V žaludku snižují přítomnost a životaschopnost *Helicobacter pylori*, spolupůvodce vředové nemoci žaludku a dvanáctníku a risikového faktoru pro nádorová onemocnění žaludku.

Jako zdroj těchto probiotik může účelně sloužit komerčně dostupná potrava.

Vedle širší veřejnosti již známých fermentovaných (kysaných) mléčných produktů jsou to zejména fermentované suché ušlechtilé salámy (u nás tzv. uherského typu), které představují organolepticky vynikající a přitom nesmírně vydatný zdroj probiotických člověku prospěšných mikroorganismů a jejich produktů.

Literatura:

1. Byst R., Yoghurt with probiotics fights *Helicobacter pylori*. Active Low-Carber Forums, <http://forum.lowcarber.org/archive/index.php/t-210456.html>
2. Canducci F., Cremonini F., Armuzzi A., Di Caro S., Gabrielli M., Santerelli L., Nista E., Lupascu A., De Martini D., Gasbarrini A., Probiotics and *Helicobacter pylori* eradication, *Dig liver Dis*. 2002Sep; 34, Supl 2: S81-3
3. Case Christine, Antimicrobial peptides: New Weapons Against Disease. <http://ocawoline.pearsoned.com/bookbind/pubbooks/tfc/medilib/Applications/antiep1.html>
4. Cats.A, Kuipers E.J., Boschaerts M. A.R., Pot R. G. J., Vandenbroucke-Grauls M. J. E., Kusters J.G., Effect of frequent consumption of *Lactobacillus casei*-containing milk drink in *Helicobacter pylori* colonised subjects. *Aliment Pharmacol Ther* 2003; 17: 429-435
5. Cremonini F., Canducci F., Di Caro S., Santarelli L., Armuzzi A., Gasbarrini G., Gasbarrini A., *Helicobacter pylori* Treatment: A Role for Probiotics? *Dig Dis* 2001; 19: 144-147
6. Farmer E., R. Ihibitory Effect of Yoghurt upon the proliferation of ascites tumour cells. *J Dairy Sci*, 1987; 58: 787-8
7. Farnworth E.R., *Handbook of Fermented Functional Food* Published by C.H.I.P.S. Books, Functional Foods and Nutritional Series, 2004
8. Felley C., Michetti P., Probiotics and *Helicobacter pylori*. *Best Pract Res Clin Gastroenterol* 2003, Oct, 17 (5): 785-91
9. Fuller R., Probiotics in man and animals. *J Appl Bacteriol* 1989; 66: 365-78 New York, N.Y., 2004
11. Guder A, Wiedmann I, Sahl HG, Posttranslationally modified bacteriocins- the lantibiotics. *Biopolymers*, 2000; 55 (1): 62-73
12. Havenaar R., Probiotics: a general view. In: *Lactic acid bacteria in health and disease*. Vol 1. Amsterdam, Elsevier Applied Sciences Publishers, 1992
13. *Helicobacter Pylori* Infection. In: *The Analyst, Internet Health Report, Condition: Helicobacter pylori infection*, <http://www.digitalnaturopath.com/cond/C361305.html> Last updated: october 13, 2004
14. Knipe L., Fermented and Dried Meat Products. *Animal Science* 552.02, 2004

15. Lee C.H., Creative Fermentation Technology for the Future. Proceedings of 12th World Congress of Food Science and Technology, July 16-20, 2003, Chicago, USA Ohio State University Press, USA, 2004
16. Lilly D.M., Stiwell R.H., Probiotics. Growth promoting factors produced by micro-organisms. Science, 1965, 147: 747-8
17. Nowroozi Jamileh, Mirzaii Mehdi, A Study of the Characteristics of Lactobacillus Plantarum Isolated from Sausage in Iran. [http://www.royainstitute.org/yaakteh\(ya20-6full.htm\)](http://www.royainstitute.org/yaakteh(ya20-6full.htm))
18. Parker R.B., Probiotics, the other half of antibiotic story. Anim Nutr Health 1974, 29: 4-8
19. Petr P. et al., Lékové interakce. Vydal KÚNZ Č. Budějovice, JČT 1-7877-89, 52 str..
20. Petr P., et al., Campylobacter pylori v humánní medicíně. Succus, 2/1990, Avicenum, Praha, ČSFR, ss 1-16
21. Petr P., et al. Azithromycin (Sumamed) jeho vliv na eradikaci Campylobacter (Helicobacter) pylori. In vivo. Succus, 2/1990, Avicenum, Praha, ČSFR ss. 16-21
22. Petr P., et al., Citlivost kmenů Helicobacter pylori na Azithromycin a Metronidazol. Min. Ther. II, VI/48, 1997
23. Petr P., Kalová H., Soukupová A., Velikovský Z., Strava pro třetí tisíciletí. (Probiotika, Prebiotika, Synbiotika. Revoluce, nebo návrat ke kořenům) Auspicia, 2/1, 2004, ss. 90-95,
24. Rodriguez JM, Cintas LM, Casaus P, Horn N, Dodd HM, Hernandez PE, Gason MJ Isolation of nisin-producing Lactobacillus lactis strains from dry fermented sausages. J Appl Bacteriol. 1995 Feb; 78 (2): 109-15
25. Salminen S., Uniguess of probiotic strains. IDF Nutr News Lett 1996, 4:16-18
26. Schaafsma G., State of art concerning probiotic strains in milk products. IDF Nutr News Lett 1996, 5:23-24
27. Schillinger U, Kröckel L, Franz C.M.A.P., Bantleon A Charakterisation of a new Lactobacillus species isolated from raw fermented sausages. Research Report Series, Published by Federal Research Centre for Nutrition, Institute of Hygiene and Toxicology, Haid-und-Neu-Str. 9, D 76131, Karlsruhe, Deutschland, 2002
28. Schrezenmeier J., de Vrese M., Probiotics, prebiotics and synbiotics—approaching a definition. AJCN, Vol. 73, No: 2, 361S-364S, February 2001
29. Shah N.P., Probiotics and Prebiotics. Special Highlight: Prebiotics and probiotics, Agrofood Industry hi-tech, January/February 2004, Published by Victoria University, School of Molecular Sciences, P.O. Box 14428 Melbourne City Mail Centre, Victoria 8001, Australia
30. Sperti G.S., Probiotics. West Point, CT: AVI Publishing Co., 1971 Steinkraus K.H., Comparison of fermented foods of the East and West. United Nations University Press, Tokyo, 1993 (pp 1-12) WHO, (1996) Fermentation and Research, WHO/FNU/FOS/96.1

Address:

Petr Petr (1,2,3), Josef Dolista (2,3), Hana Kalová (1,2,3,4), Alexandra Soukupová (4), Zdeněk Velikovský (5)
1) Pracoviště klinické farmakologie, Nemocnice Č. Budějovice a.s., doc. MUDr Petr Petr, PhD
2) Pracoviště klinické farmakologie, Katedra veřejného a sociálního zdravotnictví, Zdravotně sociální fakulta JU Č. Budějovice přednosta doc. MUDr. Vl. Vurm, CSc.
3) Vysoká škola evropských a regionálních studií o.p.s., Č. Budějovice, rektor prof. Dr. Josef Dolista, ThDr., PhD
4) EMA- European Medical Agency, n.f., Č. Budějovice, předseda správní rady Mgr. Hana Kalová
5) Krajská hygienická stanice, České Budějovice, ředitel MUDr Zdeněk Velikovský, krajský hygienik Jihočeského kraje.
e-mail: petr@nemcb.cz

Z HISTORIE ŽIDŮ V JIŽNÍCH ČECHÁCH

Aus der Geschichte der Juden in Südböhmen

Eva Sotoniaková

Filozofická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava, ČR

Souhrn:

Příspěvek chce seznámit čtenáře s bohatou historií židovského obyvatelstva na území jižních Čech. Neklade si nárok na úplnost, ale chce přiblížit život lidí, na které už v tomto regionu zůstalo jen málo vzpomínek. Historická fakta doplňují úryvky z autobiografického vyprávění strakonického spisovatele Roberta Ehrmanna.

Klíčová slova: Židovský život, jižní Čechy.

Zusammenfassung:

Der Beitrag möchte den Leser mit der reichen Geschichte der jüdischen Bevölkerung auf dem Gebiet Südböhmens bekannt machen. Er beansprucht nicht die Vollständigkeit, sondern möchte das Leben der Menschen näher bringen, auf welche in dieser Region nur wenige Erinnerungen geblieben sind. Die historischen Tatsachen ergänzen die Fragmente aus den autobiographischen Erzählungen des Schriftstellers Robert Ehrmann aus Strakonice.

Schlüsselworte: Jüdisches Leben, Südböhmen.

Na území jihočeského regionu se první zmínky o židovské komunitě objevují již od poloviny 14. stol. a usidlovala se jak ve městech, tak i na venkově. Zajisté není možné v tomto krátkém příspěvku postihnout všechna místa, kde se Židé postupně usazovali a přispívali k rozvoji svého města či obce, proto se soustředíme pouze na vybraná města s vědomím, že venkovští Židé tvořili specifický fenomén, avšak málo typický pro toto etnikum. V centru pozornosti budou tedy České Budějovice, Strakonice, Vodňany, Český Krumlov a Tábor. Suchá historická fakta budou prokládána autobiografickými vzpomínkami strakonického spisovatele Roberta Ehrmanna, v jehož vyprávění plasticky vystupují jednotlivé postavičky jihočeských Židů.

České Budějovice

Počátek židovské obce se datuje do r. 1341, kdy král Jan Lucemburský dovolil dvěma židovským rodinám se zde usadit.¹ Židé bydleli v severovýchodní části města, nebylo tady ghetto. Nejstarší tradiční název ulice U černé věže „židovská“ pochází již ze středověku a připomíná, že od poloviny 14. století do r. 1505 zde byla židovská komunita.² Ke konci 15. století měla obec asi 100 členů a 10 domů v Židovské ulici. V jednom z domů - na místě domu č. 13 - byla synagoga, datována již od r. 1380 jako zděná stavba v gotickém stylu. V Hradební ulici se koncem 15. století nacházel malý židovský hřbitov. Další hřbitov byl poblíž tehdejší Rožnovské brány na levém břehu Malše. Konec 15. a počátek 16. stol. se nesl ve znamení různých pogromů

na českobudějovické Židy. Jen pro ilustraci uvedme, že např. v 80. letech 15. století vypukl požár, z něhož byli nařčeni Židé. Pak o Velikonocích r. 1494 byli zase Židé nařčeni z posměchu z Kristova utrpení, což mělo za následek protižidovské bouře. Další obvinění byla např. z trávení studní nebo zase v r. 1502 byl ukraden v zlatokorunském klášteře relikviář a dopadení lupiči se přiznali, že jej prodali českobudějovickým Židům. Tak byl jeden uvězněn – jmenoval se Izrael Uher a byl mučen a nakonec upálen. V r. 1505 pak pastýř Štefl vypověděl, že se setkal s Židem Michalem, který na něj naléhal, aby mu prodal šestiletého křesťanského chlapce, kterého pak v lese rituálně zabil a jeho krev zachytil do láhve. Českobudějovičtí Židé se dozvěděli o tomto obvinění a ze strachu uprchli z města. V prosinci 1505 pak bylo 7 Židů odsouzeno k upálení a 13 k smrti utopením. Dne 16.3.1506 vydal král Vladislav II. Majestát, který umožňoval vyhnání zbylých Židů z města. Šlo hlavně o ženy a děti. Děti bylo celkem 23 a ty byly dány do křesťanských rodin a pokřtěny. Majetek obce propadl králi a ten jej prodal městu. Synagoga v Židovské ulici byla přeměněna na katolickou kapli sv. Markéty a ta trvala až do r. 1566, pak byla zrušena a přeměněna na hospodu. Oba hřbitovy zanikly. Židé se pak do Českých Budějovic vrátili po více než 300 letech, a to po r. 1848. Prvním usedlíkem byl v r. 1849 Bernhard Kohn a v tomtéž roce byla založena Židovská náboženská obec. V r. 1890 tady žilo již 960 Židů a tvořili 3% obyvatelstva města. Také měli svého rabína a kantora a r. 1867 byl založen nový židovský hřbitov. V letech 1885-1888 byla postavena nová synagoga, ovšem bohoslužby v ní se konaly v reformním stylu

– tedy synagoga byla bez galerie pro ženy, ty seděly na stejné úrovni jako muži - a používaly se varhany. R. 1921 se hlásilo v Českých Budějovicích k židovskému náboženství 1423 osob. Nutno vzpomenout alespoň některé významné osobnosti, pocházející z Českých Budějovic, jako byl Karel Fleischmann, lékař a výtvarník; spisovatel Norbert Frýd nebo spisovatel Emil Flusser. Během druhé světové války byl v r. 1942 v Českých Budějovicích zřízen provizorní tábor, kam byli shromážděni Židé z okolí a odvezeni transportem dne 18. 4. 1942 (celkem 909 osob). Dne 5. 7. 1942 byla vyhozena do povětří synagoga a zrušena hřbitov. Z deportovaných 909 lidí z tábora v Českých Budějovicích se osvobození dožilo 30 osob.³ Po osvobození byla Židovská náboženská obec obnovena, ale bez rabína a po emigraci mnohých členů v letech 1948 a 1968 se počet tak zmenšil, že byla ŽNO přeměněna na „synagogální sbor“ přidružený k ŽNO v Plzni. Bohoslužby se zde konaly do r. 1970 a pak židovský život postupně zanikl. V r. 1992 byl na místě bývalé synagogy postaven pomník ve tvaru sedmiramenného svícnu na věžňově dlani. Také byl opravován hřbitov na Pekárenské ul. a r. 1998 byl otevřen pro veřejnost i s malou expozicí v hřbitovním domku o dějinách Židů v Českých Budějovicích.

Strakonice

Osídlení města Strakonice židovským obyvatelstvem je doloženo před r. 1482.⁴ Největšího rozkvětu dosáhlo židovské osídlení v r. 1890, kdy zde žilo 326 Židů. Souviselo to s prosperitou průmyslu a rozvojem podnikání. Počátek výroby světoznámých fezů se datuje do roku 1812, kdy správa maltéžského řádu udělila povolení pánům Wolfu Fürthovi a Mojžíši Weillovi, které je opravňovalo k obchodu se střížním zbožím, vlnou a barvivou.⁵ Roku 1899 vznikla Akciová společnost rakouských továren na fezy se sídlem ve Vídni. Po první světové válce bylo sídlo převedeno z Vídně do Strakonice a v roce 1920 vytvořena nová firma – Akciová společnost továren na fezy. V té době se již vyráběly nejen fezy, ale i vlněné látky a příkrývky, pletené zboží (hlavně svetry a pulovry), barety a čapky. Negativně zasáhla tuto továrnu r. 1920 revoluce Mustafy Kemala Atatürka v Turecku, který pod trestem smrti zakázal nošení fezů. Židovská obec vznikla ve Strakonici již počátkem 18. stol. a byla zde také synagoga, nejprve pravděpodobně dřevěná, která r. 1741 vyhořela, další vydržela asi 100 let, kdy se r. 1858 při svatebním veselí zřítla a poté byla r. 1860 postavena nová, zděná. Ta přežila nacistickou okupaci a zbořena byla teprve v 70. letech 20. stol. ze zvláště komunistických vládců. Od r. 1858 byla ve Strakonici židovská soukromá německá škola. Právo veřejné školy získala v roce 1880, ale před první světovou válkou zanikla. 1,5 km od strakonického hradu jihozápadně se nachází židovský hřbitov s nejstarším náhrobkem z r. 1736.⁶ Židovští obyvatelé Strakonice se živili obchodem, drobným

řemeslem, sběrem kůží, kostí, peří, podomním obchodováním (hauzírnictvím) a jediný zemědělec byl až na přelomu 19. a 20. století. Počet židovských obyvatel ve Strakonici postupně klesal. V roce 1930 tak zde žilo již pouze 95 Židů.

„Fuchsové byli patrně zámožní, protože podle legendy nejmladší, Erna, dokonce jednou jel na dovolenou do Ostende v Belgii.⁷ K zvýšení osobní přitažlivosti, již se mu asi u ženského pohlaví nedostávalo v žádoucí míře, oblékl si tam fez (ve Strakonici jsou dosud největší továrny na fezy na světě), nevěda, že tmavočervený druh vysokého tvaru je národní pokrývkou hlavy Egyptanů. I přichvátal k němu elegantní pán s kloboukem na hlavě a pozdravil jej po způsobu mohamedánů dotekem srdce, úst a čela pravicí a Erna nic. Netušil chuděrka, že se v Ostende setká s doopravdivým Egyptanem a copak on, pražič kávy a koloniál ve velkém ze Strakonice, věděl o mohamedánských zvycích a obyčejích! I proud hlasitě a rychle pronesené řeči v arabštině Ernou nepohnul, neboť uměl jen svůj mateřský jazyk a něco jidiš. Svědčí o jeho milé povaze, že se přiznal k tomu, že mu pan Egyptan strhl fez z hlavy a hodil jej do prachu ulice bez represálií z Ernovy strany. Tuším, že Erna již do smrti fez neoblékl.“

„Bylo tedy obchodníkům se střížním zbožím mojžíšského vyznání v Strakonici habaděj.⁸ Myslím, že spolu nemluvili, jak se na konkurenty sluší. Avšak všem se dařilo obstojně a zdá se, že se při tom neudřeli. Jen jednou vznikl mezi nimi poplach, když se s rychlostí tornáda rozšířila pravdivá bohužel zpráva, že v oboru střížního zboží etablovali se dva křesťanští společníci pod divně znějící firmou Zdráhal a Tumpach.“

Vodňany

Nejstarší písemná zpráva o Židech ve Vodňanech je z r. 1406, kdy Mikuláš Žídek daroval sukno pro místní chudé.⁹ Další zprávy se pak objevují až v 16. stol. Ovšem celé toto století je charakterizováno i soustavnou snahou Židy z města vyhnat, jak o tom svědčí např. výnos českého sněmu z r. 1541. I v dalších letech se samotné město stavělo proti usazování židovského etnika na svém území, např. r. 1544 nebo r. 1579. Proto se utváření židovské komunity datuje teprve do období třicetileté války. V té době se Židé živilí hlavně obchodem a vytvářeli tak zdravou konkurenci pro většinové křesťanské obyvatelstvo, kterému se to samozřejmě nelíbilo. Taktika židovských obchodníků totiž byla taková, že nečekali, až k nim zákazníci přijdou do krámu, ale sami nabízeli po domech své zboží, tehdy hlavně koření, plátno, slanečky, vejce, máslo, obilí a železo. I přes ekonomické úspěchy nebylo židovskému obyvatelstvu obecně dovoleno se ve městě usazovat, i když bylo jasné, že mnozí městu pomáhali svými půjčkami peněz. Počet židovských obyvatel i přesto stoupal a tak v první polovině 18. století požádali představení židovské obce magistrát o povolení stavby

židovské školy. Škola byla postavena v roce 1744. Ale protižidovská opatření pokračovala i nadále. Např. r. 1747 byl rozšířen seznam měst, kde se nesměli Židé zdržovat a patřily sem i Vodňany. Ale zřejmě si ze zákazu nic moc nedělali, neboť tady zůstali i nadále. Roku 1837 koupili pozemek, na kterém vybudovali synagogu a o dva roky později koupili od obce pozemek na zřízení hřbitova v lese Zahájeném u vesnice Pražák. V polovině 19. století pak byl evidován asi nejvyšší počet osob židovského původu v historii této komunity, totiž v r. 1857 tady žilo 237 Židů. Na přelomu 19. a 20. století začíná vznikat série továren na pletené zboží, které všechny jsou v židovských rukou. Začíná David Ehrlich r. 1893 s pletárnou na dnešním Nám. 5. května, kterou r. 1918 koupil tábořský podnikatel Gans a vlastnil ji až do r. 1926. V roce 1920 založili Artur Gans a Josef Jungmeister továrnu Blanici (dnešní Jovana). Další společník firmy Vilém Karpeles ji přeměnil na podnik na pletené zboží. Roku 1931 byla přestěhována do Českých Budějovic a ve Vodňanech zůstala výroba prádla. Třetí pletárnu založil r. 1921 Rudolf Lederer s Janem Švábem a Josefem Reichem. Na počátku 30. let 20. století se spojil Rudolf Lederer s Arturem Ganssem a postavili další továrnu, pozdější Jitex.

V roce 1852 byla dokončena nová židovská synagoga a ŽNO byla připsána r. 1860.¹⁰ Po druhé světové válce zůstala ve Vodňanech jen budova bývalé synagogy jako němý památník zaniklé židovské komunity. Od r. 1956 je budova využívána jako městské muzeum. Po r. 1989 byla započata i oprava židovského hřbitova, který byl pak zpřístupněn veřejnosti 6.9.1998. Z významných osobností připomeňme, že od června 1890 do listopadu 1899 zde žil spisovatel Julius Zeyer.

„Život hauzírnikův nebyl lehký...¹¹ Nepovažoval Boží zákon o přísném dodržování sobotního klidu za podrobení se nějaké jemu uložené povinnosti, nýbrž za krásný dar nebes, jemuž toužebně hleděl vstříc týden co týden a za nějž děkoval Hospodinu ve svých modlitbách. Nebyl si snad ani vědom toho, že čtvrté přikázání Desatera je pradávou sociální vymožeností a že příslušníci jiných vyznání museli pro celodenní klid někdy podstoupit boje, bouře, povstání a stávky.“

Český Krumlov

Židé jsou zde doloženi již v 15. století.¹² Vypovězení z města byli opět v roce 1494. Maximálního počtu dosáhli v r. 1900, a to 165 osob. V letech 1908-1910 byla vybudována na jižním předměstí Plešivec v Linecké ul. synagoga, v níž se bohoslužby konaly až do r. 1938.¹³ Je však zajímavá její další historie v této době temna. Totiž v pověstné „Křišťálové noci“ nebyla zničena, tak jako mnoho jiných na našem území, ale „díky“ historikovi Karlovi Tannichovi byla zachována. Pouze z ní byly odstraněny veškeré židovské symboly. Tannich to neudělal z lásky k Židům – byl totiž přesvědčeným nacistou – ale ozval se v něm historik. A tak synagoga vcelku ve zdraví válku přežila. V roce 1945 sloužila

jako interkonfesijní křesťanský kostel pro vojáky americké armády. V letech 1948-1968 byla využívána Církví československou husitskou a poté se z ní stal sklad. Hluboce po r. 1989 se začalo s českokrumlovskou synagogou konečně něco dít. Docela možná i proto, že vlastně v Českém Krumlově nebyla obnovena židovská obec a synagoga patřila městu. Teprve zásluhou poslední žijící židovské obyvatelky Českého Krumlova se podařilo v září 1997 vrátit synagogu zpět Židovské obci v Praze. Ta ji za symbolickou částku dlouhodobě pronajala nadaci při Mezinárodním kulturním centru Egona Schieleho a začalo se s její rekonstrukcí. Dodnes není dokončena. Rovněž se začalo s rekonstrukcí hřbitova.

„Nelze skončit „numerus“ o strakonických Židech, aniž bych se zmínil o nás dětech...¹⁴ Nebylo nás moc, ale dostávali jsme občas posily venkovskými dětmi, jež rodiče posílali do strakonické židovské školy. Učili jsme se celkem dobře, žádný z nás nic zlého neprovedl a naše uličnictví bylo zcela normální a neškodné. Zločinnost mladistvých nebyla tehdy ještě v módě, což se týká nejen židovských, ale i křesťanských dětí, jež se staly našimi celkem loyálními spolužáky, když jsme přestoupili na vyšší školy. Učební osnovy byla zcela určitě dobrá a řízená zkušenou rukou jak z Vídně, tak samosprávnými institucemi českými. Takový abiturient české střední školy byl nejen dobře připraven pro život, ale měl v sobě již zárodek člověka všestranně vzdělaného.“

Tábor

Tábor byl osídlen Židy teprve v 16. století.¹⁵ Tak, jako v jiných městech, byla i v Táboře značná netolerance k židovskému etniku a tak se během staletí setkáváme s vypovídáním Židů, se zákazem usazování se ve městě a jinými omezeními. Ovšem město přece jen židovské peníze potřebovalo. Tak v letech 1630-1640 koupili Židé malý pozemek pro hřbitov a dům pro zřízení modlitebny a vznikla malá obec. I když byl r. 1725 zaveden numerus clausus pro počet židovských rodin, přesto se jich tady již v r. 1769 nachází 18 – místo povolených 8. A počet pak léty narůstal. Jejich obchodní aktivity mohly vyvolávat poprávu závist u křesťanských spoluobčanů. R. 1844 v Táboře totiž stálo 13 židovských obchodů a 4 křesťanské. Jelikož neměli vlastní školu, vyučování se dělo soukromě. Ale židovská obec v Táboře měla i řadu rabinů, a to zřejmě již od r. 1827, až do r. 1930. R. 1885 byla zahájena stavba synagogy. O její potřebě svědčí i stoupající počet židovských obyvatel (r. 1884 bylo zjištěno 455 osob). Židé v Táboře rovněž velkou měrou zasahovali do veřejného života. Kromě již zmíněného obchodu to bylo peněžnictví nebo správa města. Také zaměstnávali velkou část obyvatel města ve svých továrnách – např. ve sladovně nebo v továrně na perleťové knoflíky. Během druhé světové války byli Židé z Tábora deportováni do koncentračních táborů dvěma transporty. Přežila

jen hrstka. Táborskou synagogu stihl smutný osud. Po roce 1945 přešla pod správu Židovské náboženské obce v Plzni, ale ta neměla dost finančních prostředků na její opravu a tak ji pronajímala komunistickým národním podnikům jako skladovací prostory. Pak v 70. letech 20. století se začal Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů o stavbu zajímat a došel k závěru, že se rekonstrukce synagogy finančně nevyplatí a že přijde levněji ji zbourat. Stalo se tak v květnu 1977.

Poznámky:

- 1) www.sweb.cz
- 2) www.pruvodce.com
- 3) Podlešák, J.: Deportace jihočeských Židů do Terezína. In Naše dny se naplnily. České Budějovice, JIH 2002, s. 125.
- 4) Cvrček, J. Z.: Strakonická židovská komunita a její pozemková kniha. In Naše dny se naplnily. České Budějovice, JIH 2002, s. 100-103.
- 5) www.fecko-as.cz
- 6) www.prachensko.cz
- 7) Ehrmann, R.: Strakoničtí souvěrci. Ze života Židů na malém městě. Praha, Sefer 1998, s.17-18.
- 8) Tamtéž, s. 25-26.
- 9) Louženský, J.: Z historie židovské komunity ve Vodňanech do poloviny 19. století. In Naše dny se naplnily. České Budějovice, JIH 2002, s. 104-107.
- 10) <http://mag.vodnany.net>
- 11) Ehrmann, R.: Strakoničtí souvěrci. Ze života Židů na malém městě. Praha, Sefer 1998, s. 40.
- 12) www.ckrumlov.cz
- 13) Cihla, R.: Synagoga v Českém Krumlově. In Naše dny se naplnily. České Budějovice, JIH 2002, s. 191-195.
- 14) Ehrmann, R.: Strakoničtí souvěrci. Ze života Židů na malém městě. Praha, Sefer 1998, s. 29-30.
- 15) Janovská, M.: Táborská synagoga. In Naše dny se naplnily. České Budějovice, JIH 2002, s. 204-209.

Address:

Mgr. Eva Sotoniaková, Th.D.

Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, ČR
e-mail: eva.sotoniakova@osu.cz

OSOBITOSTI RODINNÉHO PODNIKANIA NA SLOVENSKU

Individualities of family enterprises in Slovakia

Lubomíra Strážovská

Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovenská republika

Souhrn:

V slovenskom ekonomickom prostredí sme si významnejšie začali všímať rodinné podnikanie a skúmať jeho existenciu a rozvoj po roku 1991.

Na Slovensku existovali len torzá rodinných podnikov, ktoré pôsobili pred 40-50 rokmi. Zistili sme, že v našich knižniciach a na našich knižných trhoch absentuje literatúra tohto obsahového zamerania s výnimkou krátkych článkov alebo brožúr s univerzálnym zameraním..

Kľúčové slová: podnik, rodina, marketing, rodinné podnikanie.

Summary:

We started to attend more substantially family business and search its existence and development after 1991.

In Slovakia were only torsos of family business, which has been activated 40 – 50 years ago. We find out, that in our libraries and at our book market is absent literature of this specialization except for short articles or brochure with universal specialization.

Key words: business, family, marketing, family business.

Významnou súčasťou malých a stredných podnikov sú rodinné podniky, ktoré súvisia s inštitúciou manželstva a rodiny. Úloha rodinného podnikania a rodinných podnikov vystúpila do popredia výraznejšie v čase potreby a snahy čeliť konkurencii. Pritom nemožno povedať, že rodinné podniky patria vždy len ku skupine malých a stredných podnikov.

Rodinné podniky nie je možné definovať podľa veľkosti a zvoliť na tento účel kritériá, ktoré sa používajú vo všeobecnosti, napr. počet pracovníkov. Nie je možné ani definovať rodinné podniky podľa vlastníctva. Je teda nutné vytvoriť definíciu podľa špecifických kritérií a úloh, ktoré tieto podniky plnia. Naša legislatíva nedefinuje rodinný podnik ani rodinné podnikanie.

Na definovanie rodinného podniku možno prijať kritériá, ktoré boli prijaté Massachusetts Mutual Life Company v roku 1997. Táto spoločnosť uskutočnila výskum amerických rodinných podnikov.

Pre výskum bol rodinný podnik definovaný ako podnik, ktorý spĺňa aspoň jedno z nasledujúcich kritérií:

- majiteľ považuje svoj podnik za rodinný podnik,
- majiteľ má v úmysle odovzdať svoj podnik blízke-
mu príbuznému,
- okrem majiteľa pracuje ako riadny zamestnanec
iný člen rodiny, ktorý je súčasťou každodenného
riadacieho procesu podniku.

Z uvedených informácií vyplýva, že rodinný podnik je vytváraný manželmi, resp. viacerými členmi rodiny, ktorí však majú finančnú kontrolu podniku. Za rodinný podnik v tejto súvislosti možno považovať aj taký podnik, kde sú členovia rodiny z dvoch, resp. až troch generácií. Vo všeobecnosti sú rodinné podniky ťažko definovateľné číselne, skôr pre charakteristiku rodinného podniku treba zdôrazňovať dlhodobé perspektívy členov rodiny, osobné schopnosti, aspirácie a ciele pre budúce generácie. Rodinné podniky sú plánujúce subjekty pre budúce generácie.

Za rodinný možno označiť podnik, ktorý zahŕňa niekoľko generácií a kde faktor rodiny zasahuje do života a chodu podniku. Takýto podnik má obrazne povedané pozíciu prieniku dvoch množín – množiny podnikateľskej a množiny záujmov rodiny.

Rodinné podniky nie sú jednoduchým pracoviskom ani pre rodinných príslušníkov, ani pre ostatných zamestnancov. Vytvoriť rodinný podnik znamená prijať na seba tie najväčšie riziká v živote, pretože to vlastne znamená zmiešať pracovný a súkromný život a následne riskovať neúspech v oboch.

V úspešných podnikoch sa firemné ciele a ciele vlastníkov alebo manažérov, prípadne oboch, do určitého stupňa prekrývajú. Rodinné podniky sú unikátne ako v štruktúre, tak aj v cieľoch. Ak porovnáваме vzťah k cieľom v rodinných podnikoch so vzťahmi k cieľom v súkromných podnikoch alebo verejných korporáciách, je možné zistiť zaujímavé skutočnosti.

Prirodzenou osobitosťou rodinnej firmy je, že odzrkadľuje vzťahy v rodine – akoby kopírovala jej organizačný princíp. Niekedy to môže prinášať osoh, inokedy je to prekážkou. Na základe skúsenosti môžeme rozlíšiť tri typy rodinných firiem:

- rodičovská,
- manželská,
- príbuzenská.

V prípade rodičovskej firmy zastupuje jeden rodič, najčastejšie otec, dominantnú pozíciu majiteľa i šéfa súčasne.

V manželskej firme manželský pár vytvorí spoločný podnik v podstate dvoma spôsobmi: jeden z partnerov je vlastníkom a druhý uzavretím manželstva do firmy pristúpi, alebo manželvia vytvoria firmu ako dôsledok spoločného rozhodnutia (prípad u nás po spoločenských zmenách najčastejších). V manželskej firme môže z psychologického hľadiska fungovať niekoľko modelov. Je to napr. rodina prispôsobivá, keď sa jeden z partnerov prispôsobí požiadavkám a cieľom druhého, funguje ako komplement – doplnok. Iný prípad je rodina rivalizujúca, keď manželvia s rovnocenným vzdelaním a odborným zameraním nie sú ochotní spolupracovať, vzdať sa právomocí v prospech druhého alebo prijať podriadenosť. Model spolupracujúcej rodiny znamená, že obaja sú ochotní si vymedziť kompetencie, prijať rovný diel pri vymedzení pracovných povinností, akceptujú názory, podnety a kritiku druhého. Ak manželvia nevedia oddeliť rodinné od firemného a váhajú, či uprednostniť fungovanie rodiny alebo firmy, hovoríme o modeli nerozhodnej rodiny.

Príbuzenská firma, je taká v ktorej spoločne pracujú súrodenci alebo ich manželskí partneri, prípadne iní príbuzní. Bratské a sesterské firmy môžu mať napriek počiatocným úspechom výraznú tendenciu k rozpadu. Príčinou sú nejasne dohodnuté kompetencie, prípadne ich časté posuny a dokonca boj o ne. Bežný je pocit krivdy pri delení zisku a nezhody pri rozdeľovaní práce. Často sú medzi členmi firmy súperivé vzťahy a nedostatok spolupráce. Objavuje sa aj situácia, keď niektorý z príbuzných majiteľa firmy používa lobovanie pre svojich príbuzných a známych. To znižuje možnosť vhodného výberu zamestnancov, zmäčkujú sa kritériá prijímania, častá je aj benevolencia pri hodnotení pracovného výkonu v snahe vyhnúť sa rodinnému konfliktu. Špecifikom príbuzenskej firmy je zamestnávanie rodičov buď pre ich skúsenosti alebo ako súčasť starostlivosti o rodičov v dôchodcovskom veku. Rizikom je mentorské zasahovanie rodičov do chodu firmy alebo negatívne ovplyvňovanie personálnych vzťahov.

Rodinné firmy môžu priniesť mnohé výhody. V ekonomike znižujú náklady, členovia firmy sú zväčša zameraní pre spoločný cieľ, pracujú s nasadením, poskytujú istotu a dôveru rodinných vzťahov. Všetky tieto výhody sa ale ľahko zmenia na nevýhody, ak nezdravo fungujú osobné vzťahy v rodine. Narušené rodinné pomery negatívne ovplyvnia ekonomické

fungovanie firmy. Nezdravo fungujúce rodinné a príbuzenské vzťahy nemôžu vytvoriť zdravo fungujúcu rodinnú firmu.

Ako sme už uviedli, rodinný podnik zahŕňa prelínanie dvoch inštitúcií – rodiny a podniku. Tento fakt robí riadenie podniku neuveriteľne náročným a zložitým. Snahou je zosúladiť vzťahov medzi jednotlivými členmi rodinného podniku.

Podnikateľský subjekt je považovaný za rodinný podnik, aj keď je identifikovaný najmenej dvoma generáciami rodiny, keď sú vzájomne spojené podnikateľskou politikou. Ako rodinné podniky s rodinnými vzťahmi môžu byť potom definované tie, u ktorých sa vyskytuje jeden alebo viac z nasledovných znakov:

- **rodinné vzťahy sú väzbou medzi členmi rodiny a určujú úspešnosť riadenia,**
- **manželky alebo deti súčasného alebo predchádzajúceho riaditeľa sú členmi správneho aparátu,**
- **najdôležitejšie strategické hodnoty podniku sú identifikované spolu s rodinou vo formálnych alebo neformálnych organizačných vzťahoch,**
- **všetci členovia rodiny, ktorí sa zúčastňujú podnikania, cítia sa byť viazaní udržať a rozvíjať podnik, a to aj v situácii, keď je rodinný podnik stratový,**
- **pozícia člena rodiny v podniku vyplýva z postavenia v rodine,**
- **kariéra každého člena rodinného podniku (člena rodiny) je podmienená predstavami a požiadavkami ostatných členov rodiny.**

Ako uvádzam vo svojej publikácii¹ - Ideálnym vzorom pre malé a stredné podnikanie i rodinné podnikanie je susedná krajina – Rakúsko.

Po roku 1945 boli v Rakúsku mnohé poľnohospodárske farmy prebudované na samostatné vidiecke penzióny a hostince. Oblíbenými sa stali najmä vďaka pozitívnemu postojom obyvateľstva k návštevníkom a pohostinnosti, čo vyplýva z mentality obyvateľov Rakúska. V Rakúsku môžeme sledovať dlhodobú prestavbu a výstavbu objektov rodinami na objekty cestovného ruchu.

Javom, ktorí môžeme v tejto krajine sledovať je aj využívanie vlastných rodinných domov a chat na ubytovacie a stravovacie zariadenia pre turistov. Rodina a rodinný podnik využíva na poskytovanie služieb a podnikanie svoj rodinný dom a svoj majetok. Jednotlivé ubytovacie a stravovacie zariadenia vždy nesú meno – obchodné meno rodiny alebo rodinnej firmy. V rodinnej firme pracuje celá rodina, pracovné povinnosti sú rozdelené medzi všetkých členov rodiny. V manželskom páre väčšinou manželka sa zamestná v rodinnej firme, ktorej vlastníkom je manžel a pomáha rozvíjať rodinnú firmu. Vykonať rozmanité činnosti.

Osobitosti vývoja rodinného podnikania

Podnikatelia v oblasti rodinného podnikania nie sú celkom spokojní so svojou činnosťou a ich doterajšia podnikateľská činnosť nespĺňa vždy ich predstavy. Ide o náročnú skutočnosť zladíť tvrdé, nekompromisné až agresívne črty podnikateľskej činnosti s citovým a tolerantným ovzduším rodiny. Ide osobitne o ženy podnikateľky, ktoré majú vedomosti i skúsenosti a vykonávajú svoju podnikateľskú činnosť popri výchove detí, starostlivosti o rodinu a popri inom spoločenskom živote.

Z predchádzajúcich našich výskumov vyplývajú ďalšie závery:

- zakladateľmi rodinných podnikov sú prevažne muži a vo výrazne menšej miere ženy;
- v rodinnom podnikaní súčasných rodinných podnikov pokračuje len asi 1/5 potomkov a zvyšok sú v podstate primárni zakladatelia rodinného podniku;
- vo výskumoch minulých rokov sa tiež ukázalo, že veľmi výraznou právnou formou v rodinných podnikoch je s. r. o. Rodinné podniky pôvodne v právnej forme podnikania ako fyzické osoby, po čiastočnom rozvoji firmy zvolili inú právnú formu, prevažne s. r. o.;
- najviac rodinných podnikov sa zaoberá predajom spotrebného tovaru a v rámci toho predajom potravín. V celom našom doterajšom výskume sa ukázalo, že je menšie zastúpenie remesiel ako predmetu podnikania;
- analyzovali sme tiež skutočnosť, či rodinné podniky majú pobočky, resp. iné organizačné zložky. 3/4 respondentov uviedlo, že neprevádzkuje žiadnu pobočku;
- v našich minulých výskumoch počet rodinných zamestnancov v trvalom pracovnom pomere vo vzťahu k cudzím zamestnancom predstavoval 40 %. Uvedený podiel je vypočítaný len z tých rodinných podnikov, ktoré zamestnávajú cudzie pracovné sily;
- pokiaľ ide o financovanie rodinných podnikov, pri ich založení využilo 70 % vlastné zdroje. V ďalších rokoch rozvoja rodinného podniku podnikatelia vo väčšej miere využívali vlastné zdroje – približne 80 % podnikateľov;
- pokiaľ ide o strategické rozhodovanie, približne 1/4 rodinných podnikov ponecháva túto funkciu zakladateľovi rodinného podniku, ktorý rozhoduje sám. Len asi v 1/4 rodinných podnikov rozhoduje celá rodina, a podiel tých rodinných podnikov, kde sa rozhodovania zúčastňujú okrem rodiny aj cudzí zamestnanci, predstavuje 10 %;
- problémy, s ktorými sa rodinné podniky pri zakladaní stretávajú, sú predovšetkým finančného rázu;
- problémy, s ktorými sa rodinné podniky stretávajú v rozvojovej fáze existencie podniku, možno vidieť okrem finančných otázok predovšetkým v narastajúcej konkurencii a pri získavaní trhového podielu a nesolventnosti obchodných partnerov;
- cieľom podnikania u 1/2 rodinných podnikov je zisk, približne 1/3 sa usiluje len o prežitie na trhu a kladie si to za cieľ. Približne 13 % rodinných podnikov usiluje o rast podielu firmy na trhu;
- výhody rodinného podnikania boli predmetom nášho niekoľkonásobného výskumu v uvedenej oblasti. V rokoch 1998 – 2000 respondenti ako výhodu rodinného podnikania uviedli je to súdržnosť rodiny, bezkonfliktné vzťahy, zlepšenie finančnej situácie rodiny, umožnenie pracovnej príležitosti členom rodiny, seberealizácia, dobrá spolupráca, spoločné záujmy, istota, možnosť riešenia problémov kedykoľvek, väčšia zainteresovanosť pri dosahovaní cieľov. V rokoch po vstupe do EU predpokladajú obchodovanie so zahraničnými partnermi;
- ako nevýhody uviedli majitelia rodinných podnikov v roku 1999 – 2000 vysoké riziko podnikania a obavy zo skutočnosti, že investovaný kapitál do rodinného podniku nebude návratný, čím bude poškodená celá rodina. Niektorí sa domnievajú, že rodinné podnikania zmenilo život rodiny v tom zmysle, že v prospech úspešného chodu firmy musia obetovať všetok svoj voľný čas, rodinné podnikanie im prináša stres a problémy psychického charakteru. Síce ojedinelé, ale vyskytli sa stanoviská, podľa ktorých rodinné podniky predstavujú zasahovanie do súkromného života rodiny. Približne 3 % rodinných podnikov uvádza konflikty vznikajúce na pracovisku medzi vlastnými rodinnými zamestnancami. Viacerí majitelia rodinných podnikov pripomínajú, že vzniká viac konfliktov medzi rodinnými zamestnancami navzájom ako medzi rodinnými a cudzími zamestnancami. Tento problém možno vidieť tak, že cudzí zamestnanci v rodinných podnikoch preferujú bezkonfliktnosť situácie z obavy o zamestnanie. Niektorí majitelia (približne 8 %) rodinných podnikov uvádzajú, že konflikty môžu byť dôvodom pre zmenu rodinnej firmy na nerodinnú. Viacerí sa zdržali odpovedať na túto otázku;
- z uvedených dôvodov by bolo žiaduce vytvoriť samostatnú právnu úpravu rodinného podnikania. Signalizuje to asi 1/3 majiteľov rodinných podnikov. Taktiež sú toho názoru, že v tejto oblasti by bolo potrebné vytvoriť daňové prázdny a iné výhody;
- analýze sme podrobili aj problémy týkajúce sa bezpodielového spoluvlastníctva. 96 % rodinných podnikov nemalo žiadne problémy v spojitosti s bezpodielovým spoluvlastníctvom manželov;
- z množstva problémov v rodinných podnikoch by sa dalo očakávať, že budú využívať poradenské služby. Táto hypotéza sa nepotvrdila a len približne 12 % rodinných podnikov využívalo poradenstvo vo svojej činnosti a to hlavne daňové, audítorské, resp. v oblasti práva.

Zo všetkých výstupov našich výskumov v oblasti rodinného podnikania vyplýva skutočnosť, že táto forma na Slovensku je progresívna tým, že poskytuje pracovné miesta pre mladých príslušníkov rodiny. V situácii vysokej nezamestnanosti je tento prvok veľmi významný. Rodinné podniky sú flexibilné, dôveryhodné a veľmi intenzívne budujú svoj imidž. Väčšiemu rozširovaniu bráni adaptácia na tvrdé ekonomické podmienky. Istým predpokladom zlepšenia týchto procesov môže byť zmena podnikateľského prostredia prístupom na trhy Európskej únie.

Poznámky:

- 1) L.Strážovská: Malé a stredné podnikanie a rodinné podnikanie.Bratislava: CRANIUM 2004, ISBN 80-968443-7-7

Address:

Ing. Mgr. Lubomíra Strážovská, PhD.

Fakulta managementu

Univerzita Komenského Bratislava

E-mail: lubomira.strazovska@fm.uniba.sk

SOCIÁLNÍ FUNKCE KNIHOVNY V MODERNÍ SPOLEČNOSTI

Social function of a public library in modern society

Vladimíra Vithová

Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR

Souhrn:

Autorka se zaměřuje na definování tradiční role knihovny v komunitě i na její funkce. Na základě sekundární analýzy dat definuje ideální model knihovny v moderní společnosti, v komunitě obce. V rámci sociální funkce knihovny uvádí některé služby pro cílové skupiny uživatelů služeb se specifickými potřebami.

Klíčová slova: knihovna, sociální funkce knihovny v komunitě, skupiny se speciálními potřebami.

Summary:

The author addresses a definition of traditional role of a public library and its functions in society. She defines an ideal model of a public library in modern society, especially in a local community, based on the secondary analysis of statistical data. She specifies some services of public libraries for target groups of users with specific requirements.

Key words: a public library, social function of a public library in a community, groups with specific requirements.

Úvod

Vznik knihoven souvisí s vývojem lidské (sociální) komunikace. Knihovny mohly vzniknout ve chvíli, kdy měl člověk k dispozici pro předávání zkušeností něco trvalejšího než svou paměť. Nebylo to tedy ani v období, které označujeme jako „předverbální stav člověka“, ani v období tzv. řečové komunikace. Zásadní změnu pro přenos informací v prostoru a čase a jejich uchování znamenal vynález písma. Knihovny v českých zemích vznikají na přelomu 1. a 2. tisíciletí u klášterů (Břevnov v r. 993, Strahov v r. 1140). Osobní knihovny vlastnili většinou významní církevní hodnostáři, šlechtické rody a jenom sporadicky měšťanstvo. (Cejpek, 1998) První knihovnický zákon (byl Národním shromážděním přijat v červenci roku 1919 (Burgetová, 2002)) razil zásadu, že veřejná knihovna má být v každé obci. (Cejpek, 1998)

Tradiční role knihovny v komunitě spočívala ve funkci vzdělávací, rozvoje a udržení českého jazyka a šíření informací.

Knihovna a její sociální role v komunitě

V současné době se tradiční role knihovny mění. Původní aspekty knihovnické role – udržení kvality jazyka a šíření informací zůstávají, ale knihovna jako instituce v moderní společnosti se musí nutně změnit tak, aby vyhověla potřebám svých čtenářů a nárokům dnešní společnosti.

Nová role knihovny vychází z myšlenky informační společnosti, která je klíčovým faktorem růstu

a zaměstnanosti a přispívá k hospodářskému a sociálnímu rozvoji v Evropě. Má rostoucí vliv na vzdělávací proces, zaměstnanost a sociální politiku, zdravotní péči, rozvoj multimediálních zdrojů informací, a tím na podporu jazykové a kulturní různorodosti společnosti, na státní správu, na rozvoj regionů, na výzkum, vývoj a rozvoj komunikačních služeb. (Hradilová, 2002)

Knihovna pomáhá rozvíjet dobré vztahy mezi lidmi, pěstovat empatii a pozitivně ovlivňovat soužití lidí ve společenstvích a tím zvyšuje kvalitu života v komunitě. Knihovna je bezpečným místem společenského styku, setkávání za stejných podmínek i bránou k informacím a učení. Sociální roli knihoven vytváří hlavně komunitní aktivity. To jsou takové činnosti knihovny, které nejsou primárně zaměřeny na čtenáře a uživatele knihovny, ale oslovují celou komunitu či její určitou část a vedou k posilování komunity. Současně tak také posilují místo knihovny v dané komunitě.

Knihovna přispívá k celoživotnímu vzdělávání a tím napomáhá cílům Evropské strategie zaměstnanosti pokud jde o možnosti získat zaměstnání nebo adaptovat se na jiné povolání, vyrovnat nedostatečnou připravenost k využívání nových technologií a návratu sociálně vyloučených osob do společnosti. V kontextu informační společnosti znamenají problematika zaměstnanosti a otázky sociální transformaci Evropy směrem ke společnosti a ekonomice, ve které špičkové technologie slouží ke zlepšování životních a pracovních podmínek všech občanů. Knihovna podporuje počítačovou gramotnost jako základní kvalifikační kritérium moderního člověka a zaměřuje na dostupnost informačních zdrojů pro občany se speciálními

potřebami. Navíc digitalizace dokumentů a dalších zdrojů informací, které hrají ve vývoji informační společnosti důležitou roli, nabízí mnoho nových pracovních míst (v současné době pracují v této oblasti 4 miliony občanů Evropské unie). (Hradilová, 2002)

V rámci celoživotního vzdělávání knihovna zprostředkovává informace o vzdělávacích, jazykových, rekvalifikačních kurzech a o programech distančního a celoživotního vzdělávání v kraji a regionu. Žákům a studentům zprostředkovává informace o možnostech dalšího studia, nakupuje literaturu pro přípravu k přijímacím zkouškám, pomáhá s vyplňováním přihlášek. (Foberová, 2004) Tím napomáhá zvýšení sociálního uplatnění osob ve svém regionu.

Poskytuje nejen informace, ale i zájem pro kurzy pro sociálně slabší občany, které jsou realizovány většinou zdarma nebo jen za minimální poplatek. Proto knihovna není konkurencí, ale spíše partnerem mnoha vzdělávacích, neziskových i komerčních subjektů v komunitě.

Knihovna rozvíjí a v praxi podporuje globální výchovu - výchovu k tolerantnosti, schopnosti chápat druhé v jejich odlišnostech povah, národností a kultur. Ta by měla začít již v rodině, potom pokračovat ve škole. Proto by v duchu otevřené společnosti Karla Poppera měla sloužit všem uživatelům, včetně speciálních skupin (speciálními skupinami uživatelů myslíme v našich knihovnách ty uživatele, kteří mají z různých důvodů ztížený přístup k informačním pramenům). Těmi jsou národnostní menšiny, občané se zdravotním znevýhodněním i bezdomovci. knihovna by měla sloužit i různorodým sociálním skupinám – dětem, těhotným ženám a ženám v době mateřství, studentům, seniorům. (Kánská, 2002) Již první knihovnický zákon z roku 1919 stanovil povinnost budovat v obcích s národnostními menšinami speciální oddělení pro toto obyvatelstvo. (Cejpek, 1998)

Knihovna přispívá k naplnění volnočasových aktivit a tím působí v komunitě jako preventivní prostředek proti sociálně patologickým jevům. K volnočasovým aktivitám v knihovnách mohou přispět kromě půjčování knih i besedy, autorská čtení, nejrůznější akce pro děti (viz dále), počítačové kurzy. Tím knihovna přispívá k integraci ve společnosti a zamezuje sociální izolaci výše zmiňovaných skupin.

V rámci všech výše zmiňovaných aktivit knihovna poskytuje služby pro cílové skupiny se speciálními potřebami.

Podle zjištěných potřeb, požadavků a celkových počtů předpokládaných čtenářů – příslušníků národnostních menšin, cizinců, je nutné změnit a upravit akviziční politiku knihovny - nákup knih, časopisů a audiovizuálních médií pro národnostní menšiny. (Kánská, 2002) To znamená zpřístupnit čtenářům z národnostních a etnických menšin informace v jejich mateřském jazyce, zařadit do knihovnických fondů učebnice, CD ROMy zaměřené na výuku českého jazyka. Právě osvojení českého jazyka přispěje k sociálnímu včlenění do společnosti, lepšímu uplatnění

na trhu práce. Nezbytností je i schopnost knihovníků komunikovat i v jiném než českém jazyce, aby došlo k odstranění jazykových bariér.

Knihovna by měla přizpůsobit své služby i přístup k informacím skupině uživatelů - seniorů, kde lze předpokládat změny pohyblivosti, změny senzorických funkcí stárnoucího organismu. Proto by měla v první řadě odstranit všechny architektonické bariéry. To zahrnuje zlepšení hlavně fyzického přístupu k informacím (např. automatické otevírání dveří, osobní výtah, studijní místa umožňující dobrý přístup ke stolům, bezbarierové WC). Odstranění architektonických bariér pomůže nejen seniorům s omezenou, zhoršenou pohyblivostí, ale i těhotným ženám a osobám s tělesným postižením. V rámci celoživotního vzdělávání může knihovna pořádat kurzy trénování paměti, kurzy výuky internetu a základů práce k počítačům, které mimo jiné přispějí k zvýšení mezigeneračního porozumění.

Aktivační programy v různých stupních obtížnosti rozvíjejí kreativitu, sociální chování a dovednosti, smysl pro týmovou práci a schopnost komunikovat. (Vejsadová, 2004)

Příspěť k zaktivizování seniorů v ústavním i domácím prostředí může i donášková knihovnická služba založená například na principu dobrovolnictví nebo i informování o životě jejich obce.

Osobám se zrakovým postižením můžou knihovny napomoci ještě před vstupem do knihovny označením budovy dálkově ovládaným orientačním majákem typu digitální hlasový maják. Dále by knihovna měla zajistit podmínky pro samostatný a bezpečný pohyb nevidomých a slabozrakých osob například označením místností ve speciálním Braillově písmu. Pobyt osob s postižením v knihovně zlepšit např. osobní výtah s tlačítkovou volbu poschodí se slepeckým písmem, televizní lupy či počítače se zvukovým výstupem, speciální hardwarové či softwarové vybavení, stejně jako půjčování zvukových dokumentů. Tyto pomůcky mohou sloužit osobám se zrakovým postižením stejně jako seniorům. Knihovny a knihovníci by měli být schopni těmto čtenářům poskytnout jak služby přímo v knihovně, tak i například poradenství po telefonu nebo prostřednictvím e-mailu.

Osobám s mentálním postižením knihovna pomáhá nalézt uplatnění nebo smysluplnou náplň volného času. Někteří z nich mohou v knihovně nalézt i zaměstnání nebo místo své školní praxe v rámci studia na praktické škole.

Dětem mohou knihovny nabízet rozvojové hry, hraní šachů on-line, informační stoly pro středoškolačky, průvodce po informačních zdrojích pro studenty vyšších a vysokých škol. Všechny tyto aktivity zlepšují sociální komunikaci i informační gramotnost a tak posléze usnadní dětem přechod ze školního do pracovního prostředí.

Děti se specifickými vývojovými poruchami jsou vzhledem ke snížené dovednosti číst omezeny v přístupu ke vzdělání a současně jsou i později ohroženy dal-

šími negativními životními skutečnostmi. Proto jim knihovny mají věnovat speciální pozornost a přivést je k pravidelnému čtení. (Mertin, 2003) Pomoci mohou dětem i speciální výukové programy, tzv. softwarové knihy pro děti s různými dysfunkcemi.

Závěr

Teoretický ideální model knihovny – centrum kultury, přirozeného společenského života, poznání, vzdělávání a informací, kde knihovna plní své sociální role (funkce), je knihovna, která zohledňuje všechny potřeby sociálních skupin v komunitě, bourá jazykové a sociální bariéry spolu s architektonickými bariérami na jedné straně i přes omezený přísun finančních prostředků na nákup menšinové literatury, nákup speciálního hardwaru a softwaru pro postižené občany, na zvýšení počtu zaměstnanců knihoven o proškolené odborníky a externisty k odstranění jazykové bariéry pro služby menšinám na straně druhé.

Přehled literatury:

Burgetová, J.: Knihovnické spolky u nás. In Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I.. Praha, Univerzita Karlova, Ústav informačních studií a knihovnictví, 2002.

Cejpek, J.; Hlaváček, I.; Kneidl, P.: Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin. Praha, Karolinum, 1998. 192 s. ISBN 80-7184-163-3

Foberová, L.: Celoživotní učení v knihovně Matěje Josefa Sychry ve Žďáře nad Sázavou. [cit. 2005-04-12]. Dostupný z WWW: http://www.knihzdar.cz/KZV/2004-02/foberova_siv.htm

Hradilová, J.: Hlavní linie a trendy informační politiky Evropské unie a jejich odraz v přípravě České republiky na členství v Evropské unii. In Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I.. Praha, Univerzita Karlova, Ústav informačních studií a knihovnictví, 2002.

Kánská, P.: Svobodný přístup k informacím. In Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I.. Praha, Univerzita Karlova, Ústav informačních studií a knihovnictví, 2002.

Mertin, V.: Dyslektici a knihovny. Knihovnický zpravodaj Vysočina. Havlíčkův Brod, Krajská knihovna Vysočiny 2003, roč. 3, č. 1, s. 13-15. ISSN 1213-8231

Vejsadová, J.: Komunitní role aktivačních programů v Krajské knihovně Vysočiny. [cit. 2005-04-12]. Dostupný z WWW: http://www.knihzdar.cz/KZV/2004-04/vejsadova_komrole.htm

Address:

*Mgr. Vladimíra Vithová, Zdravotně sociální fakulta,
Jihočeská univerzita*

Staroměstská 16, 370 04 České Budějovice,

E-mail: vladimira.vithova@centrum.cz

PROMĚNY POLITICKÉ KULTURY V ZEMÍCH EU THE METAMORPHOSES OF POLITICAL CULTURE IN EU COUNTRIES

/ Ohlédnutí za konferencí, konané dne 21.4. 2005 /

Jaroslav Kučera

člen České společnosti pro politické vědy, České Budějovice

Jednotná definice fenoménu „politická kultura“ neexistuje. Přesto anebo /?/ právě proto jí každý rozumí, každý se jí ohání a skloňuje ji ve všech pádech. Jak nás o tom přesvědčila politická scéna minulých dnů.

Na konferenci ČSPV, která se konala dne 21.4. t.r. pod názvem „Proměny politické kultury v zemích EU“ bylo jinak. Ve sborníku referátů, k této příležitosti vydaném, se řada autorů přiznává, že ... „politická kultura je svérázné spojení kultury a politiky“ /viz J. Ernecker/ nebo ...“ k přesnější definici politické kultury je možné se dopracovat se zdoláváním řady obtíží“ .. /E. Pecka/, nebo ...“politická kultura není standartní pojem“ .. /V. Prorok/ nebo ...“dnes již existuje více jak 600 definic politické kultury“ .. /Z. Šilerová/. /Lit.: 1/

V diskusi pak byl tento pojem / či vědecká kategorie sociologie? / popisován velice barvitě, neboť vlivů, které formují politickou kulturu je přebohatě. Jsou to historicko-kulturní vlivy každého jednoho státu, národa, etnika i jiné dostatečně velké společenské skupiny, která může hrát nějakou úlohu v politice.

Výrazně jednoznačně v tomto smyslu vyzněl příspěvek polského hosta tj. p. M. Migalského. Poukázal na silný vliv náboženství v Polsku, a to v důsledku velké mravní autority církve, která zejména v posledním období, tj. jak za nacistické okupace, tak i komunistické nadvlády stála vždy na straně pokrokových sil. A to se nezapomíná. Proto je ve společnosti tak silný důraz na křesťanské hodnoty, které jsou jedním z významných vlivů na myšlení, jednání a konání celého národa. Ten pak vyžaduje takové konání také od politiků.

Je zde výrazné a jednoznačné prolnutí kultury a politiky!

Jak naproti tomu se rýsuje situace v hluboce sekulární společnosti v Česku! I církevní kruhy samy si uvědomují, jak neprozřetelně promarnily kapitál, který se jim podařilo získat činností kardinála Tomáška i činností biskupa V. Malého. Naopak tím, že se církev nedokázala vypořádat s kněžími, kteří kolabovali s komunisty, prohosподаřila všechen možný vliv. Odvolávat se dnes na humanitní tradice československé zní jen jako píseň holubičí.

Český národ je více než náboženstvím daleko více poznamenán novodobými dějinami. Jako národ jsme opakovaně týráni zradami naší politické reprezentace. Opakovaně se zvedá vlna nadšení, abychom

stejně krutě byli zklamáni. To se stalo v událostech 28.10.1918/15.3.1939, 8. 5. 1945/ 25. 2. 1948, nebo leden/srpen 1968 nebo nedokončenou „sametovou“ revolucí 1989/2005.

Vrchol všemu byl nasazen v naší jarní krizi letošního roku. V momentě, kdy politik, který upadne v podezření ze zneužití své pravomoci, je běžné, že odstoupí a vyčká vyšetření. U nás dochází k naprosto nevidané nestoudnosti. Viník se omluví za to, že ..nejednal chytřeji!

To je bezprecedentní porušení zásad politické kultury a zároveň plastický obraz charakteristiky pojmu „politická kultura“.

To však neříká nic o podstatě tohoto pojmu.

Je pozoruhodné zaznamenat, že v příspěvcích publikovaných ve Sborníku /Lit.:1/ se vyskytují takové výrazy jako ...“POLITIKA...POLITICKÉ SUBJEKTY...POLITICKÝ SYSTÉM...PROSTŘEDÍ ...KOMUNIKACE.. POLITICKÉ VZTAHY“.. / viz J. Ernecker /, nebo..“POLITICKÉ PROCESY“.. / viz V.Prorok /... nebo ..VZTAH SUBJEKT-OBJEKT „.../ V.Protiva / ... nebo MOTIVAČNÍ ORIENTACE / Z.Šilerová /!

Zde je na místě otázka, zda použití těchto pojmů nenaznačuje možný směr hledání definice pojmu „politická kultura“. Uváděné pojmy jsou analogické pojmům užívaným v teorii systémů řízení! A pak je na místě tyto analogie analyzovat!

Barvitost diskuse o politické kultuře nám nesmí zakrýt oči před hlubším pohledem. Středem pozornosti se stal premiér vlády, který je, obecně vzato, politickým vůdcem. Veřejnost, voliči požadují, aby jejich politický vůdce jednal podle obvyklých morálních zásad. Premiér koneckonců musí respektovat tento požadavek, protože potřebuje podporu voličů pro své politické záměry. A můžeme již konstatovat první shodnosti.

Tj. premiér jako subjekt politického systému, voliči jako objekt politického systému, působení premiéra na voliče jako politická interakce, respektování stanoviska voličů jako nepřímá zpětná vazba, morální vlastnosti premiéra jako vlastní zpětná vazba atd. a z uvedeného vyplývá, že definici politické kultury musíme hledat v oblasti vlastní zpětné vazby politického subjektu.

Avšak fungování subjektu politického systému nemůže nahradit fungování celého politického systému a kvalitu jeho výstupu, který představuje POLITIKA.

Na základě předchozích zjištění můžeme tvrdit, že mluvíme „politická kultura“ a myslíme „fungování politického systému“. Tudiž jinak mluvíme a něco jiného myslíme! Jsem toho názoru, že konferenci,

Proměny politické kultury v zemích EU“ nemůžeme uzavřít, pokud si neodpovíme na deklarované otázky.

Address:

*Ing. Jaroslav Kučera, člen ČSPV, Č. Budějovice
projektant IT v.v.*

e-mail: j.v.kucera@tiscali.cz

TVORBA A REALIZACE BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY ČESKÉ REPUBLIKY

The Creation and Realisation of Safety Politics in Czech Republic

(komentář k semináři)

L. Navrátil, A. Kudlák, J. Horák

Zdravotně sociální fakulta JU, katedra radiologie a toxikologie, České Budějovice, ČR

Centrum pro sociální a ekonomické strategie (CESES) bylo založeno v říjnu 2000 jako výzkumné pracoviště Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Výstupy CESES tvoří dílčí i souhrnné analýzy, vize a scénáře sociálního, ekonomického a politického vývoje České republiky v širším globálním, mezinárodním, bezpečnostním a ekologickém kontextu. Přispívá tak k identifikaci priorit a k odpovědné přípravě politických a správních rozhodnutí strategické povahy (2, 7, 9).

CESES kromě jiných aktivit organizuje odborné semináře, které mají za účel podněcovat dialog o výzkumných tématech s konečným cílem inspirovat strategické aplikace v legislativě a rozvoji politiky (8).

V lednu 2005 byla jeden z těchto seminářů, uspořádaný ve spolupráci s Ministerstvem vnitra České republiky, s názvem „Tvorba a realizace bezpečnostní politiky České republiky“ byla přizvána i naše fakulta jako škola, na které jsou připravováni specialisté v problematice krizového řízení a plánování (1). Hlavní referát přednesl PhDr. Miloš Balabán, PhD. a jeho spoluautorem byl vedoucí CESES prof. PhDr. Martin Potůček, CSc., MSc.

Na jednání byla přítomna řada známých osobností, připomenu dvě. Bývalého ministra zahraničí a novináře Jiřího Dienstbiera, dnes zvláštního zpravodaje OSN pro lidská práva a spolumoderátorem semináře byl jeden ze dvou dnes žijících armádních generálů Ing. Karel Pezl.

Pokusím se čtenářům s ohledem na závažnou problematiku přiblížit některé z myšlenek, které zazněly, ať již v hlavním referátu nebo v následné diskuzi. Podstatná je skutečnost, že s řadou z nich se setkávají i naši posluchači. Dokumentuje to tak vysokou odbornou úroveň učitelů zdravotně sociální fakulty.

Analýzy světové bezpečnostní situace dnes identifikují jako bezpečnostní hrozby globální terorismus a použití zbraní hromadného ničení a to spíše biologických a chemických než jaderných. Kritické by bylo spojení obou hrozeb.

Nejvýznamnějšími bezpečnostními riziky jsou proto pasivita k vládnoucím diktátorům, až dramatický nerovnoměrný ekonomický rozvoj jednotlivých států, rostoucí sociální diference, podceňování extrém-

ního nacionalismu a fundamentalismu, bezohlednost k životnímu prostředí, nedostatečná predikce hrozeb, přijímání obecných a v praxi málo efektivních bezpečnostních strategií a chybějící mezinárodní právo umožňující zasáhnout proti globálnímu terorismu. Málodky jsou přijímána efektivní a včasná opatření.

Ve vnitřní bezpečnosti našeho státu byly získány dvě cenné zkušenosti a to při zajišťování summitu NATO v Praze a řešení povodní. V míře kriminality přetrvává stagnace s výjimkou násilné kriminality, zvláště loupeže. Prioritou zůstává boj proti organizovanému zločinu, extremismu, rasismu a terorismu.

Ve vnitřní bezpečnosti je třeba pokračovat s prohlubováním soudržnosti společnosti jako předpokladu zachování sociálního smíru a při posilování demokracie zaměřit především na prevenci trestných činů.

Ve vnější bezpečnosti ČR nastal zlom po vstupu do NATO. Důsledkem byla mimo jiné reforma České armády a její redukce na sílu jedné komplexní divize. Slabinou je nevyváženost převažujícího expedičního určení a menší pozornost teritoriální obraně. Jak vyplynulo z diskuze, v České republice je výrazně podceňována výchova k národnímu uvědomění, příprava k obraně vlasti, vojenské návyky apod.. Možnost případné rychlé mobilizace je vyloučena. Předpokládá se, že na výcvik a získání případných návyků bude potřeba řadu měsíců. Pro posluchače byl rozhodně překvapením i názor jednoho z pracovníků Ministerstva obrany o nutnosti znovuzavedení obdoby povinné vojenské služby.

Prognóza bezpečnostní situace ukazuje, že první dvě dekády 21. století budou charakteristické dominancí bezpečnostních problémů nad ekonomickými. Aktuální problém představují islámští radikálové. Západní svět je proti nim nesjednocen a nelze předpokládat, že odejdou ze scény bez ozbrojené srážky. Rozsah si nikdo nedokáže představit.

Nejvýznamnějším bezpečnostním rizikem je nejednotnost západního světa, která vyplývá z různého vnímání geopolitických a strategických zájmů USA a Evropské unie. Zatímco se v bezpečnosti Evropa orientuje multilaterálně, USA unilaterálně, což potvrdila i nová Národní bezpečnostní strategie Spojených států přijatá v roce 2002. USA jsou dnes jedinou super-

velmocí, která vydává na ozbrojené síly polovinu všech světových výdajů na obranu, mají 50 procent vojenské kapacity a jsou schopné zasáhnout kdekoli na světě.

S nepochopením se setkává americká strategie preventivních válek a preference vojenské síly před diplomacií což neodpovídá morálnímu kreditu Evropana. Proto reakcí Evropy bylo přijetí Bezpečnostní strategie Evropské unie v roce 2003, která vychází z evropské tradice široce založeného řešení většiny bezpečnostních problémů. Proti převážně silovým americkým přístupům nabízí alternativu v podobě účinného multilateralismu, jež vyplývá z podstaty fungování Evropské unie i reality jejího postavení ve světě. K prosazení svých cílů Evropa potřebuje efektivní Evropskou bezpečnostní a obrannou politiku, tak, aby byla schopna sama vést větší vojenské operace bez pomoci USA. Znamená to mimo jiné orientovat pozornost nikoliv na řídicí a velící struktury, ale na praktickou výstavbu vojsk. Ukazuje se nedostatečná fyzická příprava mladé generace i nevyřešená otázka existenční jistoty pro vojenské specialisty.

Česká republika je mezi mlýnskými kameny. V postoji k Iráku musela zaujmout kompromisní postoj. Naše společnost je výrazně polarizována, kdy pravice se orientuje na USA, zatímco politický střed a umírněná levice na Evropskou unii. Tato skutečnost se projevuje i v zahraniční politice naší republiky, která není jednotná a ne vždy je profesionální. Česká republika musí v budoucnosti spolupracovat s kteroukoliv evropskou zemí a zároveň si nenarušit transatlantické vztahy. Tomu musí odpovídat i mediální politika.

Komplexní bezpečnost země vyžaduje zabývat se analýzou bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik a zdrojovými možnostmi jako podkladu pro rozhodování. Obranu země je třeba řešit výhradně z hlediska koaličního přístupu, nelze spojovat rozvědku a kontrarozvědku, věnovat pozornost rostoucí roli zpravodajských služeb, které musí řídit profesionálové, ne politici. Důležitou roli zaujme zpracovávání prognostických scénářů, které by měly nastiňovat varianty vývoje i zobrazovat nejpravděpodobnější vývoj a tím výrazně zlepšit tvorbu bezpečnostní politiky, zvláště pokud jde o konkrétnost bezpečnostních strategií. Tento úkol by měl převzít Úřad vlády a v rozhodování respektovat, že asymetrické hrozby vyžadují i asymetrické reakce. Optimálním východiskem je současně na vyšší kvalitativní úrovni zpracovaná Koncepce bezpečnostního systému ČR. Měla by být doplněna výzkumnými přístupy, kriticky analyzovat nejen nižší prvky systému, ale obohatit analýzu konkrétními i potenciálními případovými studiemi a nepřehlížet civilní řízení a kontrolu systému. Dokument musí projít nezávislou oponenturou.

Je třeba aplikovat unijní normy přizpůsobené českým poměrům, vyhledávat spojence pro prosazování cílů, které mohou být společné několika zemím (příkladem je Visegrádská skupina, kooperace s Beneluxem, vztahy se sousedy). Při stanovování priorit českého působení v Evropské unii lze využít našich

specifických zkušeností z transformace, ze znalostí a staletých tradic našeho působení na Balkáně, z dlouholetých praktických vztahů se zeměmi Blízkého východu a s nástupnickými státy Sovětského svazu. Proto je netaktické tyto vztahy narušovat a z těchto zemí odcházet a vzdávat se získaných pozic, které jsou okamžitě obsazovány jinými.

V naší současné politice se podceňuje význam mezinárodních organizací. Bez globální spolupráce a dělby práce však nemůže být tento boj trvale úspěšný. Je proto potřebné usilovat o funkčnost a reformy rozhodujících světových organizací jakými jsou Organizace spojených národů a její specializované agentury či Světové obchodní organizace. Nesmyslností této politiky je příklad z poloviny 90. let, kdy Česká republika odmítla hostitelství OBSE (Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě). Tuto organizaci přitom ihned přijala Vídeň, protože vláda Rakouska chápe, jaký význam má přítomnost mezinárodních institucí pro vliv hostitelské země. Je proto třeba se snažit získat pro Českou republiku sídlo některé z nově vznikajících mezinárodních institucí, současně usilovat o významné pozice v již existujících a vysílat do nich vysoce kvalifikované představitele a odborníky. Je paradoxem, jestliže politik dosáhne v zahraničí vysokého postavení a doma nemá oporu. Česká zahraniční politika by měla využívat posílení svého postavení jako člena Evropské unie k efektivnímu působení v zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky, zejména v těch, s nimiž jsme měli tradičně dobré i neformální styky a to nejen ekonomické. Tisíce jejich občanů studovaly na našich vysokých školách, mluví česky, mnozí jsou dnes ve významných pozicích a mají k nám dobré vztahy. Nelze tyto země pouze napomínat, je třeba spolupracovat, využívat kontaktů a získávat pozice jak politické tak i ekonomické. Je třeba být v zahraniční politice podstatně obratnější než tomu bylo dosud. Diplomatský sbor musí být tvořen profesionály a ne politiky, kteří nemají uplatnění doma. Podpora rozvoje zaostávajících oblastí světa podle našich možností a na ekonomických základech může přinést zajímavé možnosti pro český hospodářský rozvoj a propagaci ČR v globálním společenství. Rozvojová politika je také rozhodující strategií zajišťování bezpečnosti, přispívající k odstraňování sociálních zdrojů konfliktů a terorismu.

Z průběhu celého semináře i z materiálů vydávaných tímto centrem jasně vyplývá nezbytnost přípravy skutečných odborníků pro oblast krizového řízení, zajišťujících bezpečnost obyvatel České republiky v rozsahu podstatně širším než jsou úkoly složek Integrovaného záchranného systému (5, 6).

Jak vyplývá z materiálů CERES i z vystoupení účastníků zmíněného semináře, je třeba upravit odpovídající legislativu. Není možné, aby odborníci, a to nejen v krizovém řízení, zcela podléhali voleným představitelům samosprávy a hlavně na nich byli existenčně závislí. Dostáváme se tak někdy až do situace XIX. století. S tím souvisí i financování činností v oblasti

krizového řízení, které nemůže plynout pouze rozpočtu u samosprávy. Důsledkem jsou potom značné rozdíly v připravenosti jednotlivých regionů, které mohou způsobit značné problémy v okamžiku potřeby. Stát se v tomto případě nemůže zbavit ani odpovědnosti ani kontrolní činnosti. V extrémním případě může chybné rozhodnutí jedné samosprávy ohrozit životy řady občanů a způsobit obrovské materiální škody. Chyba na jednom místě může totiž znamenat

Jednotnost by měla být i v přípravě jak vedoucích specialistů, tak u všech, kteří v této oblasti působí. Aktualizace vzdělávání vychází z usnesení č. 211 Bezpečnostní rady státu z 25. září 2001 a z usnesení č. 93 z 6. ledna 2004, ve kterém uložila 1. místopředsedovi vlády a ministři vnitra ve spolupráci s ministrem obrany, ministryni zdravotnictví, ministryni školství, mládeže a tělovýchovy a předsedou Správy státních hmotných rezerv řešit tuto problematiku do 30. září 2004 (3, 4).

Proto problematice krizového řízení v souvislosti s přípravou a vzděláváním státních a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech a úředníků územních samosprávních celků budou věnovány 1. Jihočeské pracovní dny v květnu 2005. Spolupořadatelem je Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity.

Literatura a odkazy:

1. Balabán M. et al.: Zpráva o stavu země, strategické volby, před nimiž stojí. Materiál UK FSV CESES, Praha, červen 2004.

2. Věstník vlády pro orgány krajů a orgány obcí. Ročník 2. Vydan dne 16. listopadu 2004. Částka 4.
3. Usnesení Bezpečnostní rady státu z 25. září 2001 č. 211 ke Koncepci vzdělávání v oblasti krizového řízení.
4. Bezpečnostní rady státu ze dne 6. ledna 2004 č. 93 ke Zprávě o stavu realizace usnesení Bezpečnostní rady státu ze dne 25. září 2001 č. 211 ke Koncepci vzdělávání v oblasti krizového řízení.
5. Usnesení Vlády ČR ze dne 19. května 2004 č. 479 k Národnímu akčnímu plánu boje proti terorismu.
6. Usnesení bezpečnostní rady státu ze dne 16. listopadu 2004 č. 14 k Aktualizaci Koncepce vzdělávání v oblasti krizového řízení.
7. Usnesení Vlády ČR ze dne 1. prosince 2004 č. 1203 k Informaci o Závěrech analýzy bezpečnostního systému ČR.
8. Webové stránky Univerzity Karlovy, Fakulty sociálních věd, Centra pro sociální a ekonomické strategie <http://ceses.cuni.cz/index.php>
9. Webové stránky úřadu Vlády ČR, Bezpečnostní rada státu, Bezpečnostní strategie České republiky <http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/brs/dokumbrs/rok99/bezpstr.il2.htm>

Address:

Navrátil, L., Kudlák, A., Horák J.
Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích,
katedra radiologie a toxikologie,
Matice školské 17, 370 01
České Budějovice
leos.navratil@volny.cz

POLITICKÁ KULTURA VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ USKUTEČŇOVANÁ MĚSTY A OBCEMI V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989

Political culture in civil service effectuating by towns and communes
in the Czech Republic after 1989

(Příspěvek na konferenci Proměny politické kultury v zemích EU České Budějovice 21. 4. 2005)

Luboš Průša

Městský úřad, Písek, ČR

I. Úvod

Je těžké zjistit, zda se konstituovala po roce 1989 zcela nová politická kultura nebo alespoň její základní pravidla již také na úrovni měst a obcí, když se zdá, že se neustavila ještě ani na úrovni celostátní a teprve v poslední době byla nastolena tato otázka v širší veřejné diskusi.

V zásadě vždy ve všech společenských systémech se politická kultura odvozuje od morálky společnosti a její nejdůležitější pilíře by měly být fixovány také v právním řádu a v principech práva. Nicméně, má-li společnost vytvořeny pevné představy o morálce a slušnosti, není třeba tyto věci právem příliš rozsáhle upravovat (Švédsko, Finsko nemají zákon o střetu zájmů, přesto je tam nejmenší míra korupce na světě). Naproti tomu je u nás představa, že např. zákon o střetu zájmů sám o sobě přinese razantní změnu v politické kultuře rozhodování a transparentnost prostředí veřejné správy. Domnívám se, že sám o sobě bez shody výrazné části společnosti na tzv. „společenské smlouvě“ v „Rousseauovském slova smyslu“ – t.j. dohodě o základních hodnotách společnosti a základních pravidlech, které nebudou žádnou z významných osob české společnosti s místním regionálním nebo celorepublikovým vlivem na názory ostatních občanů zpochybnovány, zůstane sebelepší zákon vždy jen nástrojem s velmi omezenou účinností. Nakonec myslím, že jsme si to za 15 let dost vyzkoušeli, že právně pozitivistická řešení (zjednodušeně řečeno, mám-li nový společenský problém, rychle přijmu novou právní úpravu a tím se to vyřeší) pouze zaplevelila právní řád, ale nic ve skutečnosti nevyřešila, naopak počet problémů a možná i jejich závažnost roste.

Prostředí měst a obcí je z hlediska politické kultury od prostředí krajů a celostátního poněkud odlišné, pokusím se jak a proč nedbat politické kultury při zadávání veřejných zakázek, při naplňování hlavních zásad a pravidel zastupitelské demokracie nejsou tak silná (samozřejmě kromě magistrátních měst). Také přímá kontrola je v menších městech a obcích silnější. Naproti tomu politickou kulturu v menších městech a obcích více ovlivňují příbuzenské vztahy, to že každý

každého zná, nízká míra znalostí místních občanů, zejména v menších sídlech, která umožňuje představitelům měst a obcí s nimi manipulovat, neboť jsou lépe vybaveni informacemi a někdy i znalostmi.

Pracovně můžeme politickou kulturu ve veřejné správě definovat jako správu veřejných věcí, záležitostí společných všem občanům, na určitém území, která nevzbuzuje pochybnosti o nestrannosti a morální úrovni těch, kteří ji uskutečňují, naplňuje obecné představy občanů o spravedlnosti této správy, je předvídatelná a v co nejvyšší míře dává možnost všem občanům se k této veřejné správě a její kvalitě vyjadřovat a kontrolovat ji, popř. v rámci demokratických mechanismů se na ní podílet.

II. Problémy a řešení

V komunální sféře po roce 1990 kdy vznikla (resp. byla obnovena) samospráva obcí, lze vysledovat celou řadu jednání, která narušují politickou kulturu a u mnoha případů dochází k tomu, že vzhledem k absenci morálních kritérií se větší část občanů a představitelů obcí vůbec neorientuje, zda jde o jednání závadná či nikoli. Chci uvést několik příkladů:

a) První problém byl již zmíněn – jde o **nejasnosti ohledně pojmů spravedlnost a morálka** v naší dnešní společnosti. Obdobné problémy samozřejmě provázejí i komunální sféru a mnoho jejích představitelů prokazuje, že neví přesně co je slušné a co je neslušné a co se nedělá. Jde zejména o následující neetická jednání:

- **Nadržování firmám, které příslibí předem pro případ získání veřejné zakázky dar na veřejně prospěšné účely** (sport, kultura, sociální služby). Toto jednání je v Čechách i na Moravě velmi rozšířeno a mnoho zástupců komunální sféry si již myslí, že nejde o jednání v rozporu s pravidly politické kultury! Toto jednání je velmi nebezpečné! Dochází k němu i v některých „starých“ zemích EU, právně není nikterak trestné kromě svých extrémních úplatkářských podob a nesmírně ničí podnikatelské prostředí s jeho největší hodnotou

– soutěží. Navíc většinou přenáší peníze z veřejných zakázek do větších center a vysává oblasti s řidším osídlením kde se rozhoduje o menšině zakázek. Právě na tomto příkladě lze dokumentovat, jak je důležité urychleně vytvořit „společenskou smlouvu“ a obnovit morálku, jiné řešení věc nemá. Mnohdy toto jednání souvisí se způsobem rozdělování státních dotací a příspěvků ministerstvu i poslaneckou sněmovnou.

Je třeba si uvědomit, že dar na veřejně prospěšné účely je v podstatě stejně zaplacen z veřejných peněz v ceně zakázky, ale že nepodléhá veřejnému posouzení, ale jen dohodě většinou ředitel – starosta (primátor). Kdyby zakázka nebyla „o dar“ dražší, mohla by peníze většinou rozdělit sama obec transparentní metodou.

- **Přílišné styky a sblížení se volených osob s podnikateli nebo osobami**, které vedou se samosprávou určitá jednání. Toto jednání vzbuzuje pochybnosti o nestrannosti. Pokud více osob žádá o totéž (např. koupě stejného majetku), měly by osoby za obec jednající poskytnout důsledně všem stejné podmínky, starostové a další představitelé obcí by si měli důsledně přezkoumat solidnost osob, jejichž akcím poskytnou záštitu nebo podporu byť jen svojí účastí, neboť ta mnohdy pro veřejnost postačuje, aby určitý projekt nebo osoba získaly vyšší důvěru. Také zde by měla platit zásada ke stejnému vždy stejně, aby nevznikala podezření z nadržování. Rovněž různé prezentační akce firem nabízejících obci své služby jsou mnohdy za hranou etické přípustnosti, taktéž různé cesty a výlety.

- Účast na podnikání a řízení firem

Složitý komplex problémů, které se pokouší vyřešit různé návrhy zákonů o střetu zájmů. Již nyní lze zaznamenat několik směrů, kudy se někteří chystají obejít platný zákon. Jsou rozdíly mezi nevolněným starostou malé obce, kterého živí podnikání a mezi starostou velkého města. Obecně platí, že by bylo vhodné popsat jednotlivé typy případů, které mohou nastat a teprve k nim přijmout pravidla. Naházet všechny případy do jednoho pytle nedělá cestě k politické kultuře dobrou službu.

- b) **Nerozlišování trestně právní a občansko (pracovní) právní a volební odpovědnosti**

Toto je typově úplně jiný případ, kdy jednání na první pohled spravedlivé má v důsledku své podstaty, o které veřejnost neví, rovněž na politickou kulturu devastující účinek.

V případech, je-li jednání morálně (eticky) závadné, měl by za to nést příslušný komunální politik vždy volební zodpovědnost. Musí na něj být kladeny veřejností vysoké nároky a veřejnost nesmí zůstat lhostejná, ale musí aktivní vlastní snahou toho, kdo eticky selhal potrestat. Možnosti k tomu jsou, minimálně v podobě příštích voleb (v poslední době i billboard kampaní a občanských shromáždění).

Ten, kdo selhal morálně, mohl se, **ale nemusel** dopustit přestupku, či trestného činu. V poslední době dochází z politických důvodů ke směšování volební a trestní odpovědnosti. Komunální politici jsou skandalizováni dříve, než je jim sděleno obvinění. Obvinění se většinou neprokáže, řízení trvá několik let. Politik je osvobozen a na základě toho je zpochybněno i to, zda se nemorální jednání vůbec má trestat a zda jeho jednání bylo nemorální. Kdyby tam, kde je namístě morální odsouzení a trest v podobě špatného výsledku voleb, popř. tlaku na odstoupení nebylo řešeno pod politickým tlakem jako trestní kauza s negativním koncem, byl by politický (volební) trest a včasné morální odsouzení veřejností mnohem účinnější než zpackané trestní řízení. Stejně platí i u občansko právní odpovědnosti zejména u případné náhrady škody způsobené činností komunálního politika. I zde je třeba méně mluvit a více jednat. Namísto trestně právního vyhrožování a opatrování si alibi u policie trestním oznámením by mnohdy (zejména u nově nastoupivších politiků) bylo na místě připravit složitou občansko právní žalobu a pokusit se usvědčit viníka a získat od něj náhradu. Pro veřejné mínění by taková pro obec vysouzená náhrada za špatnou činnost a škodu byla daleko větším přínosem, než odložené trestní oznámení v té samé věci vzbuzující v občanech dojem beztrestnosti a marnosti. Měla by platit zásada za každý špatný čin musí dopadnout **adekvátní trest**.

- c) **Jiná jednání omezující politickou soutěž – vlastní tiskoviny radnice – přátelské vztahy s místním tiskem**

Jde o známý případ kdy se z radničního měsíčníku stane hlásná trouba úspěchů těch, kteří sedí na radnici. To narušuje pravidla politické soutěže a stejného přístupu ke sdělovacím prostředkům. Stejně tak je notoricky známá slabost zejména místních a regionálních sdělovacích prostředků, které za zakoupenou reklamu nebo lepší informace nebo vydávání tzv. radniční stránky vložím do novin poté přináší informace pro radnici příznivé. V mnoha městech tak vzniká v opozici pocit marnosti a toho, že se k moci nedostane nikdy, což vede k oslabení kontroly a politické soutěže, která je základní pojistkou demokracie.

- d) Možná pro vás překvapivě, ale mezi faktory ohrožující vznik a existenci kvalitní politické kultury na komunální úrovni **zařadím i média**. Ani pracovníci médií včetně veřejnoprávních na tom nejsou o mnoho lépe v představách o morálce, než ostatní lidé. To jim nelze vyčítat. Vyčítat jim lze však to, a zejména veřejnoprávním médiím, že se soustřeďují na senzace a nevedou poctivou a seriózní rozpravu o základních hodnotách a problémech společnosti na komunální úrovni, že dělají „hvězdy“ z osob bez morálního kreditu a že nejsou schopna zprostředkovat pohled na politiku jako na nutnou činnost ke správě veřejných záležitostí, která má

smysl a nemá alternativu. Nejsou také schopna důležité věci sledovat do konce a vyvozovat z nich poučení pro společnost a občany.

- e) Mezi faktory narušující politickou kulturu patří naprosto **nereálné představy** mnoha občanů o **demokratické správě věcí veřejných** podporované mnohdy právě médii. Lidé si představují, že mohou všechno a že každý jejich nápad musí být uskutečněn, nerozumí mechanismu uskutečňování přímé a nepřímé demokracie, nechtějí a neumějí respektovat názory ostatních, naslouchat jim a podřídit se většině, přeceňují možnosti demokracie a někdy naopak nevyužívají všech, které mají k dispozici. Celkově jsou otupělí a špatně vzděláni ve věcech demokracie. Je to i věc školského systému, který je o podstatě demokracie a jejím uskutečňování na místní úrovni neinformuje vůbec.

III. Pravidla

Je třeba říci, že nová doba po roce 1989 přinesla dosud v oblasti politické kultury více otázek než odpovědí a teprve v posledních měsících zaznamenávám na intelektuální úrovni náznaky diskuse o těchto věcech. Na komunální úrovni u komunálních politiků by v těchto z hlediska morálky a politické kultury hektických dnech měla být dodržována dvě základní pravidla:

- 1) Mám-li sebemenší pochybnost o tom, že to, co dělám, je slušné a mravné, neměl bych to dělat vůbec.
- 2) Vždy je třeba každé své jednání zkoumat z pohledu občana – voliče, jak bych já na své jednání nahlížel z jeho pohledu.

Jen tak je možné se vyvarovat různých excesů, které nabourávají vratkou, velmi obtížně se tvořící, politickou kulturu v komunální politice.

IV. Závěr

Pokusil jsem se naznačit největší problémy komunální sféry v oblasti politické kultury. Úmyslně jsem vynechal přímou korupci, která si myslím, že není příliš rozšířena na obecních a městských úřadech. Je rozšířena spíše ve formě „ty mně, já tobě, ty mému známému....“. I tak je velmi škodlivá.

Jsem přesvědčen, že je třeba urychleně učinit shodu na základních hodnotách a pravidlech života v naší společnosti. Jsem přesvědčen, že nám v rychlejší realizaci může napomoci vstup do EU i když není samospasitelný a tzv. staré země EU, resp. některé z nich řeší dnes také otázku rozpadu dosud sdílených hodnot a jejich nahrazení jinými. Myslím, že základní hodnoty naší nové morálky musí pocházet z křesťanství, neboť nic jiného rychle použitelného, co by mohlo vést k řešení v našich končinách, nemáme. Věřme spíše v přirozené právo, v zodpovědnost a schopnosti lidí určených k uskutečňování veřejné správy a začněme už konečně diskuse o tom, co je slušné a co ne a trestejme ty, kteří konají v rozporu se slušným. Dělejme to však ne populisticky a účelově, ale s myšlenkou, aby každodenní náš život dostal nějaký smysl a pořádek a abychom do společnosti a jejího života dokázali vnést hodnoty, které nadlouho přetrvávají a nikoliv jenom takové hodnoty, které nám zítra pomohou vyhrát volby.

Address:

JUDr. Luboš Průša, starosta, Městský úřad, Písek

Tel.: 382 330 208

E-mail: lubos.prusa@mupisek.cz

SUBJEKTIVISMUS A ODHADY V HODNOCENÍ POLITICKÉ KULTURY

Subjectivism and appraisements in political culture valuation

(Konference o změnách politické kultury, České Budějovice, 21.4.2005)

Jan Škaloud

Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR

O tom, že současné období významně ovlivňuje změny politické kultury není pochyby. Posoudit však, jak toto ovlivnění vypadá, je často velmi obtížné. Většina změn má nesporně pozitivní a objektivní charakter a začíná se měnit v trvale existující faktor. Jejich posouzení však je téměř vždy značně subjektivní nejednou i dost různorodé.

Posouzení změn politické kultury ve veřejnosti značně závisí od stanovisek vedoucích politických činitelů nebo jiných vlivných osob. Významně je ovlivňuje stanovisko těch, kteří ovládají, masové komunikační prostředky. V životě se setkáváme s hotovými tvrzeními politických nebo kulturních představitelů, které jsou zpravidla částečně přeformulované veřejnými sdělovacími prostředky, převážně televizí. Názory a stanoviska nejvlivnějších politiků jsou podávány jako názor velké skupiny obyvatel. Někdy i jako názor většiny nebo jako názor téměř všech, jejímž jménem nejčastěji mluví.

Skutečné poznávání politické kultury na základě výzkumů a objektivního hodnocení, ať už je to pomocí dotazníků, pomocí rozhovorů s občany i při největší míře objektivnosti je téměř vždy zkreslováno postojem toho, kdo poznává. Zde se začíná mnoho úskalí kvality hodnocení politické kultury.

Poznat skutečné platné názory nebo zhodnotit určité chování části nebo celé skupiny v politice, ať již je to obec, určitá sociální nebo názorová skupina lidí, případně skupina založená na společném životě po delší období v určitém, vymezeném regionu je sice možné pomocí určitých správných výzkumných metod, ale v okamžiku konce tohoto výzkumu již získaný poznatek je vzhledem k měnící se současnosti pravděpodobně již starší nebo něčím překonaný.

Lépe můžeme poznávat chování a aktivitu lidí než poznávat hodnoty, které zastávají a ve svém životě uplatňují.

Domnívám se, že současné období, je právě pro tu skutečnost, že dochází ke změnám politické kultury více než kdy jindy charakterizované suverénními tvrzeními politických představitelů, které se nemůže opírat o výzkumné poznatky. Ovšem není potom vyloučené, že názory politických představitelů jsou vyslovované s dobrými úmysly a vyjadřují jimi poznání hodnocení jejich veřejné činnosti.

Zkusme uvažovat o hodnotách, které si lidé v současném období osvojují nebo o poznatcích, které přináší výzkum popularity volebního vlivu politických stran. Třetí oblast, která je nejčastěji v tomto období zkoumána, je výzkum popularity vedoucích politických představitelů. To nejčastěji čteme a víme o tom.

V měsících březnu a dubnu převládl zájem o příjmovou a výdajovou stránku některých politických představitelů a zastínil dosud sledované poznatky. Jsou tyto výzkumy skutečně odrazem politické kultury nebo je jejím odrazem v reakci lidí na uvedené poznatky. Vědomost o politické kultuře je něco obecnějšího co by vyjadřovalo politickou kulturu? Než jen to kdo má více procent své popularity nebo více procent toho, co se označuje jako projev důvěry k němu ze strany občanů.

Výzkumy jsou v tomto případě poznáváním subjektivních postojů a subjektivních tendencí. Vzhledem k tomu, že jsme spíše společností starých lidí, což se neustále zdůrazňuje v jiných souvislostech, například jako motiv potřebných změn důchodové soustavy, je spíše pravděpodobné, že mnohé postoje, které jsou považované za projev politické kultury vyjadřují pouze názor určité věkové skupiny. Zpravidla nejméně politický postoj té skupiny, která je někdy označovaná jako mlčící většina nebo nemlčící menšina jménem které se právě hovoří. Tuto situaci v dobrém úmyslu užívá politický představitel.

Pravdou je však, že politická kultura je nejčastěji projevem nemlčící menšiny a téměř nikdo nerespektuje postoj mlčící většiny.

Uvádím to proto, abych zdůraznil, že skutečný subjektivismus v politické kultuře spočívá v tom, že politická kultura je výrazem politického jednání aktivní části obyvatel, ale i projevující se politická kultura má svou subjektivní stránku, která občas zůstává ukryta.

Pokud se seznamujeme s politickou situací prostřednictvím médií a poznatků medií, vždy je zřejmé, že na počátku stojí subjektivní názor představitelů těchto medií. Dalo by se uvádět mnoho příkladů těchto projevů politické kultury.

Zhodnocení nebo zobecnění těchto projevů je také subjektivní a občan, jednotlivec si vybírá k svému rozhodnutí ty názory, s kterými se vnitřně ztotožňuje,

nebo jim aspoň podle něho rozumí. Takové názory, které má možnost poznat a vyhovují mu.

Politická kultura se projevuje nakonec v činech občanů a zdaleka nejen v jejich názorech. Takové činy jsou motivované subjektivním postojem. Subjektivní postoje počínají zpravidla stanoviskem: do toho mně nic není. To se mne netýká a končí stanoviskem pocitu, že se musí člověk projevit a nejméně tím, že je účastníkem politického jednání a to i tehdy když vyhlašuje, že ho to nezajímá. Tleská, pro cosi hlasuje nebo ještě více tímže hlasem a slovy projevuje svůj názor.

Zhodnotit, posoudit činy, je možná snadnější na objektivním principu hodnocení podle počtu účastníků, podle počtu odevzdaných hlasů, ale také podle vnějšího projevu chování tj. klidného nebo vzrušeného chování. Avšak pro toto posouzení politických činů máme málo sjednocujících kritérií, například počet účastníků vyjádřený v procentech může přinést podklad pro jakési objektivní hodnocení.

Politický liberalismus však spíše podněcuje určitou politickou pasivitou heslem o svobodě jednotlivce. Naopak politický socialismus podněcuje a vytváří podmínky ke klamně politické aktivitě opřené o určitý druh morálního nebo jiného přinucení. Tak těžko můžeme porovnávat politickou kulturu větších skupin lidí. U jedněch převládá názor vedoucí k lhostejnosti a nevšímavosti, v jiném případě převládá jistý druh přinucení.

Určitým smyslem této úvahy o politické kultuře je idea, že každý soud o politické kultuře by měl být zkoumán z hlediska doby, ve které je vyslovován a z hlediska politického postoje toho, kdo tento soud vyslovuje.

V politické kultuře hraje velikou roli to, co často nazýváme slovem davová psychóza. Lidé konají odlišně individuálně jinak v okamžicích, kdy jsou příslušníky nějaké aktivní skupiny, nazveme –li ji davem. Jednotlivec se chová zpravidla méně hrubě pokud koná sám a více hrubě, pokud je součástí nějaké aktivní skupiny. Klasickým příkladem toho jsou události okolo sportovních úspěchů nebo neúspěchů, případně, což nás více zajímá pokud vystupují proti nějaké mocenské instituci. Potom často dochází k tomu, že rozbíjí sklo nebo ničí předměty, jednou vykonávají násilí i na jiných lidech. Nemysleme si, že násilí je typické jen pro muslimy nebo pro občany jiných, vzdálených států. Vyprovokovat k násilí lze ve všech druzích společnosti, naši z toho nevyjímajíc.

Politická kultura může být a také je výsledkem nahromaděných politických subjektivních postojů, které mohou nastat v každé společnosti i když je možné, že

k tomu dochází pod vlivem jiných politických událostí a v rámci jiných platných zákonů.

Vědomě nepoužívám pro podporu svých stanovisek citáty předních teoretiků, kteří se zabývají politickou kulturou, protože největším důkazem těchto tvrzení je svévolné používání pojmu politická kultura. Tento pojem se používá v okamžiku, kdy někdo chce podpořit svoje politické stanovisko, zdůvodnit nebo kritizovat stanovisko svého protivníka.

Kvalita politické kultury není určována jednotlivými projevy politické kultury jednotlivců tak, jako kvalita člověka nemůže být posuzována podle jeho ojedinelých činů. I když tyto činy mají někdy povahu trestních činů

Politická kultura byla a stále je proměnným faktorem, který ovlivňuje vnější události a někdy způsobují určitý extrém politické kultury. Činy jednotlivců se však musí posuzovat v rámci platných společenských norem nebo v rámci platných zákonů.

Politická kultura současně pomáhá vytvářet tyto společenské normy v podobě morálních postojů. Tím však nemohou být předurčovány politické změny.

Politická kultura tedy má a může mít své kladné a záporné projevy. Převaha jedněch ještě neurčuje kvalitu druhých. Významný politický proces, který dnes v naší zemi probíhá má také své kladné a záporné stránky. U části lidí vedl a vede k daleko vyšší politické a společenské aktivitě a spokojenosti. U jiné části vyvolává nebo již vyvolal určitou politickou pasivitu, lhostejnost nebo možná i nespokojenost.

Přeměny politické ekonomické struktury vyvolaly řadu jevů v oblasti kriminality, v oblasti nezákonného obohacování nejrůznějšími způsoby nezákonného obohacování. Těchto jevů je nejen více, ale také se o nich více píše, což vyvolává představu, že je jich nezjistitelné množství.

Rozvíjení a podpora individualismu, které jsou oprávněně součástí podmínek pro novou politickou kulturu, nemají vždy ten ohlas který se očekával na počátku tohoto období.

Skutečné přeměny politické kultury vyvolané v posledních letech budeme schopni ocenit až v době, která přinese ustálení politických a ekonomických vztahů. To není výzva ke klidu, ale poznaček, ke kterému bychom mohli dospět.

Address:

prof. PhDr. Jan Škaloud, CSc.

Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR

e-mail: skaloud@vse.cz

PŘÍRODA

The Nature

Josef Šmajš

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, ČR

Přirozenou evolucí vytvořený vesmír včetně živé planety Země, proces i výsledek aktivity velkého třesku. Obvykle se **příroda** chápe jako to, co vzniklo přirozeně, tj. opak kultury, nebo jen jako protiklad kultury duchovní (lidského ducha, aktivity). Někdy se pojmem **příroda** rozumí celá objektivní realita zahrnující i lidskou společnost, tj. i tzv. „druhou přírodu“. Dnes používaný pojem přírody je však nejen neurčitý, ale i obsahově nesprávný. V pojetí jeho obsahu se zamlčuje, že Země souvisí s vesmírem a že člověk jako biologický druh je prvkem živé pozemské **přírody**, že je organismem, úzce svázaným s ostatními živými systémy biosféry. Nerespektuje se poznatek, že pouze biosféra jako celek je nejmenším relativně autonomním systémem schopným dlouhodobého vzestupného vývoje v čase. Všechny subsystémy biosféry, jedinci, populace, druhy, biocenózy, jsou totiž dočasné a nesamostatné, závislé na struktuře, integritě a prosperitě biotického celku.

Pojem **příroda** je jedním z nejstarších filosofických pojmů vůbec. Starořecký pojem „fysis“ byl pojmem každodenního života, označoval to, co se zrodilo přirozeně, co nevzniklo lidskou aktivitou. Podobně byl chápán i latinský pojem „natura“. Středověk interpretoval přírodu jako stvořenou Bohem. V renesančním myšlení došlo sice k oživení teoretického zájmu o **přírodu** a člověka, ale pojem **přírody** nezískal vyhraněný teoretický obsah. Naopak, v důsledku vysoké prestiže newtonovské fyziky se od konce 17. století z teoretického myšlení vytrácel. Zdálo se, že jako pojem, který svým etymologickým kořenem odkazoval k rození a vznikání, dosloužil. Také vlivem Descartova dualismu člověka a **přírody** se rozšiřovala iluze, že člověk, který přírodu poznává a přetváří, k ní nenáleží, že je přírodě nadřazen. **Příroda** byla pojata jako rozprostraněnost, jako nezničitelná hmotnost a energie, tj. perpetuum mobile, v němž nic onticky nového nevzniká. Pojem **přírody** se začal rozpouštět v ontologicky důležitějším pojmu hmoty.

Rozvoj mechanické techniky po průmyslové revoluci posiloval názor, že povahu přírodních dějů nejlépe postihuje exaktní přírodní věda o neživém světě – s matematikou spolupracující fyzika. Ale kategorie fyziky, jako např. těleso, síla, pohyb, dráha, zrychlení, atp., které byly srozumitelné i pro běžné myšlení, redukovaly **přírodu** na tělesa pohybující se v prostoru, na mechanismus bez minulosti, vlastní ontické tvořivosti

a hodnoty. Důraz na zákon zachování hmotnosti a energie, vyjádřený známým Einsteinovým vztahem $E=mc^2$, zakryl fakt přirozené evoluce vesmíru, tj. nevratnost času a nezachovávání struktur.

Požadavek ustavení adekvátní antropologie i řešení konfliktu kultury s přírodou vyvolávají potřebu definovat přírodu evolučně ontologickým způsobem. Nejen jako člověku vnější předmětnost, ale také jako člověka zahrnující procesualitu a nevratný evoluční čas: nejdůležitější konstitutivní faktor dnešní podoby **přírody**. Má-li totiž spontánně tvořivá aktivita vesmíru (přirozená evoluce) nějaký hlubší smysl, pak je to výstavba jeho velkolepé struktury, tvorba jeho nepředstavitelně rozsáhlé fyzické uspořádanosti, která zahrnuje také veškerou uspořádanost skrytou. K té např. patří pravidla utváření neživých struktur, genetická paměť biosféry včetně genetické paměti člověka jako biologického druhu.

Máme-li nyní neurčitý pojem **přírody** teoreticky i hodnotově rehabilitovat, je nezbytné v něm rozlišit dvě obsahové vrstvy: **příroda** v širším smyslu – kosmos, a **příroda** v užším smyslu – pozemskou. Toto rozlišení pak umožňuje novou odpověď na starou antickou a středověkou otázku: Jaké je postavení Země ve vesmíru? Odpověď lze jak z tradičního hlediska fyzikálně mechanického, tak z nového pohledu evolučně ontologického.

První odpověď, která překonává antický a středověký geocentrismus a která je stále ještě považována za vrcholný výkon vědeckého poznání, lze shrnout takto: Země je planetou Slunce, tj. hvězdy druhé generace; není nepohyblivým středem sluneční soustavy, středem galaxie ani kosmu; není vůbec žádným prostоровě významným bodem vesmíru. I naše Slunce je jen nepatrnou a nevýznamnou součástí kosmu, který jako celek, tj. ve velkém měřítku, je homogenní a izotropní, tj. ve všech směrech stejný a který se skládá nejen z vodíku a hélia, ale i z nepatrného množství dalších prvků, jaké nacházíme na Zemi; okolní kosmos však není oživený, dosud poznáný vesmír je bez života.

Druhá, evolučně ontologická odpověď na stejnou otázku zdánlivě popírá již uvedenou fyzikálně mechanickou charakteristiku Země. Jakoby oživuje starý geocentrismus, protože pozemské přírodě znovu navrácí to, co jí bylo newtonovskou fyzikou neprávem odňato: výjimečnost, tvořivost, uspořádanost. Představuje Zemi jako evolučně vzniklý systémem živých

a neživých prvků a subsystémů, jako strukturu sourodou s člověkem, jako jediný možný domov člověka a lidské kultury.

S prostorově nevýznamným postavením Země ve vesmíru bylo totiž spojeno úzké pásmo podmínek, které umožnily vznik života a jeho dostatečně dlouhý, nikdy zcela nepřerušovaný vývoj. Kosmologie, termodynamika nelineárních systémů, synergetika a další vědy přinesly důkaz, že dnešní vesmír byl formován jednak ochlazováním a ředěním původně stlačené vesmírné aktivity, a jednak protisměrným procesem její spontánní samoorganizace. Struktura dnešního vesmíru vznikala tedy postupně, zvláštní kondenzací jeho počáteční aktivity, původně horké, koncentrované v singularitě a nerozdělené na látku a záření.

S vesmírným vývojem souvisí i vývoj planetárního života, který závisí na spolehlivé funkci pro Zemi relativně blízkého *termojaderného reaktoru – našeho Slunce*. Biosféra je totiž otevřeným nelineárním systémem napájeným sluneční energií, je pokračováním vývoje přirozené abiotické evoluce vesmírné. Organizační složitost biosféry narůstala postupně, tempem, které patrně nemohlo být vyšší, neboť souviselo jak s víceméně konstantním příkonem zářivé sluneční energie, tak s vysokou spolehlivostí přenosu genetické informace. Evoluce totiž využívá také nespolehlivosti přirozeného informačního přenosu.

Právě proto jsou dnešní organismy živou historickou pamětí dlouhého vývoje biosféry. Jsou jakoby nositeli její „duchovní i materiální kultury“ současně. Evoluční podmínky se totiž nejen informačně zapsaly v jejich genomech, nýbrž se také ztělesnily v jejich orgánech, tkáních a strukturách. Proto k probuzení lidské odpovědnosti za všechny kulturou vyhubené či ohrožené druhy, pro uctivý vztah člověka k Zemi, existují také pádné argumenty informační.

Pozemský život je jediným velkým organismem, jehož jsme součástí a jehož „zdravotní stav“ je dnes z naší viny kritický. Zničením většiny původních ekosystémů jsme vážně poškodili nejen fyzickou strukturu pozemského života, nýbrž i jeho paměť, jeho strukturu informační. Zničili jsme část genetické informace dnešní biosféry, jediné nositelky jeho vnitřní konstitutivní informace. Poškodili jsme vzácnou paměť živé přírody, která vznikala a integrovala život dávno před tím, než se na Zemi objevil náš biologický druh. A protože genetická informace tvoří neviditelný implikátní řád planetárního života, protože funguje jako jeho bariéra proti rozpadu, nebezpečí, které nám hrozí, je v celé dosavadní lidské historii nejvážnější.

Přirozená informace je totiž lidskému životu i lidské sociokulturní informaci absolutně nadřazená. Ve světě, v němž onticky tvořivá evoluce probíhá na pozadí procesu všeobecného rozpadu, je přirozená informace indikátorem vývoje života: samovolně se rozvíjí i upadá, část její struktury může být zničena přírodní katastrofou či kulturou, ale ve svém celku je nesmrtelná jako život sám. Člověk, prvek života, je naopak smrtelný nejen jako individuum a jako druh – bez člověka je smrtelné i lidské dílo. Žádný vědecký objev, žádné umělecké či technické výtvořiny pozemský život bez člověka využívat a rozvíjet nemůže. Zánikem člověka podlehne lidská kultura entropii, přirozenému rozpadu.

Address:

*prof. PhDr. Ing. Josef Šmajš, CSc., Katedra filozofie,
Filozofická fakulta, Masarykova univerzita,
Arna Novaka 1, 660 88 Brno
e-mail: smajs@phil.muni.cz*

Doudlebské nářečí a slovník

Doudlabian Dialect and Vocabulary

Prezentace knihy Zbyňka Holuba a kol., České Budějovice, 2004. ISBN 80-85524-01-5. Doporučená cena 290 Kč.

Publikace „Doudlebské nářečí a slovník“ vznikla za finanční podpory Grantové agentury Akademie věd. Autorem textů je převážně Z. Holub, skromný člověk, pedagog a badatel. V odborném textu se setkáme se známými autory, kteří svou tvořivou textovou prací doplnili obsáhlé prezentované dílo buď aktuálně nebo svou minulostí. Jsou to Anna Fraňková, Radko Chodura, Zdeněk Janů, Jiří Marvan, František Krejča, Vojtěch Storm, Jan Žáček.

Kniha je členěna na šest kapitol, které jsou jasně diferenciovány a logicky navazují na sebe. Výrazně odborné texty mají rozsah od s. 11. do s. 178. Od s. 180 do s. 411 nalézáme příslušné textové a obrázkové přílohy, diferenční slovník abecední, bohatý ideografický heslář (tezaurus), fotografie a bohatý seznam literatury a pramenů. Touto skutečností se odborná kniha stává

zajímavou i pro laické čtenáře, především ty, kteří mají patriotský vztah k jižním Čechám.

Jmenovanou publikaci můžeme zařadit do oboru regionalistiky, protože je konkrétním výstupem regionálního výzkumu, který sledoval sběr lexikálních jednotek a informací z archivních pramenů v Třeboni a Českém Krumlově. Zajímavá jsou zjištění v oblasti jazykové zvláštnosti českého jihozápadu a hodnocení dialektismů (s. 70-94). Velkou samostatnou kapitolu tvoří výzkum jihočeského etnika na Doudlebsku včetně prezentace lidové kultury na Doudlebsku (s. 97 – 178).

Mozaika osobností Doudlebska (s. 208 – 219). Uvedená jména vytvářejí pocit hrdosti na tuto oblast a sdělovací prostředky v kulturních rubrikách by jim mohly věnovat patřičnou pozornost.

Za práci na knize Zbyňka Holuba a kol. „Doudlebské nářečí a slovník“ bychom jako Jihočeši měli poděkovat. Knihu by měli vlastnit starostové měst a obcí v jihočeském regionu a ti, kteří se danou regionalistikou zabývají. Náklad knihy byl nízký, jenom 500 kusů. Můžeme doufat, že jihočeští volení zástupci s ní byli seznámeni.

Josef Dolista

Křesťanská víra a racionalita

Christian Faith and Rationality

Recenze knih prof. Dr. Josefa Dolisty, Th.D., Ph.D. a Mgr. Ing. Tomáše Machuly, Dr. se společným názvem *Křesťanská víra a racionalita, z hlediska teologického a filozofického*

Recension of the Books by prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D. and Mgr. Ing. Tomáš Machala, Dr. common named as „Christian Faith and Rationality“ in theologic and philosophic aspect

Máme před sebou velmi zajímavou sestavu dvou knih, jež se navzájem doplňují. První se jmenuje „Křesťanská víra a racionalita“ s podtitulem „teologický přístup“, druhá se jmenuje stejně, s podtitulem „filozofický přístup.“ Autorem té první je Josef Dolista, druhé Tomáš Machala. Obě knihy představují vědecký výstup z projektu Grantové agentury České republiky č. 401/02/0377 pod názvem „Vztah vědy a racionality ve filosofii a teologii.“ Obě knihy předkládají před čtenáře téma vztahu víry a racionality z diachronního a synchronního hlediska, jedna akcentuje východisko teologické, druhá filozofické.

Čtenář má před sebou dokonalý přehled otázek a odpovědí, které provázejí dialog víry s racionalitou. Velmi šťastné je i rozdělení na teologickou a filozofickou část.

Publikace prof. Josefa Dolisty představuje knihu, která čtenáře vtáhne do bazálních otázek. Při čtení tohoto rukopisu nemůže čtenáře nenapadnout otázka, co to vlastně je teologie, co je to vlastně věda. Je opravdu vědou jen to, co je verifikovatelné a objektivovatelné

ne? Vždyť v takovém případě by teologie mohla být jen velmi těžko vědou? Je tedy verifikace a falzifikace jediným kritériem obecně uvažované vědeckosti. Jsou to jen přírodní vědy, čemu se chce podobat teologie? Jaký má vztah ke kategoriálnímu aparátu nejstarší podoba teologie, jaký má dnešní? Takové podobné otázky „bombardují“ čtenáře od prvního nahlédnutí do knihy v podstatě až do konce. Každá dobrá kniha je „studnicí“ otázek, provokatérkou myšlení, vždyť „zbožností myšlení je tázání!“

Souhlasíme s tvrzením Josefa Dolisty, že „pokud bude v člověku zničen cit pro posvátno, bude zničen samotný člověk.“¹ Moderní vzdělanec si uvědomuje, že napětí mezi vírou a racionalitou je prostorem, bez něhož by se moderní člověk proměnil buď na sektáře či by se podobal stroji. Je nesmírně důležité usadit pobyt člověka v tenzi těchto polarit a nechat jej „vyhmatávat“ vlastní cestu složitým průchodem doby postmoderní, doby nesmírně hledačské, doby velkého bloudění.

Josef Dolista nechává před čtenářem vystávat pokusy o teoretické a teologické zvládnutí této obrovské tenze v našich evropských dějinách. Podtrhuje snahu Tertulliana s jeho pozitivní teologií, Órigena, Dionysia z Alexandrie, Anselma. Všimá si teologických pramenů v pracích Aristotelových a Augustinových. Velmi logicky propojuje teologickou problematiku s významem Tridentského koncilu, s reformátorským přijetím nominalismu v oblasti základní racionality. Haecceitální myšlení a jeho důsledky v boji s myšlením quidditálním vytvořilo zvláštní napětí, které se dodnes objevuje nejen v teologických úvahách, ale velmi silně ve filozofické recepci, např. ve sporu fenomenologie a pozitivismu.

Kolega Dolista velmi pečlivě popisuje v dějinném přehledu jednotlivá řešení vztahu víry a racionality s akcentem na vědeckou podstatu teologie. Jeho exkursy do oblasti významu Ekumenické rady církví zatahují čtenáře do přirozených důsledků praktického řešení napětí mezi vírou a racionalitou. Tato tenze se ukazuje jako pole tázání, která člověka obohacují, vtahují jej do horizontu víry, konečného smyslu jeho existenciálního pobytu zde na Zemi v prolongaci ke spáse na věčnosti. Autor Josef Dolista tento impetus nechává dojít do takových problematických interdisciplinarity, jako jsou otázky bioetické v současné přírodovědě. Přitom však vysvětluje Barthova Boha jako negaci všech lidských představ, Kierkegaardovu víru založenou na paradoxu, Wittgensteinovu tezi o nutnosti mlčet tam, kde není možné mluvit „clare et distincte.“ Kniha se nevyhýbá problematizaci sporných hraničních tvrzení o poměru mezi vírou a racionalitou. Obhájí stanovisko teologie s ohledem na její objektivistický charakter práce, jenž je shodný s ostatními vědami v dnešní době. Vrací se velmi často k tomášovské tradici vědy (scientia subalterna), připomíná čtenáři moderní myslitele, kteří v těchto tázáních a problematizacích rozvíjejí dialog víry a vědy v době moderní (W. Panneberg, L. Hučka, aj. Zajímavá je akcentace řešení tohoto problému s „Fides et ratio“ od Jana Pavla II. Autor si uvědomuje, citují: „Věda slouží, ale není absolutním měřítkem lidského života.“² To je velmi důležité dnes, kdy věda se někdy chová velmi jednoznačně a nárokuje si i někdy konečné rozhodovací postavení v lidské společnosti.

Autor ale kriticky přistupuje i k fenoménu konkordismu a staví se spíše na stanovisko komplementárního vztahu mezi vědou a teologií. Myšlenky Guardiniho, de Lubaca, H. U. von Balthasara a W. Kaspera dokreslují tyto základní intence a obohacují čtenáře o vhledy do problematiky, která si zasluhuje zájem a soustavné studium. Rozdíl mezi vírou a vědou je kvalitativní a takovým i musí zůstat, toto stanovisko Barthovo a Kierkegaardovo autor podtrhuje a uvádí tak čtenáře do jasnějšího postavení v době tak rozporuplné, jako je ta dnešní! Důvodem víry je Boží pravda, víra není nikdy hotovou věcí – těmito myšlenkami autor vzpomíná na podstatnou poznámku Troeltschovu o tom, že setkání teologie s budoucností vyvolá větší problémy než setkání teologie s přírodními vědami.

Druhá kniha se stejným titulem, ale v ohledu filosofickém je stejně zdařilou analýzou vztahu víry a filosofie v diachronním a synchronním ohledu. Mgr. Ing. Tomáš Machula opět vzpomíná na počátky dialogu

mezi filosofií a vírou u takových myslitelů jako byli: Aristoteles, Órigenes, Anselm, averroisté, Albert Veliký, Tomáš Akvinský, Duns Scotus aj. Propojuje problematiku s výsledky jednání Prvního a Druhého vatikánského koncilu, noří se do významu „Fides et ratio“ Jana Pavla II. Toto vše činí velmi pozorně a ohleduplně vůči filosofickému a teologickému kontextu, nechává napětí mezi těmito póly pulzovat v tvořivém a rodivém myšlenkovém prostředí. Kniha je napsána velmi kultivovaně, s hlubokou znalostí pramenné literatury na straně filosofické i teologické. Důležitý je rozměr této polaritě mezi „quia“ a „propter quid.“ Autor toto tázání velmi pečlivě rozvádí, precizuje, což předložené publikaci dodává patřičnou hloubku, napětí a přitažlivost. Cognito imperfecta je tedy tam, kde se pouze popisuje, že „něco jest,“ a to bez odpovědi „proč tomu tak jest!“ Tento akcent je velmi důležitý, protože pozitivistická vědeckost se velmi často koncentruje pouze na deskripci přísně metodicky a metodologicky založené, což je málo. Současný člověk potřebuje víc než popis! Zajímavý exkurs autor Tomáš Machula podniká v souvislosti s teorií vědy v poukazu k významu myslitelů, jako byli: Einstein, Popper, Kuhn, I. Lakatos, P. Fayrabend. Zde se ukazuje, že autor svůj dialog vede spíše s novopozitivistickými mysliteli, což je možná trochu škoda. Ohled na fenomenologickou provenienci by byl v této souvislosti asi produktivnější a mohl by otevřít další horizonty smyslu, které je třeba před našimi čtenáři nabízet k promýšlení. Velmi zajímavé partie se týkají polemiky s Dawkinsem, Wilsonem a Hawkingem, Polkinghornem aj. Zde autor nachází zajímavé shody i sporná místa. Podnětná je i část věnovaná teoriím pravdy, v nichž jsou zmiňovány ty, které patří k addaequatio rei et intellectum, tj. k teorii koherence, korespondence, konsensu, ale chybí zde např. aletheia apod.

Obě předložené práce jsou ukázkou zdařilého úsilí, a budou velmi dobrou pomůckou ve studiu nejen na teologických fakultách, ale i na všech pedagogických i filozofických vysokých školách. Práce budou i velmi dobrou pomůckou pro duchovní a teoretické potřeby prostého čtenáře, jenž již dávno studentem není, ale potřebuje si tyto otázky objasnit.

doc. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Katedra filozofie, Pedagogická fakulta UK, Praha

Poznámky:

- 1) Dolista, J., *Křesťanská víra a racionalita*, České Budějovice: Jihočeská univerzita 2004, s. 14.
- 2) Tamtéž, s. 108.

Konec černé legendy?

The end of black legend?

Radomír Malý, Je dovoleno bránit inkvizici?, vydal Martin Železník, nakladatelství Michael S.A., Frýdek – Místek 2005, 158 str. kapesního formátu

Jedním z mnoha démonizovaných témat naší minulosti je problematika inkvizice. Již při vyslovení tohoto slova si většina čtenářů vybaví obraz nejednoho malíře či ilustrátora z učebnic dějepisu doby nedávno minulé na kterém spatříme nešťastníka v plamenech, proti kterému stojí postava kostnatého mnicha s fanatic-

kým výrazem ve tváři a třímajícího ve vztyčené ruce kříž. Instituci inkvizice jako nástroje katolické církve, který za cenu neuvěřitelných bestialit měl udržet „středověkou moc zhýralých prelátů“ ale odsuzovala i historiografie protestantská, liberalistická, nacistická ... a posledních letech dokonce i některé katolické učebnice dějepisu.

V souvislosti s jubilejním rokem 2000 papež Jan Pavel II. vyslovil hluboké politování nad přehmaty, kterých se někteří členové katolické církve v minulosti dopustili a omluvil se tak i za zločiny proti lidskosti inkvizičních tribunálů minulosti. Z popudu papeže Jana Pavla II. byl také ale svolán do Říma mezinárodní kongres historiků, na kterém byl vypracován téměř osm set stránkový dokument o inkvizici a její činnosti. Tento dokument poukazuje na to, že obraz inkvizice, jaký byl a někdy stále i v současnosti je předkládán veřejnosti, je více méně propagandistickým obrazem, který nemá nic společného s historickou realitou.

PhDr. Radomír Malý, vysokoškolský pedagog na Teologické fakultě JU v Českých Budějovicích se ujal nesnadného úkolu, a to přiblížit čtenářské obci obraz inkvizice právě v duchu již zmíněného závěrečného dokumentu Římského symposia o inkvizici. Svě dílo rozdělit do několika tematických oblastí ve kterých hledá odpověď na následující otázky:

- měla církev morální právo soudit kacíře?
- byla inkvizice pouze soudním tribunálem?
- mají pravdivé jádro hrůzy, které historikové dosud inkvizici připisovali?
- lze klasifikovat inkvizici v porovnání s jinými orgány tohoto typu v dávné i nedávné minulosti i v současnosti jako mírnou nebo naopak krutou?

Pro lepší přiblížení spletitých historických faktů laické čtenářské veřejnosti použil autor, dnes již až ne tak zcela obvyklého, apologetického slohu.¹ Však se také v úvodu své práce odvolává na věhlasná apologetická díla katechety Aloise Hlavinky či jezuity Konráda Kubeše.² Na otázku, proč i v dnešní době oživovat toto téma apologetickým způsobem, odpovídá správným konstatováním, že problematika inkvizice je „zástupný problém, mající odvést pozornost od toho hlavního, totiž aby se lidstvo obrátilo od svých model k pravému Bohu ... Porovnat fakta a učinit na jejich základě patřičný aktuální závěr je proto požadavkem konkrétního okamžiku.“³

V první kapitole představuje čtenáři starověkou a středověkou Christianitas a její utkání s osobami jinak smýšlejícími - bludaři. V druhé kapitole je přiblížena okolnost vzniku inkvizice a autor poukazuje na skutečnost, že inkvizice se stala prvním soudním tribunálem v dějinách, jehož úkolem nebylo na prvním místě viníka odsoudit, nýbrž polepšit, napravit a tím ho zachránit od trestu.⁴ Ve třetí kapitole věnované inkvizici a inkvizitorům autor popisuje průběh inkvi-

zičního procesu a nezamlčuje skutečnost, že papež Inocenc IV. roku 1252 schválil při inkvizičních tribunálech právo používat tortury. Dlužno ale konstatovat, že ve srovnání se světským soudním procesem měla tortura u inkvizičního tribunálu mnohem méně drastický postup a charakter. To ovšem ale nikterak neznámá, že používání mučení s církevním schválením by nebylo jedním z velkých prohřešků církve vůči lidskosti i vůči učení Ježíše Krista. Však také mnozí inkvizitoři se velice bránili používat „výslech útrpným právem“.⁵ Ve prospěch inkvizice hovoří na Římském symposiu o inkvizici prezentovaná překvapivá skutečnost, že počet popravených je vzhledem k počtu souzených velmi nízký – 1 až 2% všech případů.⁶ V kapitole nazvané příznačně „věčná témata“ se autor věnuje problematice španělské inkvizice, čarodějnickým procesům, procesu s Galileem Galileem.

Rozpaky čtenáře zřejmě ale vzbudí poslední kapitola, kde pod názvem „Zavedeme opět inkvizici?“ prezentuje autor své politické názory, opouští pole historie a v duchu politického katolicismu volá po obnově katolického, státu ve kterém by do kategorie zločinů patřily nejenom potraty a eutanázie, nýbrž i antikoncepce, sňatky homosexuálů a rozvody. Dokonce nekatolická společenství, která v katolickém státě budou tolerována, „budou muset počítat s tím, že nebudou smět přetahovat katolíky ke své komunitě, to by se postihovalo zákonem, přirozeně nikoliv trestem smrti, pokud by chtěl někdo takhle potouchle dedukovat ...“⁷

Kniha je psána živým a čtivým slohem, je opatřena bohatým poznámkovým aparátem, který svědčí o autorově přehledu v problematice inkvizice jako jedné z kapitol historie. Na škodu věci je jen skutečnost, že kniha nemá uveden rejstřík osob a míst a ani jednoduchý obsah kapitol. Tím se tato kniha stává poněkud nepřehlednou a čtenář se v ní těžko orientuje.

ThLic. Martin Weis, Th.D.
Katedra církevních dějin TFJU
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Poznámky:

- 1) To ovšem nikterak neznámá, že by se autor snažil zamlčet nebo zakrýt skutečné chyby a problematické postavy inkvizice. Jednoznačně nesouhlasí s krutým jednáním středověkého inkvizitora Konráda z Marburku či upozorňuje na politické zneužití inkvizičního tribunálu v boji proti templářům. Jako signifikantní příklad politického zneužití inkvizice ukazuje i proces s Johankou z Arku.
- 2) MALÝ Radomír, Je dovoleno bránit inkvizici?, s. 8
- 3) Ibid. s. 7
- 4) Ibid. s. 73
- 5) Jedním z nich je věhlasný kazatel sv. Jan Kapistrán
- 6) MALÝ Radomír, Je dovoleno bránit inkvizici?, s. 8
- 7) Ibid. s. 150

Gilotina – humánní řešení?

Guillotine – humane solution?

Robert Frederick Opie, Gilotina, z anglického originálu GUILLOTINE: THE TIMBERS OF JUSTICE (Sutton Publishing 2003) přeložila Marta Bárová, vydalo nakladatelství Domino, Ostrava 2004, ISBN 80-7303-218-X, 190 str.

Problematika trestu smrti je stále velmi diskutovanou otázkou a to z mnoha zorných úhlů. K tomuto tématu vychází též velké množství odborných studií, etických úvah a novinových článků.

Na sklonku roku 2004 vydalo nakladatelství Domino v Ostravě překlad anglické studie o gilotině. Tato kniha není pouhou „snůškou senzací“, nýbrž seriózní vědeckou studií o historii jednoho z neproslulejších popravčích nástrojů v moderní době. Gilotina dle úvah Josepha Ignace Guillotina měla nahradit středověký výkon trestu smrti, který můžeme zcela rozhodně označit za barbarský: lámání kolem, čtvrcení, usekávání končetin sekerou, pomalé rdošení, upalování a pod. Ovšem popravčí stroj vytvořený z nejnovejších pohnutek lidumilnými a humanisticky smýšlejícími osvícenskými muži vstoupil do historie v okamžiku, kdy se dala do pohybu bouře Francouzské revoluce. V jejím průběhu zemřelo pod ostrím gilotiny¹ neuvěřitelných čtyřicet tisíc lidí. Je nutno konstatovat, že právě jednoduchost a smrtící účinnost vytvořily z gilotiny hrůzný a velice snadno zneužitelný popravčí nástroj, který se používal nejenom ke smrti těžkých zločinců, nýbrž i politických odpůrců a vůbec osob jinak smýšlejících. Francouzská gilotina se tak stala přímo chmurným symbolem frázovitého hesla – svoboda, rovnost a bratrství. Je ironií osudu, že rovnost přinesla všem. Pod jejím ostrím skončil jak nenáviděný král Ludvík XVI a jeho choť Marie Antoinetta, tak i stvořitel revoluce jako Danton či Robespier.

Ovšem smutná sláva gilotiny jako humánního popravčího nástroje pokračovala i v následujících letech,

Mimorádné dějiny

Peter Sedlák, Křesťanstvo na území Košického arcibiskupstva od počátků do roku 1804, v edici Dějiny Košického arcibiskupstva svazek třetí, vydalo pro Košické arcibiskupství nakladatelství Michala Vaška v Prešově roku 2004, 302 str., ISBN 80-7165-466-3

Dějiny katolického biskupství v Košicích jsou relativně krátké, vždyť zde bylo založeno biskupství až jako plod osvícenských reforem duchovní správy habsburské monarchie roku 1804. To ovšem nikterak neznamená, že by křesťanství na území Košické arcidiecéze začalo psát své dějiny až v tomto roce. Ba právě naopak. Vždyť první stopy křesťanství na tomto území můžeme s největší pravděpodobností klást již do období stěhování národů.

a to až do roku 1977, kdy byl ve Francii zrušen trest smrti.² Při dvoustém výročí Francouzské revoluce se Francie oficiálně distancovala od gilotiny a bylo dokonce zákonem zakázáno její zobrazování, aby se tak úředně popřela spojitost mezi ideály Francouzské revoluce a „ramenem spravedlnosti“ a „národní břitvou“.

Na skutečnost, že gilotina není již pouhou „záležitostí historiků“ poukazuje autor v samém závěru knihy, kde uvádí návrh zákona ve státě Georgie v USA podle kterého by měl trest smrti vykonávaný na elektrickém křesle být nahrazen gilotinou: „Všeobecné shromáždění shledává, že kdyby chtěl vězeň odsouzený k trestu smrti darovat jeden či více orgánů pro transplantaci, jakékoliv takové přání je zmařeno skutečností, že v důsledku popravky na elektrickém křesle jsou veškeré orgány pro transplantaci nevhodné. Všichni ti, kdož byli usvědčeni z těžkého zločinu a byl jim udělen trest smrti, by se mohli, dle vlastní volby, podrobit tomuto trestu buď na elektrickém křesle, nebo pod gilotinou...“ (str.174)

Kniha anglického autora přináší i četná soudobá svědectví o výkonu poprav, jejich odraz v dobovém tisku a pod. Za velice cenné můžeme označit i zveřejnění závěti Ludvíka XVI, ve které prosí svého potomka, aby upustil od touhy po pomstě, posledního dopisu Marie Antoinetty, ale i seznam pařížských katů od roku 1778 do roku 1981, a to včetně jejich „honorářů“. Knihu doprovází i bohatá fotografická příloha a reprodukce dobových rytin a ilustrací z denního tisku. Rejstřík napomůže čtenáři v snadné orientaci v této knize.

ThLic Martin Weis

*katedra církevních dějin TFJU, Kněžská 8, 370 01
České Budějovice, e-mail: weis@tf.jcu.cz*

Poznámky:

- ¹⁾ V období revoluce nazývali gilotinu „národní břitvou“
- ²⁾ Naposledy byla použita k výkonu popravky v září 1977.

Autor knihy Křesťanstvo na území Košického arcibiskupstva od počátků do roku 1804 navazuje na velmi přínosné dílo Doc. Dr. Petera Zubka, Ph.D. Dějiny Košické kapituly (1804-2001) a věnuje se dlouhému časovému úseku dějin křesťanství na území Košické arcidiecéze. Svou práci rozdělil do několika stěžejních kapitol: Religiozita a křesťanství do 11. století, Vznik a budování církevní organizace v 11. a 12. století a její začlenění do Jágerského biskupství, Rozkvět místní církve ve 14. století, Nové poměry v 15. a 16. století, Obnova katolické církve po Tridentském koncilu, Církev v období stavovských povstání 17. století, Vztahy s Východní církví a závěr 17. století a Katolická reforma v 18. století. Jak je již patrné z názvu kapitol, autor usiloval zejména přiblížit ve své publikaci chronologický vývoj křesťanství na zkoumaném území. Je samozřejmé, že dějiny křesťanství na území

Košického arcibiskupství není možné vnímat izolovaně a proto autor mapuje i rozličné vlivy zvenčí a úzké propojení dějin profánních, národních, kulturních s dějinami církevními. Neopominul zaznamenat ani dopad dějin církevního práva a práci obohatil i o oblast dějin sakrálního umění. Práci proto doprovází i bohatý fotografický materiál a to 139 černobílých a 95 barevných fotografií význačných archivních dokumentů a rozličných artefaktů křesťanského umění a architektury. Při své práci autor čerpal jak z archivních pramenů, tak také z četné zahraniční i domácí odborné literatury. Soupis pramenů a edicí pramenů obsahuje celkem 29 položek a soupis literatury 178 položek. To spolu s 1045 poznámkami pod čarou svědčí o vědecké erudovanosti autora. Knihu doprovází anglické, italské, německé a maďarské resumé, rejstřík jágerských biskupů, rejstřík jmen a míst což činí tuto velmi obsáhlou monografii přehlednou a umožňuje čtenáři snadnou orientaci. V přílohách též nalezneme přepis význačných listin jako ustanovení sv. Metoděje za arcibiskupa a legáta pro všechny slovanské kraje – list papeže Jana VIII. z roku 881, zákon krále sv.

Štěpána I., ve kterém nařizoval, aby obyvatelé deseti sousedních obcí postavili kostel, list papeže Řehoře XI. z 14. září 1372, ve kterém nařizuje vesprémskému biskupovi, aby potvrdil fundaci Jakuba ze Spiše, mandát císaře Leopolda I. z roku 1661 o usazení františkánů v Prešově a mnohé další.

Autor knihy ThDr. Peter Sedlák, Ph.D. (*1958) po absolvování teologických studií na Římskokatolické CM bohoslovecké fakultě v Bratislavě pokračoval v postgraduálních studiích na Fakultě církevních dějin Papežské teologické akademie v Krakově a na Katolické teologické fakultě Záhřebské univerzity v Chorvatsku. Publikuje odborné články a monografie z církevních dějin, od roku 1998 je vedoucím kolektivu pro výzkum dějin Košického arcibiskupství a členem Slovenské historické společnosti při SAV.

*ThLic Martin Weis
katedra církevních dějin TFJU, Kněžská 8, 370 01
České Budějovice, e-mail: weis@tf.jcu.cz*

POKYNY AUTORŮM PŘÍSPĚVKŮ

Časopis AUSPICIA je recenzovaným periodikem pro otázky společenských věd Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích. Uveřejňuje jednak původní vědecké práce s danou problematikou, podléhající oponentnímu řízení. V tomto smyslu akceptuje pouze příspěvky, které nebyly dosud publikované a nejsou přijaty k publikování v jiném časopise, o čemž autor předloží prohlášení. Dále uveřejňuje práce odborné a informativní, anotace, recenze, kritiky knih a statí i drobné zprávy z dané oblasti.

Rukopisy zasílejte na adresu:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 6, 370 01 České Budějovice, e-mail: berova@vsers.cz, předmět: Auspicia, tel.: +420 386 116 816, fax: 386 116 824

Struktura příspěvku

Představuje formální členění v souladu s konvencí pro vědecké (odborné) sdělení.

Nadpis (název práce) v českém (slovenském) jazyce - stručný, výstižný, poskytující jasnou informaci o obsahu článku (do deseti slov). Použít velká písmena, začínat od levého okraje. Jako první se uvede název práce v českém (slovenském) jazyce, pak název práce v anglickém (německém) jazyce.

Název práce v anglickém (německém) jazyce

Jméno autora (autorů) se uvádí bez titulů, v pořadí - jméno, příjmení, např. Josef Novák. Příjmení se v případě potřeby opatří indexem.

Summary (krátký souhrn) nejprve v anglickém (německém) jazyce. Jasně se stanoví cíl výzkumu, stručný popis pokusů, průzkumů, výsledky a závěry. Rozsah 100 až 200 slov (Word-panel nabídek-nástroje-počet slov). Neopakujte název článku, neuvádějte všeobecně známá tvrzení.

Key words - klíčová slova v angličtině (němčině) nemají přesáhnout 5 slov, řadí se od obecnějších ke konkrétnějším, navzájem se oddělují středníkem.

Souhrn v českém (slovenském) jazyce. Platí stejná pravidla jako pro summary v anglickém (německém) jazyce, stejně tak i pro klíčová slova v českém (slovenském) jazyce

Klíčová slova v českém jazyce (slovenském jazyce).

Úvod - obsahuje nejnútnejší údaje k pochopení tématu, krátké zdůraznění proč byla práce uskutečněna, velmi stručně stav studované problematiky. Je možné uvést citace autorů vztahující se k práci, zejména z posledních let. Doporučuje se vyhnout rozsáhlým historickým přehledům.

Materiál a metodika umožňuje zopakování popsání postupů. Podrobný popis metodiky se uvádí tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvést případné odchylky. Způsob získání podkladových dat se popisuje stručně.

Výsledky - zahrnují věcné, stručné vyjádření výsledků, zjištění, nálezů a pozorovaných jevů. Vedle tabulek se doporučuje používat grafů. Graf nemá být kopií tabulky, má vyjadřovat nové skutečnosti. Tabulky mají shrnovat výsledky statistického vyhodnocení (ne být přehledem jednotlivých měření). Popis výsledků má být věcný, obsahovat pouze faktické nálezy, nikoliv závěry a dedukce autora.

Diskuse vyhodnocuje zjištěné výsledky, konfrontuje je s literárními údaji, zaujímá stanoviska, diskutuje o možných nedostatcích. Srovnává je s dříve publikovanými údaji. Vyžaduje-li to charakter práce, je možné popis výsledků a diskusi spojit do jedné statí „Výsledky a diskuse“. Pokud autoři považují za účelné, může být do příspěvku zařazen závěr.

Závěr zahrnuje základní informace o materiálu a metodice, stručně vystihuje nové a podstatné znaky. Je nekritickým informačním výběrem významného obsahu příspěvku, včetně statistických dat, nikoliv jen jeho pouhým popisem. Má být psaný celými větami (ne heslovitě) a nemá překročit 10 řádků.

Podle uvážení autora je možné na tomto místě uvést poděkování spolupracovníkům.

Literatura - se uvádí pouze ta, která byla skutečným podkladem pro napsání příspěvku. Musí odpovídat současně platné normě.

Citace se řadí abecedně podle příjmení prvních autorů.

Citace z publikace zahrnuje: příjmení autora /čárka/ zkratka jména /tečka/ dvojtečka/ plný název publikace /tečka/ místo vydání /čárka/ název vydavatele a rok vydání /tečka/ počet stran /tečka/

Příklad citace z publikace:

Novotný, K.: O zvířatech. Praha, Nakladatelství JIH 1999. 628 s.

Citace z časopisu zahrnuje: Příjmení autora /čárka/ zkratka jména autora / tečka, dvojtečka/ plný název práce /tečka/ název časopisu nebo jeho úřední zkratka / tečka/ místo vydání /čárka/ vydavatel a rok vydání /čárka/ ročník /čárka/ první a poslední strana citovaného článku.

Příklad citace z časopisu:

Voráček, K.: Trh práce. Věc veřejná. České Budějovice, VŠERS 2004, roč. 2, č.3, s. 12-13

Adresa prvního autora (kontaktní adresa) - se uvádí jako poslední údaj v příspěvku. Obsahuje plné jméno, příjmení, tituly, přesnou adresu a PSČ, číslo telefonu, faxu, příp. e-mail.

Technická úprava rukopisu

Způsob záznamu:

Rozsah: max. 5 stran

Elektronická podoba: .txt, .doc, .rtf na disketě PC 3,5“ nebo CD

Tištěná podoba: k disketě či CD nutno přiložit dva vytištěné exempláře

Způsob psaní textu:

Velikost písma: 12 pt, řádkování 1, 5, formát A4, okraje 2,5 cm

Neformátovat !!, neboť veškeré formátování se v sázecím programu ruší.

Entrem oddělovat pouze odstavce, odstavce neodrážet, ani neoddělovat mezerami.

Nestránkovat, čísla stránek zaznamenat na doprovodný vytištěný text.

Mezitimulky neoddělovat mezerami. Názvy kapitol a mezitimulky psát minuskami / malými písmeny/. Text nesmí obsahovat žádné efekty, nepoužívat písma tučná, podtržená či barevná. Nutnost těchto efektů vyznačte ve vytištěném dokumentu. Jména pište v plném znění. Nadpisy či potřebu zvýraznění textu - nepodtrhávejte.

Odkazy neuvádějte pod čarou na té samé straně, ale na konci rukopisu!!

Fotografie, ilustrace, loga:

Fotografie a kresby předávejte:

a) v originále, ostré a nepoškozené, očíslované na zadní straně tužkou. Obrázky převzaté z časopisů (výstřižky apod.) nebudou přijímány

b) v elektronické podobě, skenované na rozlišení 300 DPI, uložené ve formátech .tif nebo .eps pod čísly, např. foto-1.tif

loga: předávejte ve vektorových formátech .ai, .eps, .cdr, .wmf

Obrazové dokumenty nezařazujte do textového souboru, uložte je do zvláštního souboru. Na konec textového souboru však zařaďte seznam popisů k fotografiím, např. Foto 1: popis Na fotografii musí být odvolávka v textu.

Tabulky:

Tabulky uvádějte na závěr rukopisu. Vodorovnými linkami oddělte pouze záhlaví a konec tabulky, nikoliv řádky. Sloupce se linkami neoddělují. Vysvětlivky pište pod tabulkou. Na tabulku musí být v textu odvolávka.

Závěrečné pokyny:

Autor odpovídá za jazykovou a gramatickou správnost textu. Redakce má právo podrobit rukopis recenzi dle vlastního uvážení. Rukopisy, jejichž úprava nesplní uvedené požadavky nebo budou v rozporu s etickými zásadami pro publikování, nebudou přijaty. Přijetím a otištěním rukopisů nebere na sebe redakce žádné finanční závazky vůči autorovi.

SCANIA

PAVEL JÍLEK TRUCK SERVIS